

VIGILIA

2004 / 10

Kereszténység és kultúra a mai Svájcban

LEO KARRER: Az államegyházjogi forma
és a pasztorális gyakorlat Svájcban

DÉVÉNY ISTVÁN: Vázlat a svájci keresztény egyházak
jelenlegi helyzetéről

GÜNTHER VAN NORDEN: Karl Barth politikai állásfoglalásai
a II. világháború után

THOMAS KRENSKI: Hans Urs von Balthasar
mint lelkipásztor

Pierre Chiquet, André Vladimir Heiz
és Markus Werner prózája

Albert Zsuzsa versei és Fogarassy Miklós esszéje

LUKÁCS LÁSZLÓ:	A halál csak átmenet	721
----------------	----------------------	-----

KERESZTÉNYSÉG ÉS KULTÚRA A MAI SVÁJCBAN

LEO KARRER:	Az államegyházi forma és a pasztorális gyakorlat Svájcban (<i>Németh Gábor fordítása</i>)	722
DÉVÉNY ISTVÁN:	Vázlat a svájci keresztény egyházak jelenlegi helyzetéről	732
GÜNTHER VAN NORDEN:	Karl Barth politikai állásfoglalásai a II. világháború után (<i>Görföl Tibor fordítása</i>)	743
THOMAS KRENSKI:	Hans Urs von Balthasar mint lelkipásztor (<i>Lázár Kovács Ákos fordítása</i>)	753

SZÉP/ÍRÁS

ANDRÉ VLADIMIR HEIZ:	Knapp (<i>regényrészlet</i>)	763
PIERRE CHIQUET:	Königsmatt (<i>regényrészlet</i>)	767
MARKUS WERNER:	Festland (<i>regényrészlet</i>)	773
	<i>Válogatta és fordította Adamik Lajos</i>	
ALBERT ZSUZSA:	Belgium; Hallanám (<i>versek</i>)	777
FOGARASSY MIKLÓS:	Röpesszé a madarokról (<i>esszé</i>)	778
RÓNAY LÁSZLÓ:	Lázás hetek (<i>regényrészlet</i>)	781

MAI MEDITÁCIÓK

VERBA ANDREA:	„...vékonyka csend”	786
---------------	---------------------	-----

NAPJAINK

ENDREFFY ZOLTÁN:	Új jégkorszak?	790
------------------	----------------	-----

KRITIKA

GEROLD LÁSZLÓ:	„Tükör gyanánt...” Margócsy István: <i>Hajóvonták találkozása</i>	794
----------------	--	-----

SZEMLÉ

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	796
---	-----

Az 772., 776. és a 789. oldalon Herencsár András rajzai

A halál csak átmenet

Svájcnak egyik legismertebb és leghíresebb szülötte a 20. században Elisabeth Kübler-Ross, aki alig egy hónapja hunyt el. Bár élete nagy részét Amerikában töltötte, a svájci évek meghatározóak voltak számára. Hármás ikrek egyikeként, 90 dekásan született 1926-ban, s mint később elmesélte, első életélménye az volt, hogy ő, Elisabeth nem is létezik igazán: kicserélhető az ikertestvéreivel. „Egész életemben kis vacaknak éreztem magam, akinek igazolnia kell a létezését.”

Neveltetéséről később így ír: „Svájcban aszerint az alapelv szerint neveltek, hogy: dolgozni, dolgozni, dolgozni. Csak akkor vagy értékes ember, ha dolgozol. Ez alapvetően hamis. Félig dolgozni, félig táncolni. Ez az igazi keverék! Én magam túl keveset táncoltam, és túl keveset játszottam.” Nincs még húsz éves, amikor megrendíti a világháború és a koncentrációs táborok élménye. Önkéntes ápolónőként részt vesz az áldozatok segítésében-szolgálatában. Főleg a gyermekek szenvedése és halála rázza meg. A majdaneki koncentrációs táborban talál választ arra, mit élhettek ők át életük utolsó óráiban, az elgázosítás előtt. A terem fala, amelyben őrizték őket, tele volt rajzolva pillangókkal. Ezek a pillangók lettek életének meghatározó szimbólumai: az élet nem ér véget a halállal, hanem megváltozott és beteljesült formában folytatódik tovább.

Zürichben szerzett orvosi diplomájával Elisabeth az Egyesült Államokban költözött, és ott tevékenykedett élete végéig. Itt eszmélt rá arra, hogy a halált és a haldoklást a mai ember hogyan próbálja elrejtteni. Ettől kezdve rátette az életét arra, hogy a haldoklók sorsát emberibbé, elviselhetőbbé tegye. Naponta órákat töltött betegágyuknál, megosztva velük félelmeiket és fájdalmaikat. Elterjesztette Amerikában a hospice mozgalmat, majd megvásárolt egy farmot, s ott gyógyító és kutató központot rendezett be. Világhírűvé lett, mára klasszikussá vált könyveiben a halált és az ahhoz vezető utat elemzi, de útmutatást ad a teljesebb emberi élethez is: „A legvégső lecke, amelyet meg kell tanulnunk, a feltétel nélküli szeretet, amely nemcsak a többieket foglalja magában, hanem önmagunkat is.”

Utolsó éveiben megbénult: neki magának is végig kellett járnia a halálhoz vezető utat. „A haláltól nem kell félnünk. Életünk csodálatos élményévé válhat. Minden azon múlik, hogy hogyan élünk.” Most már ő maga is átélte azt, amivel annyiszor szembenézett: „A halál egyszerűen a fizikai testünk levetése, ahogyan a pillangó kikel a hernyóból. Átmenet egy magasabb tudatállapotba.”

Az államegyházjogi forma és a pasztorális gyakorlat Svájcban

LEO KARRER

I. Vitatott rendszer

1937-ben született Svájcban. Teológiai tanulmányait Bécsben, Chicagóban, Münchenben és Münsterben végezte, ahol Karl Rahner asszisztense volt. 1982 óta pasztorális teológiát tanít a fribourgi egyetemen.

¹Vö. L. Karrer: *Katholische Kirche Schweiz. Der schwierige Weg in die Zukunft.* Fribourg, 1991, 349–377; *Das staatskirchliche System in der Schweiz und sein Einfluss auf das pastorale Wirken der Kirche.* Diakonia 19, 1988, 261–269.

Aki Svájcban az államegyházjogi rendszerről véleményt alkot, kiteszi magát annak a veszélynek, hogy tisztázás helyett inkább nagyobb zavart okoz. Még a benfentéseknek is fejtörést okozhat, hogy világos képet alkossanak. Ez egyrészt a modellek sokféleségéből adódik az erősen szövetségi jellegű államban, másrészt pedig abból, hogy ez a rendszer is állandóan változik. Hosszú évek óta azonban keveset beszéltek róla, mert a svájci politikai mindennapokat erős pragmatizmus irányítja.

Újabb időkben azonban az egyház és az állam szétválasztásáról szóló viták és szavazások, főleg pedig az úgynevezett „Chur-i zűrzavar” a Chur-ból Vaduzba helyezett W. Haas érsek kapcsán heves indulatokat keltettek. Ezek a tárgyalások időközben az államegyházjogi formáról szóló vita irányába tolódtak el, s arra, hogy ennek milyen hatása van a kánoni egyház lelkipásztori tevékenységére.¹ Az államegyházjogi rendszer és a katolikus egyháztan közötti vitát mindenekelőtt a baseli püspök, prof. Kurt Koch nyilatkozatai váltották ki.² Ez a vita a helyzetnek csak előnyére válhat. Arra nem vállalkozhatunk, hogy a szövetségi egyházak működésének részletkérdéseit egyenként vizsgáljuk. Inkább bevezető áttekintést próbálunk adni a kánoni egyház és az államegyházjogi struktúrák kölcsönös viszonyáról. Ezekből talán összerakódnak egy összehasonlító pasztorálteológia építőkövei, mivel úgy látszik, hogy a német nyelvterületen tudomást sem vesznek a nagyon különböző államegyházjogi rendszerekről, arról nem is beszélve, hogy leszűrnék az összehasonlításból adódó tapasztalatokat.

II. Államegyházjogi keretfeltételek

A civil társadalom

Hogy a Svájcban létező államegyházjogi formát megérthessük, figyelembe kell vennünk a civil társadalmi adottságokat. A kantonok „független” kisállamok, amelyek a szövetségi államot alkot-

²K. Koch: *Staatskirchenrechtliche Systeme und katholische Ekklesiologie*. Schweiz. Kirchenzeitung 168, 2000, 541–555; vö. H. Ambühl: *Staatskirchenrechtliche Strukturen versus konziliare Ekklesiologie?* Schweiz. Kirchenzeitung 168, 2000, 447–451.

³Svájcban nincs érsek-ség, mert ez zavarná az egyenjogúság elvét (19. századi érvelés).

A svájci egyház társadalmi formái

Szövetségi jogi alapok

ják. A közel 3 000 közösség kis „köztársaságokat” alkot, annak az autonómiának keretében, amelyet a kantonok alkotmánya meghatároz. E mögött az egész népet alulról összefogó erős demokratikus és polgártársi hagyomány áll. A közösségek biztosítják a polgári jogokat, amelyekre a svájci polgárjog épül. Saját adókat is szednek. — Egy ilyen szövetségi rendszer gyökereiben radikálisan alulról él. Elsősorban a közösséggel és a kantonnal azonosul az ember, sokkal kevésbé az egész országgal; ehhez járulnak még a nyelvtérületi különbségek. Az ilyen kis területekből épülő, összetett rendszer csak szubszidiárisan működő, föderatív államra támaszkodva állhat fenn. Ez minden kantonban és közösségben máshogy valósul meg. Ez lassítja a fejlődést, mert (a szavazások, illetve referendumok miatt) mindig várni kell a többségre. Fontos kérdésekben (mint például a nők szavazati joga vagy az EU-ba való esetleges belépés) több fordulóra van szükség. Másrészt a szuverén szavazó (nép) vállalja a felelősséget, és a szavazás eredményét egyetlen központban sem lehet megmásítani. A politikai döntéseket így széles rétegek hozzák meg, és nem a parlament kényszeríti rá a népre. Ez a háttér határozza meg a svájci egyház(ak) erősen bázisegyház jellegű irányát, amelyben nagy az egyházközségek súlya, és más országokkal összehasonlítva erőteljesebb a püspökségek helyzete.³

Különösen jellemző és egyedülálló, hogy a katolikusok az egyházi élet szervezeti formái mellett — ellentétben a világegyházi helyzettel — területileg és testületileg két rendszer tagjai. Az egyházjog szerint 1 800 plébániához, hat püspökséghez és a St. Maurice-i apátságához tartoznak. Az állami jog viszont megfelelő egyházközségi tanáccsal rendelkező egyházközségekbe, sőt kantonális egyházi szervezetekbe sorolja őket kantonális egyházi hivatalokkal. Ezekről az államegyházi rendszerekről lesz szó a következőkben.

A svájci államegyházjog két jellemzőjét nevezhetjük meg. A nyilvános jogi elismerés egy meghatározott felekezet tagjait nyilvános jogi szervezetbe kapcsolja. Ezek a szervezetek területi egyházközségekre oszlanak, részben egyházközségi szövetségekre (nagy városokban, mint például Bern) vagy kantoni, illetve tartományi szintű egyházi szövetségekre. A tartományi egyház alapjai tehát, az egyházközségekhez hasonlóan államiak, céljuk viszont egyházi.

Minden kanton a vallási és lelkiismereti szabadság szövetségi jogi garanciájaként egy úgynevezett belső teret nyitva hagyott. Ebben nem avatkozik bele az állam. Minden esetben ide tartoznak az egyházi tanok, a kultusz, a lelkipásztorkodás és a diakónia kérdései, tehát a koinonia területe az azt alkotó martúria, liturgia és diakónia, illetve a hit, a remény és a szeretet alapfunkcióival.

Az egyházközségek, illetve a tartományi egyház szervezetének külső működésében, amilyen a közigazgatás, a pénzügy és

részben az egyházi hivatalok (például a plébánosválasztás) tekintetbe kell venni az állami, illetve kantonális adottságokat és keretfeltételeket. Ezek többszörösen a kantonok és a civil szervezetek alkotmányához igazodnak. A kantoni adottságok ereje kantonról kantonra meglehetősen változó. A jobb megértés érdekében utalnunk kell arra, hogy az alkotmányrendszer demokratikus alapokon nyugszik, mint ahogy a politikai hatalom: a törvényhozó és a végrehajtó hatalom, meg a számvevőszék. A tartományi egyházak szintjén a zsinat a törvényhozó, a zsinati tanács pedig a végrehajtó szerv, bár ezek a fogalmak is bonyolultan különböznek.

⁴Bár ez a kettős párhuzam az egyházmegyéek szintjén pasztorális értelemben csak részben érvényesül, ahogy erre K. Koch jogosan figyelmeztet (i. m. 549), formálisan mégis kettős rendszerről kell beszélnünk, mivel nincs közös érintkezési pontjuk az érintett személyeken kívül.

Az államegyházjogi berendezkedés funkciói alapvetően abból állnak, hogy a gazdasági és tulajdonjogi feltételeket biztosítsák ahhoz, hogy a plébániai, illetve az egyházi élet személyi ellátottsága, megfelelő épületei és anyagi forrásai biztosítva legyenek. Magának az egyháznak küldetéséért és szolgálataért viszont a lelkipásztori tevékenységet végző kánoni egyház az illetékes és felelős. Formálisan tehát kettős rendszer áll fenn, amelynek „egységét” pusztán a mindkét rendszerhez tartozó személyek garantálják.⁴ Az államegyházjogi rendszer egyháztani értelemben nem hoz létre egyházat; szerepe csupán kisegítő jellegű.⁵ E tekintetben viszont teológiaiilag is méltatni kell anélkül, hogy modelként idealizálnánk, vagy pedig egyoldalúan elutasítsanak. Az sem igaz, hogy az állam egyháztani mélységekbe nyúl bele. A svájci államegyházjog éppen az államegyház értelmében nem jog, hanem végső soron az egyház és az állam szétválasztásának modellje.

III. Történeti fejlődés

⁵Ezért lepott meg, amikor azt olvastam, hogy az államegyházjogi rendszereket mint egy „zsinati egyházszervezet” álmamillag támogatott és garantált megvalósulásait méltattam (a.a.O., 545). A zsinati egyház számomra (az első keresztény évszázadok gyakorlatának értelmében) egy központi hierarchikus rendszer alternatívája, ahol államegyházjogi rendszerben a zsinatiság egyes szempontjait

W. Haas püspöknek a kinevezése és a személye körüli fájdalmas viták során meg kellett tapasztalnia a kánoni plébániák és az államegyházjogi szervek (főleg Zürich kantonban) ellenállását. A püspök avval érvelt, hogy mindezek a 19. század reformációs egyházfelfogásából erednek. Ez azonban nem így van, még ha a jogi formák természetesen újabb keletűek is.

A svájci államegyház legrégebbi és döntő fontosságú intézménye az egyházközség. Maga a kantonális egyházi szervezet persze először a 19. században jelent meg. Az egyházközség gyökerei viszont a középkorig nyúlnak vissza, amikor a hívőket egy-egy plébániához, illetve plébániahivatalhoz osztották be. Itt szinte polgártársi alapon kollektíven elkötelezték magukat az egyházi épületek fenntartására, s ez a szokás a 9. századba nyúlik vissza. A 14. század óta ezek az ún. „szövetségek” a „Pfründenek” mellett patrónusjogot is kaptak, és ezáltal azt a jogot is megkapták, hogy a lelkipásztori hivatal számára papot állítsanak. Ebből fejlődött ki a 19. században a katolikus tartományok egyházközössége.

látom, de annak nem
államilag garantált meg-
valósulását. Ha a tanul-
mányaimat figyelembe
vették volna, akkor
— a fogalmak megvá-
lasztásában — érezték
volna, hogy K. Koch
ügyével részben
megegyezem.

A másik vonulatot, amely a 19. század óta hat az államegyhá-
zi berendezkedésre, a kolostorok és alapítványok által létreho-
zott plébániák alkotják. A kanton átvette a felosztott kolosto-
roktól a plébánia javait, és idővel céltulajdonként átadta a helyi
egyházszövetségnek, a plébánia illetve egyházközség tagjainak.
Tovább színezik a képet a hagyományos evangélikus kantonok.
Ezek az egyházközségek kizárólag állami alapításúak. Ezek a
régí szokás- és egyházi szokásjog támaszát nélkülöző vagyonkö-
zösségek. Legtöbbjüknek államilag biztosított s a püspök által
megtámadhatatlan joguk van papot választani.

Ezek az utalások érthetővé teszik, hogy a svájci államegyház-
jog nehezen követhető. Évekkel ezelőtt, amikor az *Tablet* című
angol lapnak idevonatkozó tanulmányt készítettem, egy pakisz-
táni érsek azzal a kérdéssel fordult egy szerzetesrend főnökéhez,
hogy a svájci katolikus egyház még valóban római-katolikus-e?
A korábbi münsteri püspök, Heinrich Tenhumberg, amikor egy-
szer elmondta neki a svájci papválasztás rendszerét, a svájci
katolikus egyházat eretneknek nevezte. Ezért is annyira fontos,
hogy lehetőleg tisztán megvizsgálhassuk a dolgok állását, és azt,
hogy hogyan alakítható ki felelős egyensúly az egyházi jogi rend-
szer és a kánoni egyház közt a II. Vatikáni zsinat egyháztani ho-
rizontján belül. Először mindenestre az a kérdés vetődik fel,
hogy ez az egyensúly milyen hatással van a lelkipásztori tevé-
kenységre, főleg a plébániai életre.

IV. Lelkipásztori megfontolások

Adminisztrációs tehermentesítés

Ha valaki úgy véli, hogy az államegyházi szervezet csak akadá-
lyozza a lelki életet és a plébániák innovatív erejét, akkor még nem
ismerte fel azt, hogy ez a rendszer nagy mértékben tehermentesíti
a lelkipásztorokat, és más személyekre osztja a pasztorális szem-
pontból kevésbé fontos felelősségeket. Az államegyházi jogi rend-
szerben a katolikus egyházjoghoz képest a hatásköröket jelentősen
decentralizálták. Ez a svájci rendszer — ha például a németországi
egyházmegyei adórendszerrel hasonlítjuk össze — gyorsabban
működik olyan esetekben, amikor például új lelkipásztori kategó-
riákat szeretnének bevezetni (ifjúsági lelkipásztor, szociális mun-
kás, felnőttképző, katekéta, lelkipásztori munkatárs), mert az
anyagi támogatás és tervezés az adott közösség, illetve az egyes
egyházközségek feladata.

Kettős egyházvezetés?

Az államegyházi szervek (egyháztanács, egyházi gondnokság
stb.) és a pasztorális felelősök (plébános, lelkigondozói csoport,
egyházközségi tanács, esperes, püspök) közötti viszonyban, első-
sorban leginkább plébániai szinten, bizonyos párhuzamok jön-
nek létre. Ez vajon a gyakorlatban konkurenciát eredményez-e a
plébános, illetve a közösségvezető és az egyházközség elnöke
között? — Annak ellenére, hogy a határvonalakat látszólag éle-

sen meghúzták, a két terület gyakorlatilag összeér. — Úgy látszik, hogy az állam-egyházjogi szervek bizonyos fokig nem pusztán pénzügyi és építkezési kérdések területén jelennek meg, hanem a pasztorális tervek költségvetésében (pl. az egyházközségi tanács továbbképzését illetően); mindenek előtt pedig személyi kérdésekben is döntenek, tehát lényeges pontokat érintenek és rangsorolnak. Problémák és súrlódási felületek elsősorban akkor adódnak, amikor „laikusok” vállalnak állást pasztorális szolgálatban; a konfliktusok e téren inkább személyi, mint strukturális jellegűek. Előfordulhat, hogy az egyházközségi vezetők úgy vélik, hogy ők „személyzeti felelősök”, akik a pasztorális személyzettel kapcsolatban minőségi és tartalmi ügyekben döntenek és ellenőriznek. Elsősorban az erősen katolikus és történelmileg fejlett szövetségi hagyományokkal rendelkező kantonokban van jelen a jozefinizmusra emlékeztető ellenőrzési szándék. Ezzel a „koegzisztenciával” másfelől a kompetencia szétszórtabb, így szélesebb bázisa jön létre, többeké lesz a beleszólás joga és a közös felelősség. Ez a püspökséget vagy a plébánost bizonyos szempontból ismét felmenti a felelősség alól. — Az államegyházi rendszer városi és kantoni szinten keretet biztosít a nyilvánosságnak, és ezzel bepillantást és olyan áttetszőséget nyújt, amelyet az egyház hierarchikus struktúrája egyáltalán nem biztosít. Az államegyházi forma strukturálisan esélyt ad az ellenzéknek, mert egyházközségi ügyekben élni lehet a szavazás jogával. Az ne tévesszen meg minket, hogy a plébániák rendszerint dinamikusabban fejlődnek, mint az állam-egyházjogi szervezetek.

Hogy hogyan értelmezik ezeket a jogokat, az a plébánia „lelkiségétől” és szellemi éberségétől függ. A plébániai és egyesületi csoportosulások mindenek előtt „túlméretezett” építkezési tervekkel kapcsolatban bizonyulnak kritikus fórumnak. Egyes plébániai és egyházilag kevésbé kötött csoportosulások („egyházat álmódók”) társadalmi és nemzetközi szintű kihívásokkal is foglalkoznak, és ezeket az államegyházi szervekkel szemben is képviselik.

Bár Svájcban a pasztorális és egyházi feladatokat vagyongazdálkodásból, gyűjtési akciókból (bőjti felajánlás, karitás, missziós adományok, médiavasárnapok stb.) vagy perselypénzből, gyűjtésekből finanszírozzák, mégis az adóbevétel marad a döntő és stabil finanszírozási rendszer. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a svájci katolikus egyház „alul” gazdag, „fent” viszont — a püspökségek és püspöki konferenciák szintjén — kifejezetten szegény. Fontos kihívást látok ebben a jövőre nézve, mégpedig azt, hogy szabályozni kell az egyházmegyei feladatok és országos tervek pénzügyi rendezését. Jelenleg igen nehéz nyelvterületi, egyházmegyei vagy országos feladatokat megvalósítani, vagy akár egész évre előre tervezni. Mivel azonban épp ez a terület egyre jelentősebbé válik, a svájci egyház most egy hosszú fejlődési folyamatban van, hogy az összsvájci szolidaritás problémájával szembesüljön.⁶

A templom-
torony-politika és
a szolidaritás között

⁶Vö. L. Karrer:
Katholische Kirche
Schweiz, a.a.O., 358sk.

Ez a néhány utalás már rámutat arra, hogy a svájci államegyházi forma az egyes területi plébániák önálló életét jobban stabilizálja, mint a plébániák pasztorális struktúráit. Emiatt fordulhat elő, hogy a világi és egyházi problémákat pusztán a saját templomtornyuk szűk horizontjából látják és értékelik az emberek. Ez aztán szinte szükségszerűen felerősíti a Svájcban még mindig jelenlévő egyházi kongregacionalizmust. Nehezen történik meg a szolidaritás, a közös felelősség vállalása a plébániai szint feletti projektekkel (pl. ökumenikus tanácsadók, lelkipásztori szövetségek alapítása) vagy regionális munkahelyteremtéssel (a felnőttképzésben, az ifjúsági lelkipásztori munkában, az egyházban és az iparban); különösen pedig az egyházmegyei feladatokra és az országos kezdeményezésekre igen nehéz egyházközségi szinten mozgósítani — pusztán intézményes és mentalitásbeli okokból, hacsak nem történik előtte fáradhatatlanul motiváló tudatformálás és információátadás.

Pénz és szellem között

Mivel az egyházi-pasztorális rendszerek és államegyházi intézmények koegzisztenciája oly sokféle modellben és változatban folyik, a helyzetet csak leegyszerűsítetten lehet ábrázolni. Az alapprobléma kétségtelenül az az aggodás, hogy a svájci államegyházi formák befolyása alatt a pasztorális célok és szándékok elidegenülnek.

Ez a közösség szintjén válik a leginkább kézzelfoghatóvá. Némelyik kötelező közösségi összejevetelt (költségvetés és számlák) a jövedelmezőség gondolata határoz meg (takarékosság). Igen-csak fukarrá válhatnak, ha a plébániáktól független tervnek akár csak szerény támogatásáról is van szó (Mi hasznunk van ebből?), máskor viszont egy nagyvonalú ingatlanügynök szerepét játsszák, amikor például ingatlanok vásárlásáról van szó. Vagy: a lelkipásztori munkatársaktól elvárt teljesítmények időnként az ipar példájához igazodnak. A fizetési elképzelések az üzemi elképzelésekhez és a hivatal szerinti díjszabáshoz stb. igazodnak. — Ebben az összefüggésben azonban hangsúlyozni kell, hogy az ilyen megfontolások nagyon is tisztességes motívumokat tartalmazhatnak, és hogy az államegyházi hivatalokban sok megbízható és az egyháznak elkötelezett ember van, akik a felelősségüket és diszkréciójukat igen komolyan veszik.

Mivel a lelkipásztori munkatársakat és természetesen a plébánosokat is az egyházközség tartja el, egyes esetekben növekszik a nyomás, ami egyházi szolgáltatások irányába mutat, amelyekre az egyházközség alkalmazottja mintegy elkötelezi magát, vagy találkozik az ilyen gondolkodású emberek mentalitásával. Ahogy az egyházmegyei centralizmus az egyházi csoportosulások „pénzforrását” szabályozhatja (pl. az NSZK-ban lévő ifjúsági szervezetek esetében), Svájcban időnként felfedezhető ez a szemlélet: az parancsol, aki fizet.

Ennek ellenére a plébániákon sok út és lehetőség adott az emberek problémáinak és a társadalom által támasztott kihívásoknak megoldására gondolkodásmódjuk és motivációik nevelésével, s ennek megfelelően aztán államegyházi döntési folyamatokat is képviselhetnek és támogathatnak. Konkrét példák támasztják alá, hogy a megfelelő mozgásterek gyakran közelebb vannak és nagyobbak, mint azt a hétköznapi rohanásban és banalitásában érzékeljük. Itt az ifjúsági nevelés, az ösztöndíjak, az ifjúsági centrumok, az idősek otthonai, drogosok megsegítése vagy az ifjúsági hittan területein való feladatokra, a gyermekmunka proktjeire, a felnőttképzésre, a valláspedagógiára, a szociális munkára kell gondolnunk. Természetesen a lelkiiségtől, illetve a plébánia kritikus-prófétai éberségétől függ, hogy a „kisebbségek” az egyházközséggel el tudják-e fogadtatni és hogyan ezeket a törekvéseket, és mennyire tudják kifejleszteni az ehhez szükséges szívós kitartást.

Tény, hogy az államegyházi hivatalok egyre nagyobb „pasztorális jelentőséget” nyernek. Mivel pontos elemzés ezen a területen nem lehetséges, csupán néhány tünetre hívjuk fel a figyelmet.

Az egyház tagjainak aktív részénél az egyháztudat jelentős mértékben megváltozott a zsinat óta. Ezt jelzi a „Kirchenvolksbegehren” és a római megnyilatkozások nyomán keletkező nyugtalanság a hívek körében. De az egyházi struktúrák a régi-ek maradtak. — Az államegyházi eszközök ez alatt a nyomás alatt — részben szándékuk ellenére — az egyházon belül érzékeny pontok fórumává válnak. Az államegyház jog és a kánoni egyház jog formális szétválasztottsága a II. Vatikáni zsinatig a klérus és a laikusok határozott elkülönítése miatt lényegében súrlódások nélkül zajlott. Azonban a plébániai életért vállalt közös lelkipásztori felelősség megváltozott tudata most megváltoztatja az államegyházi döntési folyamatok tudatát is. — Így az egyházi nyilvánosságban is tudomásul kellett venni, hogy az egyházközség hivatalai és a kantonális zsinatok kifejezetten pasztorális témákat vetettek fel, és ezekbe részben öntudatosan „beavatkoztak”, mint pl.: ifjúsági lelkigondozás, az egyházból való kilépések, új laikus-szolgálatok, közösségvezetés stb.

Idővel ez a tendencia alapvető problémává lehet, hiszen ha az államegyházi intézmények pasztorális funkciók felé fordulnak, akkor ismét felmerül a kérdés, hogy az állami struktúrák nem avatkoznak-e be az egyház küldetésébe, vagy nem akadályozzák-e az egyház lelkipásztori küldetését. Ez a rendszer arra is lehetőséget ad az érintett katolikusoknak, hogy ők is beleszólhassanak olyan kérdésekbe, amelyeket a kánonjog radikálisan elzár előlük.

Tehát akkor egy új invesztitúra-harc bontakozik ki a svájci katolikus egyházban? Egyáltalán nem! De fennáll az a veszély, hogy az az áramlat, amelyet jelenleg az államegyházi csatornák

vezetnek le, más utat keres magának, mert az egyház intézménye nem tudja levezetni e folyamatokat, elzárva előlük a beleszólás lehetőségét. A katolikusok fölébredt karizmatikus öntudata az államegyházi szervezetekben olyan melegágyra lelt, amelyet csak zsinati egyházi szervezetben lehetne teológiai és pasztorális szempontból elhelyezni. — Olcsó kifogás tehát az államegyházi formán számonkérni azt, amit az egyházi rend nem ad meg, anélkül, hogy a két pólus kölcsönös egyensúlyát figyelembe venné.

V. Teológiai kérdések pasztorális szempontból

Hogyha az élő közösségek és az egyház önmagukat az emberi remény élettereként értelmezik, ahol a Jézus Krisztus üzenetébe vett hit alapján akarják személyes és közösségi életüket alakítani, akkor a keresztény hivatás és küldetés pótolhatatlan marad. Az egyház nem csak azért létezik, mert az állam elismeri. Az államegyházi keret nem határozhatja meg, hogy mi az egyház, és miként lehet az élő közösségeket hitelesen megvalósítani. Az egyháztani kép határozza meg az államegyházi keretet, és nem fordítva. Kimondhatjuk, hogy célját tekintve az egyház a megélt kereszténység helye, és az élő keresztény létet szolgálja. Ez nem lehet sem állami intézmények, sem államegyházi hatóságok közvetlen feladata. Ha ezt megpróbálnák, akkor ez ellen teljes határozottsággal fel kellene lépni. Ebből a szempontból tanulni kell a protestáns egyházak tapasztalataiból, ahol az államegyházi hatóságok például az egyes lelkészek lelkigondozói és liturgikus hatáskörébe is beleszólhatnak.

Egyháztani határok

Katolikus oldalról az államegyházi szervek beleszólási lehetőségének korlátozása a finanszírozási szervezetre pontosan az államtól való távolságtartást célozza az egyház pasztorális szabadságának megőrzése érdekében. Ezzel ellentétben az evangélikus-református gyülekezetek és a tartományi egyházak maguk alkotják a jogilag megfogható egyházat. Ott a lelkész vagy lelkészről közvetlenül ki van szolgáltatva az államegyházi hatóságoknak. Ezért aztán itt is, ott is lehet hallani, hogy „olyan püspököt szeretnének, aki az államegyházi hatóságoktól való függőséget a saját hivatali körében relativizálná és csökkentené”.

A gyakorlati problémát szerintem az a félelem okozhatja, hogy a svájci államegyház befolyása alatt a pasztorális szándékokat a pasztorációtól idegen szempontok befolyásolhatják és diktálhatják. Feltűnő, hogy államegyházi körökben, mind egyházközi, mind kantoni szinten, nagy szabadsággal és liberálizmussal karolnak fel olyan kényes kérdéseket, mint pl. a cölíbatús, a beleszólási lehetőségek, miközben a társadalmilag izgalmas problémákra (pl. civilszolgálat, banki ügyletek, a bőjti felajánlás témái) ugyanezek a társaságok inkább visszafogottan,

sőt részben gyanakvóan reagálhatnak — ellentétben más szervezetekkel! Az egyház hivatalaiban ez gyakran éppen fordítva van; ők kritikusan nyitottak a társadalmi problémákra, és inkább hallgatnak az egyház belső kérdéseit érintő problémáknál.

Az „államegyházi hétköznapiakban” nagyon vonzó, mennyi időt, fantáziát, emberi elkötelezettséget és hűséget fektetnek bele asszonyok és férfiak. Az ő motivációjuk általában alig különbözik azokétól, akik a lelkipásztori fórumokon vagy a plébániai tanácsban működnek közre. Azonban mégis elengedhetetlen, hogy a kölcsönös kapcsolat ne maradjon „felügyelet nélkül”, és ne adjon teret az ellenőrizetlen pragmatizmusnak. Emellett a kategorikus fenntartás mellett azonban láthatóvá válik majd, hogy az államegyházi feladatok is kaphatnak teológiai jelentőséget; mégpedig olyan formában, hogy lehetővé teszik, támogatják és alá támasztják az egyház szolgálatát, vagyis éppen kisegítő funkciójukat teljesítik.

Pasztorális meggondolások

Már többször bebizonyosodott, hogy csak az államegyházi intézmények teszik lehetővé a fontos lelkipásztori feladatok végrehajtását. Ezek az intézmények hordozzák és garantálják (részben a böjti felajánlásokkal együtt) azt, amit mi a közvélemény tájékoztatásának nevezünk. Az egyház kritikus-prófétai küldetése miatt rá van utalva arra, hogy hangját hallassa, hallgatóságot teremtsen, és hogy a nyilvánosságot mind befelé, mind kifelé biztosítsa. A svájci környezetben ezt a küldetést manapság egyértelműen az államegyházi szervezetek és az elkötelezett egyesületek teljesítik. — Plébániai szinten azonban az egyházközségi tanács közvetlenebbül és zavartalanabban eléri a nyilvánosságot, mint az egyházi támogatás.

Jelenleg úgy látszik, hogy a különféle polarizálódások, az egyházközségek eltávolodása és az egyházi életben kialakuló táborok közepette az egyház pasztorális szervezeteinek nem sikerül többé az egészet szocializálnia és összetartania. Ez az „összetartás” nem eredményez sem mozgalmakat, sem egyesületeket, egyházközségeket, illetve egyházat; ez valójában már csak államegyházi kereteken keresztül történik. Ez képez szervezett és formális kapcsolatot az egymással ellentétes táborok és álláspontok között. Végiggondoltunk-e már, mit is jelent ez lelkipásztori és teológiai szempontból?

Adalékok egy zsinati egyházrendhez

Végzetes volna figyelmen kívül hagyni, hogy a svájci államegyházi rendszerben megjelennek olyan elemek és tapasztalatok, amelyek egy zsinati egyházrend felé mutatnak. Túl kevésbé gondolják át, mi minden veszne el, ha csupán a kánonjog lenne kötelező erejű, nem pedig vele együtt az államegyházi formák is: püspökválasztás a baseli egyházmegyében (bár ezt konkordátum szabályozza, nem az államegyházi jog), plébánosok választása, a lelkipásztori munkatársak kiválasztásába való beleszólás, férfiak és nők egyenjogú beleszólási joga az államegyház-

jogi ügyekben (nem pasztorális és teológiai kérdésekben), a „lent-re” áthelyezett felelősség és az ezzel együtt járó felelősségre vonhatóság stb. Lehet, hogy a viszonylag kicsiny svájci egyház keretei között be lehet gyakorolni és kritikus-teológiai szemmel figyelemmel kísérni azt, amit a zsinati modell részeként össze-egyházi kereten belül is meg lehetne és kellene valósítani? Valóban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ez a rendszer annyiban kijelölhet egy nyomvonalat a jövő számára, amennyiben egyes elemei a zsinati egyházstruktúra irányába mutató összegyházi elvárásokra (vagy víziókra) emlékeztetnek, amilyen például a részesedés, az áttekinthetőség és a szolidaritás.

A svájci egyház államegyházjogi formája még további történeti, jogi, pasztorális és teológiai kutatásra és reflexióra szorul.

Ez nem csupán a svájciak számára szövevényes intézményhálozat, amely a helyi mechanizmuson túl alig kiismerhető. Még érthetőbb, hogy más országok egyházainak vagy a római központi egyházvezetésnek nehézséget okoz, hogy a svájci államegyházjogi rendszert átlássa, arról nem is beszélve, hogy elfogadja. Ez azonban egyáltalán nem új. Emlékezzünk csak arra, hogy a régi svájci polgárok a hozzájuk küldött pápai követnek azt a figyelmeztetést adták útravalóul, hogy a „svájciak szokásait meg kell hagyni — a túlkapásaikkal együtt”. És XVI. Gergely pápa (1831–1846) állítólag így sóhajtott fel: „a világ legnehezebb egyházmegyéje a bázeli” (H. Laemmel). — A 70-es években a német egyházért aggódó körökben „holland állapotokról” beszéltek, miközben az egyházi bázis részesedési törekvéseire és az ezzel együtt járó hierarchikus „szervezetlenség” veszélyére gondoltak. Erre a kifejezésre emlékeztet, amikor a német egyházban megjelenő „svájci viszonyokat” kifogásolják. Rákérdezve e kritikára igen gyakran az államegyházjogi formánk elemeit említik, amelyben a kánoni egyház pasztorális dimenzióit figyelmen kívül hagyják.

Mindenképp fontos, hogy ez a rendszer ne átgondolatlanul, a saját automatizmusára hagyatva működjön, hanem teológiailag és gyakorlatilag is figyelemmel kísérik. Erre az 1972-es zsinaton maga az egyház kötelezte el magát. Az egyháznak azonban vállalnia kell a társadalmunkban és az államban a kritikai-prófétai jelenlét szabadságát, arra kritikusan reflektálva, elsősorban azonban a gyakorlatba átültetve.

Németh Gábor fordítása

Vázlat a svájci keresztény egyházak jelenlegi helyzetéről

DÉVÉNY ISTVÁN

1929-ben született Szegeden. Teológiai tanulmányait Szegeden és Budapesten végezte. 1958–1972 között a Szegedi Hittudományi Főiskolán tanított. 1972-ben emigrált Svájcba, ahol egyházi szolgálatban állt 1979-ig. 1980-tól a bázeli Egyetemi Könyvtárban, 1984-től nyugdíjazásáig a luzerni teológiai fakultás könyvtárában dolgozott.

¹Wolfgang Haas churi püspök kormányzási stílusa ellen az egyházmege jelentős része éveken át tiltakozott. Az első megoldáskíséretre 1993-ban, Henrici püspöki kinevezésével került sor, de ez sem hozott megoldást. Végül a Vatikán Liechtensteint érseki szintre emelte, és Haas püspök, mint kinevezett első érsek, 1997 decemberében elfoglalta új székhelyét. A svájci egyházmege pedig új püspököket kapott.

²Kirche, Kultur, Kommunikation. Peter Henrici zum 70. Geburtstag. (Szerk.

A keresztény egyházakról készült jelentések nem titkolják, hogy „súlyos korszakról” kell számot adniuk. Svájc sem jelent kivételt. Egy közel ezeroldalas, felerészben a svájci helyzetet elemző tanulmánykötet első oldalán olvasom (kiemelve az „és” szerepét): „Reméljük, hogy ennek a könyvnek sikerül hidat építeni az ismert és ismeretlen, a teológia és a szellemi nyitottság, a hit és ész, az egyház és állam, Róma és Zürich között. A churi püspökség krízise¹ láttán sürgető feladat, hogy az ‘és-témákkal’ foglalkozzunk. Ilyenek még a hithűség és a [világ felé való] nyitottság, a primátus és az [egyházon belüli] egyenjogúság, az egyház és hatalom, egyházi vezetői stílus és a közvélemény, szabad egyház és szabad államszervezet.”²

Tekintsük át előbb Svájc sajátos helyzetét. Az ország mai határai a 13. század vége és a 19. század eleje között stabilizálódtak úgy, hogy a kantonok erősen őrizték függetlenségüket. Svájcra egyetemesen érvényes alkotmány először 1848-ban született, de a 26 kantont még ma is jelentős önállóság illeti meg. Az országos ügyeket hét (!) miniszter intézi, így a hatalmi koncentráció más országokkal összehasonlítva rendkívül mérsékelt.

A kisebb egységeknek biztosított önállóság megmutatkozik többek között abban is, hogy Svájcban csak kantonális szinten van nevelésügyi „főhatóság”. Ennek következménye az is, hogy a kantonok „egyházügyi” kérdésekben is elég nagy szabadságot élveznek — így szabadon dönthetnek a hitoktatás ügyében is. Mit jelent ez konkrétan? Egyetlen példa a közelmúltból: Zürich kantonban „az első hat osztályban a vallástan oktatásának jövője még nyitott, miután takarékosági intézkedések keretében megszűnt annak kötelező jellege, hogy minden iskolának biztosítani kell a Biblia oktatását. A kanton közoktatási központja most egy új tantárgy oktatását tárgyalja, amely az eddigieknél nagyobb figyelmet fordít a nem keresztény vallásokra...”³

Egy másik svájci sajátosság a három nyelvterület: a német, francia és olasz „világok” sajátos kulturális — egyúttal egyházi — valósága (közben éppen csak említve a negyediket, a kisebb létszámú rétoromán közösséget). Itt nemcsak egyetlen országon belüli nyelvi különbözőségről, hanem a sajátos nyelvtörténet révén kialakult „svájci francia” és „svájci német” nyelvről is szó

Urban Fink és Franco Luzzatto.) Zürich, 1998.
³Neue Zürcher Zeitung, 2004. augusztus 26.

Különböző vallások, eltérő kultúrák

⁴Christlich-islamische Partnerschaften. Pastorale Handreichung der katholischen Kirche in der Schweiz. Luzern, 1999.

van, aminek következménye az is, hogy a szavak szótári alakja egymásnak megfelelhet ugyan, valójában eltérő a jelentéstartalmuk. Ebben az országban sok esetben külön feladatot jelent, ha beszélgetni akarunk, itt sokszor türelmesen küzdeni kell a megértésért.

A középkori vallási-politikai-kulturális egységnek évszázadok óta vége van, az egyház kivonult (kikényszerült) nem csupán a politikából, hanem a kultúra jó néhány részterületéről is. Az utóbbi években viszont egy egyre növekvő feladattal neki is szembesülnie kell. A különböző vallások, eltérő kultúrák és hagyományok találkozásáról van szó. Egyetlen példa: egy 1999-es felmérés szerint 240 000 mohamedán élt Svájc területén — számuk öt év alatt csak gyarapodhatott! —, közülük több mint nyolcezernek keresztény felesége van.⁴ Ők és gyermekeik egészen sajátos vallási-kulturális atmoszférában élnek, képtelenek arra, hogy a kereszténységnek, mint „egyetlen igaz vallásnak” tételét befogadják, nem is beszélve arról, hogy saját vallásához és vallása erkölcsi értékeihez hűséges élettársukat nem lennének képesek „anonim kereszténynek” (Karl Rahner) nevezni.

A sajátos svájci problémák miatt a következő „helyzetjelentés” töredékes megfigyeléseket, pillanatfelvételeket tud csupán nyújtani, de ezekből egy mozaikszerű képet remélhetőleg mégis össze lehet állítani.

Keresztény egyházak, ökumenizmus

Erős meghatározó erőt jelent a — nevezzük így — „felekezeti” kereszténység, tehát a katolicizmus és a protestantizmus kérdése. Alapjában véve ez Európa minden országára, s minden ökumenikus törekvésre érvényes, de Svájcban ennek sajátos kontextusa van. Kezdjük ezért egy emlékezetes népszavazással. 1973 májusában „jezsuita-kérdésben” alkotmánymódosító népszavazásra szólították fel Svájc polgárait. Miről volt szó? Az 1848 októberében szövegezett és elfogadott alkotmány 58.-ik paragrafusa ugyanis így szólt: „A jezsuiták rendjét és a hozzájuk tartozó közösségeket Svájc egyetlen részén sem szabad befogadni.” Ezt a törvényt 1874-ben egy mondattal még kiegészítették: „...továbbá tagjaik számára bármilyen templomi vagy iskolai tevékenység tilos”.⁵

⁵Helvetia Sacra. 7. rész.
(Szerk. A. Bruckner.)
Bern, 1976.

⁶Urs Altermatt:
Konfessionelles,
nivelliertes oder
zerspaltenes Christentum?
In: Schweizer
Katholizismus im
Umbruch 1945–1990.
(Hrsg. von U. Altermatt.)
Freiburg (Schweiz),
1993, 260–262.

Ennek a 20. században anakronisztikus előírásnak megszüntetéséről volt 1973-ban szó. A kérdés így hangzott: el lehet-e távolítani a jezsuitákat megbélyegző szöveget az alkotmányból? A probléma az egész ország szavazásra jogosultjainak negyven százalékát érdekelte csupán (!) — közülük 45 százalék (650 000!) még mindig azon a véleményen volt, hogy „nem!”, de 55 százalék szerint el lehet tüntetni az alkotmányból. Ebben az időben száznál kevesebb (!) jezsuita élt és működött spirituálisként, lelkigyakorlatos házakban, kórházi lelkészként Svájc területén.⁶

⁷*Geschichte der Schweiz und der Schweizer.* (Szerk. B. Messmer és mások.) Basel, 1986, 627.

Az ökumenikus közeledés háttere

⁸*Jede(r) ein Sonderfall? Religion in der Schweiz. Ergebnisse einer Repräsentativbefragung.* (Szerk. A. Dubach.) Zürich – Basel, 1993.

⁹Urs Baumann: *Ökumene ohne Konfessionen? In: Aussicht auf Zukunft. Auf der Suche nach der sozialen Gestalt der Kirchen von Morgen.* Basel, 1997, 181.

Egyetlen pillantás a történelmi háttérre. Kétszáz évvel a Harmincéves Háború befejezése után, a 19. század közepén Svájcban hét, katolikus hitéhez ragaszkodó kanton, évtizedekig tartó villongások után együttes erővel külön államszövetséget akart létrehozni. A protestáns kantonok is szövetkeztek, a feszültség polgárháborúhoz vezetett, amely rövid egy hónap múlva, mintegy száz hősi halott áldozatával a protestánsok győzelmével végződött. A feszültséget többek között az élezte ki, hogy 1848-ban Luzern kanton kormányzata nem titkolt politikai, szervezési cézzal jezsuitákat hívott a városba⁷ (akik iskolai, majd főiskolai szinten már közel 250 év óta jelen voltak). Így váltak ők az ellenreformációs, harcias katolicizmus jelképévé, s maradtak sokak számára ebben a szerepben még 1973-ban is.

Hogy mennyien szavaznának ma, harminc év múltán a „jelkép” ellen, nem lehet tudni, valószínűleg inkább a közömbösek tábora növekedne. Ilyen háttér miatt viszont érthető, hogy nehezen indult az ökumenikus munka, a katolikusok és protestánsok közötti közeledés hosszú időn át elég szűk körre korlátozódott. Az biztos viszont, hogy a népszavazás óta a feszültség jelentősen enyhült.

Az enyhülés hátterében azonban más tényezők is szerepelnek, amelyekre egy 1993-ban közzétett, a megelőző két év alatt végzett, átfogó igényű felmérés hívta fel a figyelmet. Jelen témával kapcsolatban ennek egyik fontos jelzése az, hogy a vallásosság egyre erősebb mértékben individualizálódik. A hittételek, a hit által szabályozott cselekvés-normák elfogadásában vagy visszatartásában, értékelésében egyre határozottabb szerepet játszik az egyéni elhatározás, döntés, „válogatás”. Ez azt is jelenti, hogy a valamilyen egyházhoz való felzárkózás tudata is csökkenő tendenciát mutat.⁸ Ez mindenképpen jobb, mint az elmúlt évszázadok gyűlölködése, vádaskodása, háborúskodása, de — kérdezi a svájci felmérést értékelő Urs Baumann, a tübingeni egyetemen az ökumenikus teológia professzora — vajon erre a célra törekedtek-e az elmúlt évtizedekben az ökumené munkásai? „Vallás-szociológiai tényekre építve gondolataimat állítom: a mai ökumenikus mozgalom jelzi, hogy a vallás individualizálódik, de erősíti is ezt az individualizálódó vallásosságot. Ezzel a következőket szeretném mondani: ha az egyházi normákkal kapcsolatban sokak gondolkodásmódja alapvetően megváltozott, ha egy-egy vallási közösségre jellemző hitrendszer elveszíti feltétlen kötelező jellegét, azt az erőt, amely egyes hívek vallási azonoságtudatát hozta létre, akkor — akár akarjuk, akár nem — megváltozik az ökumené jellege és célkitűzése is.”⁹

Az elért eredményeket a *Forradalmi átalakulás a svájci katolicizmusban 1945–1990* című tanulmánykötet sorolja fel: „Az ökumenikus közeledés országunkban a II. Vatikáni zsinat óta eltelt 25 év alatt olyan erővel haladt, hogy az elért pozitív eredményeket ma már magától értetődőnek tartjuk: megtartottuk [ezzel a célki-

¹⁰Maria Brun: *Die römisch-katholische Kirche angesichts der ökumenischen Bewegung.*
In: *Schweizer Katholizismus...*
304–305.

túzással is] a 'Synode 72'-öt, később zsinatot szerveztek az evangélikusok is, működnek az ökumenikus munkacsoportok és az egyházak közötti dialógust folytató bizottságok. Az ökumenikus istentiszteletek, az egymás szívébe végezett prédikációk oly gyakoriak, mint az is, hogy valaki vendégprofesszorként szerepel a másik felekezet egyetemén. Ösztöndíjat adunk a másik egyház egyetemistáinak, létrehoztuk a 'Svájci keresztény egyházak munkaközösségét'. Azt se tartjuk jelentéktelennek, hogy Svájc Genfben otthont ad az Egyházak Világtanácsának."¹⁰

A sajtóból pedig többé-kevésbé eltűntek a harcias szövegek. Néhány évtizeddel ezelőtt elképzelhetetlen volt, hogy egy 'liberális konzervatív' napilap, a *Neue Zürcher Zeitung* (emlékeztetőül: Zürich Ulrich Zwingli városa!) *Lourdes-ba zarándokló pápa* címmel, vezércikkben fényképes beszámolót közöljön. Ennek hangulatát a befejező mondatok jelezzék. Az utolsó napon „a pápa imaszámolyán térdelve mély áhítatba merült, (...) majd mélyen megrendülve kijelentette, hogy zarándokútja végéhez ért. Ennek a kijelentésnek finoman sejtetett kettős jelentése lehet. Az általa oly nagyra értékelt Mária-tisztelet rendkívüli helyére először 21 évvel ezelőtt látogatott, most újból, de mint a szenvedésnek kiszolgáltatott ember, aki maradék erejével minden hívőt mélyen megrendítő erővel vallotta meg katolikus hitét.”¹¹

¹¹*Neue Zürcher Zeitung*, 2004. augusztus 16.

Ökumenikus reflexió

Felix Mühlemann, evangélikus plébános és börtönlelkész egy 2002-es ökumenikus találkozón ugyanakkor megállapította, hogy még a saját egyházukhoz hűséges hívek között is egyre kevesebben foglalkoznak a keresztény felekezetek közötti hitbeli differenciák elméleti kérdéseivel. Ha mégis szóba kerülne egy hit-kérdés, akkor ezt tartja irányelvének: „Az evangélikusok számára alapvető elv legyen, hogy a római egyháztól ne kívánjanak lehetetlent. Abszurd lenne azt kérni tőlük, hogy adják fel az üdvözülés útjának és az egyházi hatalom létrejöttének 'szakramentális' értelmezését. Ahhoz viszont ragaszkodnunk kell, hogy a katolicizmus és protestantizmus ugyanazon kereszténység két különböző, ugyanakkor egyenrangú megjelenési formája. (...) Hogy ki tartozik valóban a hívek közösségéhez, azt egyedül Isten tudja, ő pedig nem római pápa, nem ókatolikus püspök, nem protestáns teológianár, hanem egyszerűen irgalmazó Isten.”¹² Három keresztény felekezet résztvevői voltak jelen, úgy tűnik, mindenki nevében beszélt a börtönlelkész, nem fűzött kommentárt ezekhez a szavakhoz a szintén előadást tartó jezsuita Bernhard Grom, müncheni és luzerni teológiai tanár sem.

¹²*Ökumene im Kopf und Bauch. Wie Vernunft und Emotionen in der Ökumene wirken.*
(Szerk. W. W. Müller.)
Freiburg (Schweiz), 2002, 49.

Vallásosság, egyházhűség, egyházkritika

A Svájcban 1988/89-ben végzett „reprezentatív vallási meggyőződés-vizsgálat” eredményeivel kapcsolatban Urs Baumann a következőket állítja: „A vallásosság az egyéni döntés ügyévé vált. Az

egyházak előírásai — hitgazságok, erkölcsi normák — ma általában az egyéni meggyőződés szűrőjén mennek keresztül. (...) A keresztény hagyomány ma is döntő szerepet játszik ugyan a vallási tájékozódásban, de más vallási hagyományok gondolatai egyre gyakrabban jelennek meg a tudatvilágban. (...) A valamelyik keresztény felekezethez való tartozás tudata él, de ennek profilja egyre kevésbé éles. Családi örökségként mindenki valamelyik felekezethez tartozik, de az emberek viselkedését ez a felekezeti tudat egyre kevésbé befolyásolja.”¹³ Az „egyéni orientáció” egyre növekvő igénye és egyre erősödő szerepe a svájci keresztény társadalomban tagadhatatlan, ezért, ha a kereszténység hivatalos képviselői egyáltalán jelen akarnak lenni a megélt vallásosság világában, akkor éppen az egészséges személyiség formálására kell nagyobb figyelmet fordítaniuk. „A vallásosság egyéni választás és egyéni elhatározás kérdésévé vált, ennek megfelelően belülről kell kiépülnie. Ez azt jelenti, hogy az egyháznak az egyesek szabadságát tisztelve, azok legszemélyesebb életterében kell jelentkeznie. A pusztán kívülről jövő intézményesített igehirdetés, ahogy ez még ma is az istentiszteleteket, prédikációkat, iskolai hitoktatást stb. jellemzi, legtöbb esetben nem érinti meg az egyén személyes életterét. (...) Ez lehet magyarázata a hitoktatói munka tagadhatatlan csődjének, amelynek ebben az évszázadban sajnálatos tanúi vagyunk, annak ellenére, hogy éppen ezen a területen szinte példátlan erőfeszítésekre került sor”¹⁴ — vagyis hogy a hit megtanult tudásanyaggá vált, nem lett belőle életalakító erő.

¹³U. Baumann:
i. m. 181.

¹⁴Uo. 189.

**A személyes
elkötelezettség
kérdése**

Ez a számonkérés persze nem problémamentes. Nem biztos, hogy a korábban kötelezőnek érzett hit-tudás helyét komoly megfontolást igénylő személyes elkötelezettség váltja fel. „Áttekinthetetlenül sokrétű képet nyújtanak a különböző életformák, világnézetek, vallásos eszmék, beállítottságok. Egyesek számára ez a ‘piaci ajánlat’ szabadságot jelent és kihívást, másoknak könnyörtelen kényszert, hogy életük vezérlésében eredetiségre törekedjenek, tehát hogy önmagukért felelősséget vállaljanak. Egyeseknek az autonómia részegítő tudatát kölcsönzi, másokat viszont traumatikusan irányt vesztetté tesz.”¹⁵

¹⁵Uo. 190.

Ezen a ponton jelentkezhet — sokszor valóban jelentkezik is — az egyházaktól való teljes függetlenedés vágya, ami az egyházi közösség iránti közömbösséghez, sőt kilépéshez vezethet, másokban viszont felerősítheti a ‘határozott’, ‘egyértelmű’ — mondjuk világosan fundamentalista — közösségekhez való felzárkózás igényét. Némileg kiélezve: az első csoport nem tűr semmiféle beleszólást szabadságába, a második viszont nem bírja elviselni saját szabadságát.

Egy statisztika szerint 1900-ban gyakorlatilag Svájc minden lakosa valamelyik keresztény felekezethez tartozott. Nyolcvan évvel később, 1980-ban a „hivatalosan kilépettek” száma közel járt az ötszázezerhez, tíz évvel később ismét húszezerrel több lett.

¹⁶Franz-Helmut Richter:
*Handbuch Kirchen-
austritt. Wie trete ich
aus der Kirche aus.
Verfahren, Gebühren,
Adressen – Deutschland,
Österreich, Schweiz.
Aschaffenburg/Berlin,
1993.*

Egyéni hajlamokhoz igazodó közösségigény

¹⁷*Jenseits der Kirchen.
Analyse und
Auseinandersetzung mit
einem neuen Phänomen
in unserer Gesellschaft.
Schweizerisches
Pastoralsoziologisches
Institut, Zürich, 1998.*

Kilépések az egyházakból

Persze az egyházaktól való eltávolodás nem ölt minden esetben 'hivatalos formát', aláírt és hitelesített kilépési nyilatkozatot. Százalékarányban alig felmérhető a „lassan kisodródók” vagy a kisodródottak száma. A hivatalos lépésre elszántak száma viszont statisztikailag felmérhető. A német, osztrák és svájci kilépni szándékozók számára különben egy különleges kézikönyv nyújt segítséget *Hogyan kell kilépnem az egyházból* címmel: milyen lépéseket kell tenni, milyen hatóságokhoz kell fordulni, milyen kérdőíveket kell kitölteni — és nem utolsósorban: mennyit kell fizetni (Svájc 26 kantonja külön-külön, egyenként felsorolva).¹⁶ A bevezetés nem ad használható irányelveket a kilépés indítékainak világáról, a szerző kissé indulatos vallás- és egyházkritikájáról viszont annál inkább.

Az egyházi közösségektől való elszakadás feltűnőbb formában csak azt jelzi, olvassuk egy másik elemzésben, ami az utóbbi évtizedek társadalomfejlődésére általában érvényes: legtöbben, ha egyáltalán felzárkóznak, 'miniatűr-csoportokhoz' szeretnek felzárkózni. Elképesztő, hogy rövid néhány esztendő alatt ilyen mélységes tudatformálódásra kerülhetett sor. „Az egyén és a társadalom viszonya radikálisan megváltozott. (...) Ez érinti az egyházakat, de a házasságban élőket, és a családot is, sőt érvényes a politikai pártokra is. (...) 1960-ban a megkötött házasságok 12 százaléka, 1996-ban már 39 százaléka végződött válással. Svájc minden jelentősebb pártja panaszkodik az egyre csökkenő taglétszám, a törzsválasztók fogyása, a váltakozóan választók szaporodása miatt. Még sportklubok is jelentik, hogy a tagjaik létszáma csökken. A fitness-centrumok virágoznak, ezekben szociális elkötelezettségtől, időbeli meghatározástól függetlenül, mindenki kizárólag egyéni képességeinek, személyes igényeinek megfelelően tud izomgyakorlatokat végezni.”¹⁷ Növekszik tehát a szinte kizárólag egyéni hajlamokhoz igazodó közösségigény.

A tanulmányok és elemzések írói természetesen kilépnek ebből az általánosító körből. Marc Donzé, a svájci Freiburg egyetemén a lekipásztorkodástan professzora hangsúlyozza: „Az egyház szervezetéből való kilépésnek egyik indoka minden bizonnyal az egyházi adó fizetésétől való mentesülés. De lehetnek más okai is. Egyesek számára idegenné vált az intézményes egyház, mások nem tudják elfogadni a hierarchia felülről jövő döntéseit, vagy éppen elégedetlenek az egyháziak pénzgazdálkodásával. Vannak, akik adópénzüket inkább más célok szolgálatába (harmadik világ, fejlődő országok, menedékjogot kérők stb.) szeretnék állítani. Persze az sincs kizárva, hogy egyházukkal sohasem kerültek közelebbi kapcsolatba. Mindez persze csak részleges, nem kimerítő felsorolás.” Az indítékok szövevényébe nem lehet betekinteni, a formálisan bejelentett kilépés 'jogi' következményeitől azonban mégsem lehet eltekinteni, hangsúlyozza a teológus. „A kilépni szándékozót fel kell világosítani tettének sú-

¹⁸M. Donzé:
*Kirchenmitgliedschaft
und Kirchenaustritt. In:
Jenseits der Kirchen...*
108–111.

¹⁹Clara Obermüller:
*Besuch des Hirten bei
einer sperrigen Herde.*
NZZ am Sonntag,
2004. május 30.

Papok és világiak

²⁰Az egész német nyelv-
területre érvényes: Nor-
bert Schuster: *Theologie
der Leitung. Zur Struktur
eines Verbundes
mehrerer
Pfarrgemeinden.* Mainz,
2001. Két könyvre hí-
vom még fel a figyelmet:
Öt tanulmányt közöl J.
Kerkhofs és P. M.
Zulehner szerkesztésé-
ben: *Europa ohne
Priester.* Düsseldorf,
1995. – A legújabb időkre
vonatkozó elemzést
nyújt Richard A.
Schoenherr: *Goodbye
Father. The celibate
male priesthood and the
future of the catholic
church.* Oxford, 2002.

²¹Universität Luzern
Jahresbericht 2003. 84.

lyos következményeiről. Lépése azzal jár, hogy a jövőben nem számíthat az egyház lelkipásztori szolgálatára. Ezt a szolgálatot azonban adott esetben (például ha gyermeke hitoktatását kéri, vagy végrendeletben saját egyházi temetését) mégsem lehet tőle megtagadni.” Az egyházból kilépőkre, a távozók sokaságára vett tekintetnek pedig arra kell indítania az egyházi vezetőket és híveket, hogy „számon kérjék magukon az Evangéliumhoz való hűséget, azt is, vajon közösségük a remény jelévé vált-e, hirdeti-e a Jézushoz tartozás örömét”¹⁸ — nem utolsósorban azt is, hogy megértőleg be tudnak-e hatolni a mindennapok emberének problémavilágába, készek-e arra, hogy igazi értelemben vett „beszélgetésbe” elegyedjenek velük.

II. János Pál pápa húsz évvel ezelőtt, 1984-ben látogatott először Svájcba. Több városban fogadta ünneplő tömeg, jelentős találkozásokra is sor került, igazi dialógusra kevésbé, állítja Clara Obermüller.¹⁹ „Emlékezetes marad, hogy a pápa hallgatott, teljesen szótlán maradt, amikor Einsiedelnben, a fiatalokkal való találkozás során egy fiatal nő váratlanul felállt, s jelezte, hogy megálmodott egyházában nőket is lehet pappá szentelni, a papságot vállaló férfiakat pedig nem kötelezi a cölibátus törvénye.” Egy, a Herbert–Haag Alapítvány által a közelmúltban a svájci katolikusok között végzett közvéleménykutatás eredménye viszont ezt jelzi: 75 százalék áll az első, 90 százalék a második kérdés mögött. A háttérben elsősorban a növekvő paphiány áll: „Nem túlzás, ha állítjuk: Svájcban ma csupán minden második egyházközségnek van papja, plébánosa. Javulás egyelőre nem remélhető. Nem mellékes az sem, hogy a most még tevékeny papok közül sokan már nyugdíjas korban vannak. A papságra készülő fiatal férfiak száma viszont egyre fogyatkozik.” Ma már teljesen „normális” megoldást jelent, ha egy-egy terület egyházközségei szövetségbe szerveződnek, hogy egyáltalán biztosítani tudják a vasárnapi szentmiséket, az „élő hit szolgálatát”.²⁰ Több közösségnek egyetlen papja van — ugyanakkor ugrásszerűen megnövekedett a teológiai, lelkipásztori, vagy hitoktatói diplomával rendelkező, lelkipásztorkodásban résztvevő (sőt egyházközséget vezető) „laikus” férfiak és nők száma.

A luzerni egyetem hatéves képzést nyújtó, licenciátussal záruló — doktorátus felé nyitott — teológiai fakultásának például 2002/2003-ban 97 hallgatója volt, ezek közül 49 nő. Az egyetemhez felzárkózó „Valláspedagógiai (korábban kateketikai) intézet” négyéves kurzuson évtizedek óta ad képzést hittanári, ifjúsági, egyházközségi és liturgiai munkához. Az elmúlt tanévben 31 hallgatójuk volt, közülük 16 nő.²¹

Lelkipásztori gond lelkesítette — pap és lelkipásztor nélkül maradó egyházközségek számának szaporodása — 2003 késő őszen Luzern kanton katolikus „szinódusának” résztvevőit (állandó tagja 14 pap, 86 egyházközségi feladatokat is vállaló lai-

²²A 2003. november 3-án Luzernben tartott (második évi) szinódus jegyzőkönyve. 29.

²³Schweizerische Kirchenzeitung 2004. (172. évf.) február 26. 159.

kus), amikor az említett két kérést — a cölibátus kötelező törvényének megszüntetése, nők pappászentelése — megfogalmazták és pusztán nyolc ellenszavazattal elfogadták, kiegészítve egy harmadikkal, nevezetesen hogy megnősült és felfüggesztett papok újra egyházi szolgálatba léphessenek.²² A „lelkipásztori ellátás nyomasztó gondja miatt” levelüket elküldték az egyházmegye püspökének. Sankt Gallen, Basel-Land és Thurgau kantonok szinódusai ehhez a kívánságlistához rövid időn belül felzárkóztak, valamivel később Zürich is. A püspökkari konferencia nevében Kurt Koch püspök hosszabb levélben dogmatikus elvekre hívta fel a figyelmet. „Ha szem előtt tartjuk, hogy a helyi egyházak és az univerzális egyház közötti felbonthatatlan kapcsolat az erre felszentelt hivatal által teremthető meg, akkor rá kell ébredni arra, milyen elképesztő az elképzelés, hogy Svájc püspökei az egyetemes egyháztól különváltan változtassák meg a felszentelés érvényes rendjét...”²³ Kérésről volt szó, hangsúlyozták erre az érintettek — a jézusi példabeszéd (Lk 11,9) értelmében vett „kérésről és zörgetésről” — amelyre a lelkipásztori szolgálat jövője miatti aggodás készítette őket, éppen ezért nem igazságos „skizmatikus lépésre való felbujtással” vádolni az előterjesztés megfogalmazóit.

Az egyházak tevékeny jelenléte

²⁴Einblick 2003. Katholische Kirche Stadt Luzern.

Hogyan vannak jelen az egyházak a világban? Rendkívül széleskörű terület, amelyről csak pillanatfelvételeket lehet készíteni. Luzern város nyolc plébániájának közös évi jelentése²⁴ adjon számunkra tájékoztatást arról, ami lényegét tekintve a „német-Svájcra” érvényes.

Az anyagi részt éppen csak érintem. Az egyházak működésének anyagi feltételeit a városi adminisztráció által kivetett és begyűjtött, a felekezetek létszámbeli megosztása szerint szétosztott egyházi adó teremti meg. A bevételekről és kiadásokról minden plébánia évről-évre köteles áttekinthető elszámolást készíteni, és sokszorosítva minden családhoz eljuttatni.

Luzern példája

Luzern nyolc plébániáján 36 000 katolikus él. Kétszáz felett van az állandó alkalmazottak száma. Itt elsőként kell említeni a papokat, s ahol nincs pap, az egyházközség pasztorációs vezetőit és kisegítőiket, a hitoktatókat, szociális munkásokat, a főként fiatalokat mozgósító egyesületek vezetőit stb. Közel százan pedig különböző feladatok teljesítésére rész-munkaidőben vállalnak alkalmazást. Legjelentősebb talán a Családsegítők intézménye. Erre a feladatra külön kiképzett és felkészített nők, időlegesen „anya- vagy ápolószerepet” vállalnak, ha a családanya beteg, esetleg kórházban van. Munkájuk kiterjed egyedül élő idősek emberek ápolására is.

²⁵Adrian Bolzern:
*Glauben! Sonst noch
 was?! Ein Projekt zum
 Grundsatz „Glauben“ in
 Jungwacht und Blauring.*
 Diplomarbeit
 Religionspäd. Institut
 Luzern, 2003, 7.

**Folyóiratok és időszaki
 kiadványok**

²⁶*Neue Gruppierungen
 im Schweizer
 Katholizismus.
 Ein Handbuch.*
 Schweizerisches
 Pastoralsoziologisches
 Institut. 2. kiadás.
 Zürich, 2004.

Segélyszervezetek

Az egyes plébániákon 200 és 400 között mozog az önkéntesek száma, kezdve az énekkaroktól, színjátszó csoportoktól, a fiatalokat téli vagy nyári táborba kísérőktől egészen az idősebbeket egészségügyi vándorlásra hívó és kísérő, terhes anyáknak torna-egyesületeket szervező, betegeket látogató szolgálatig.

A húsz év alatti svájci fiatalságot a „Jungwacht” és a „Blauring” gyűjti egybe. Mindkettő a harmincas évek elején alakult szervezet. Az elsőbe ma 15 000 fiú, a másodikba 20 000 lány tartozik. Programjuk röviden így fogalmazható meg: közösséghez tartozni — alkotó tevékenységet tanulni — átélni a természet értékét, szépségét — közös ügyekben egyéni állásfoglalást tanulni — keresztény hitben erősödni.²⁵

A lekipásztorkodás szolgálatában állók és a szolgálatokban részesedők jelentős segítséget kaphatnak a folyóiratoktól, a rendszeres kiadványoktól. Akik plébániákon, egyházközösségekben munkálkodnak, különböző fokozatokon hitoktatók vagy egyetemi lelkészek, vagy a vallások közötti megértést és egyetértést akarják szolgálni, a zsidó-keresztény dialógust ápolják, laikusokat teológiára oktatnak, jegyeseket készítenek elő. Szinte minden lehetséges egyházi hivatás kérhet és kaphat segítséget, információkat, óravázlatokat, képanyagot ezekből a kiadványokból. Ezeknek sok esetben nemzetközi szerkesztőgárdája van, ebben három nyelve révén Svájc erősen érdekelt, s hogy legtöbbjük évtizedek óta „él”, jele annak, hogy van olvasógárdájuk — egyúttal nagyon áldozatos a szerkesztőgárda.

Az egyházközösségeken belül vagy azoktól függetlenül rendkívül gazdag az egyesületi élet. Az *Újabb csoportképződések a svájci katolicizmusban*²⁶ című kézikönyv több mint 100 egyházi kisközösség, egyesület, szervezet törvényeit, működését ismerteti. A svájci katolicizmus egésze és az európai, sőt világproblémák felé nyitott, szociális ihletésű munkacsoportokról sem szabad megfeledkezni.

Privát kezdeményezések után a 19. század közepén jött létre az első keresztény szellemű segélyszerv a Svájc hegyvidékein, nehéz körülmények között élők támogatására. Fél évszázad elteltével, 1901-ben alakult meg a „Heiligland-Verein”, hogy művelődési, egészségügyi és szociális segítséget nyújtson a Szentföldön élő, gyér számú keresztények számára. A később legtevékenyebb szervezet, a „Caritas-Verein” szintén 1901-ben indult. Ma egyszerűen „Caritas Schweiz” név alatt, jelentős anyagi bázis birtokában, komoly befektetésekre, építkezésekre, szociális támogatásra van lehetősége. Rugalmasan tud alkalmazkodni éppen jelentkező problémákhoz. „Szinte magától értetődő, hogy a harmincas-negyvenes évek krízisei idején külön foglalkoztak azokkal, akik kivándorlásra szánták el magukat. A második világháború idején ez a Caritas-részleg távollevő személyek felkutatásával, hírek közvetítésével is foglalkozott, amikor az Amerikába vagy

²⁷Uo. 128–129.

Angliába menekültek és a háborús országokban maradt hozzátartozóik között próbáltak közvetíteni.”²⁷ A háború befejezése után a fejlődésben visszamaradt országok — Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában — vonták magukra a segítségre kész keresztények figyelmét. Ehhez a ma már számtalan helyen és számtalan formában jelenlévő Caritas-műhöz egy nagyon fontos megjegyzést érdemes megszívlelni: „Gyakorlatilag minden svájci katolikus segélyszerv egyesek kezdeményezésének köszönheti létrejöttét. Ha sikerült nekik hasonló gondolkodó embereket találni, akkor velük együtt működőképes egyesületet teremtettek meg. Ez érvényes még a svájci katolikusok legnagyobb segélyszervére, a Caritas-ra is.”²⁸

²⁸I. m. 128.

Egyház és média

²⁹Andreas Rellstab:

*Immer Ärger mit
den Medien!*

In: *Kirche, Kultur,
Kommunikation...* 391.

³⁰Neue

Gruppierungen...

160.

Más a helyzet a média területén, ahol a kapcsolat meglehetősen feszült. „A médiumok nem bánnak kesztyűs kézzel az egyházakkal, az egyházak ezért meg vannak győződve, hogy félreértik őket, és szándékosan negatív képet festenek róluk.” A probléma gyökere többek között az, hogy az egyház korábban, az írásos kultúra korszakában csodálatosan megállta helyét, ma viszont, az audiovizuális kultúra idején, „amikor más szabályok és törvények érvényesek, nem tud eligazodni. Mindig késve érkezik”.²⁹ A „médiumok” — rádió, televízió, internet — olyan eszközök, amelyekben a kimondott és meghallott szó független a közvetlen jelenléttől. A lehetőségek kihasználásában azonban a svájci egyházak is lassan, nagyon „megfontoltan” haladtak előre. Saját adója egyetlen egyháznak sincs, jelenlétüket ezekben a médiumokban kizárólag az állammal, illetve a társaságokkal kötött szerződések biztosítják — s be kell vallani, nem túlságosan nagylelkűek ezek a szerződések.³⁰ Tanulhatnánk a pápától, olvasuk egy másik híradásban, aki még megtört emberségében is tud „mediálisan” jelen lenni. „Testi fogyatékoságai gátolják a pápát abban, hogy erővel hirdesse az emberi méltóság evangéliumát — de nem lehetetlenítik azt. Amikor megtörtén megjelenik a televízióban, jel is lehet egy olyan korban, amely a fiatalság és a testkultusz reklámvilágában él.”

Az Evangélium hirdetésének új eszközei

Az öröm, a győzelem, az „egészség” evangéliumát azonban sokkal nehezebb hirdetni. Az egyházak minden receptje idejétmúltnak tűnik. Elhangzik akár a pápa, akár a püspökök részéről az erkölcsi értékekre figyelmeztető szó, de a politikai döntésekben (háborúk), az orvostudomány lehetőségeinek kihasználásában (fogamzásgátlás, eutanázia, klónozás), a társas kapcsolatok értékelésében (homoszexualitás) — hogy csak néhány példát említsünk — minden az e világi törvények szerint megy tovább. Az egyház szava elhangzik, de erőtlen — sőt, a média számára nem egy esetben életidegen, használhatatlan. Ismét a hírközlés svájci pap-szakembere: „Nem elegendő, hogy mondjuk, amit mondanunk kell. Úgy kell szólni, hogy az emberek meg is értsék azt, amit mondunk. Akármilyen jó is az üzenet, nem hallja meg sen-

ki, ha nincs megfelelő módon 'eladva' [mondjuk: csomagolva]." A megértetésnek és megértésnek ma viszont olyan útjai vannak, olyan megjelenési formája, amelyet büntetlenül nem lehet elhanyagolni. Nem kellene szégyellni — „menedzserekre van szükség”. Ha a mai embert elkényeztették a reklámok, akkor közelébe sem kerül az, ami nem reklámszerű. „Az egyház története folyamán mindig tudott alkalmazkodni, ha gyakorta elég lassú tempóban is (ami sok esetben nem vált kárára). Ma viszont, az elektronikus korszakban minden meggyorsult, ezért az a veszély fenyegeti, hogy mindig a legutolsó sorban szalad, s lemaradását nem tudja behozni. Ha komolyan tudná venni a média fejlődését, akkor most is, mint régebben, erősebben irányító szerepe lehetne a társadalomban.”³¹

³¹A. Rellstab:
i. m. 394–395.

Az egyház és a fiatalok

Az első mondatban említett „súlyos korszak” túlélésének ez lenne egyik feltétele? Lehetséges. Az viszont biztos, hogy az egyház nem múzeum, amelyben mást se lehetne mutogatni (adni, mondani, magyarázni), mint ősrégi dolgokat. De nem is laboratórium, amelyben örök és szüntelen kísérletezés folyik. Az egyház mindkettő egyszerre — őriznie kell és kísérleteznie — nem utolsósorban azzal, hogy meghallja és meghallgatja a fiatalokat. Őrölük van szó a *Fiatalok alakítják az egyházat* című kiadványban. Tíz előadás, amelyek jelentős része 1989-ben, fiatalokat egész Európából hívó Első Salzburgi Ifjúsági Napokon hangzott el. A könyv előszava szrint „sürgető szükség van ma jövőt irányító világos irányelvekre, de a küzdelmet nagyon megnehezíti a társadalomban és az egyházban működő merev, ideológiákkal teletűzdelt gátrendszer. A fiatalokban rejtőző erőforrások kihasználatlanok, vízióik és életterveik a felnőtt-kultúra által teremtett határokba ütköznek.”³² 1989-ben a salzburgi ifjúsági találkozó szentmiséin a fiatalok is beszéltek reményeikről: „eredeti és metsző kérdései elősegíthetik az egyház látható arcának alakulását.”

Egyikük álma: „Olyan egyházzal álmodom, amely befogadja a gyengéket, a szegényeket, de saját hajótöröttait is, olyan egyházzal, amelyben az egymás közötti kapcsolat alapelve a dialógus, ahol olyan erővel él az Istenbe vetett bizalom, aki mindannyiunké, hogy fölöslegessé válik a hatalmi szó, vagy fegyelmi eljárások mögé való félénk menekülés.”

³²*Jugend verändert Kirche. Wege aus der Resignation.* (Szerk. A. Biesinger és P. Braun.) München, 1989, 7.

Karl Barth politikai állásfoglalásai a II. világháború után

GÜNTHER
VAN NORDEN

Günther van Norden (1928) a wuppertali egyetemen az újkori történelem professzoraként tanított, ma Bonnban él. Számos könyve jelent meg a 20. századi német protestáns egyháztörténettel kapcsolatban, különösen a Harmadik Birodalom és a háború utáni időszak vonatkozásában. *Die Weltverantwortung des Christen neu begreifen. Karl Barth als homo politicus* [A keresztények világ iránti felelősségének újragondolása. K. B. mint homo politicus] című könyve 1997-ben jelent meg a Chr. Kaiser kiadónál, és azóta is több tanulmányban foglalkozott Barth politikai szemléletével. Jelen tanulmánya folyóiratunk számára készült.

A vétkesség kérdése

¹Karl Barth: *Offene Briefe 1945–1968*. (Hrsg. von Dieter Koch.) Zürich, 1984, 33. Barth hasonlóképpen nyilatkozik von Holst professzorhoz írt leveleiben is: uo. 121–135.

Karl Barth, a mély gondolkodású, teremtő eredetiségű református teológus a nemzetiszocializmus éveiben, s már azelőtt is megragadó elkötelezettséget tanúsítva formált véleményt a kor lényeges kérdéseiről. Soha nem tért ki a kritikai számvetés elől, soha nem menekült teológiai üveggyöngyjátékok biztonságos birodalmába; pontos és szabatos szavaival mindig az előtérben álló kérdések velejéig hatolt. Attól sem riadt vissza, hogy — akárcsak a svájci népi hős, Winkelried — magára irányítsa az ellenfelek lándzsáit, azzal, hogy világosan és tisztán kimondta azt, amit sokan mások óvatosan elhallgattak. Ekképpen pedig valóban azt a szerepet töltötte be, amelyet az egyház gyakran nem mert és nem tudott vállalni: azok szócsöve volt, akiknek már nem voltak szavaik. És így egyben gyakran a pusztába kiáltó helyzetébe is került.

Barth a háború után is éppoly egyértelmű, megalapozott és elkötelezettségről tanúskodó nézeteknek adott hangot, mint korábban. A körültekintő kiegyensúlyozottság és a mértéktartó beszéd sosem volt a kenyeré.

1945-ben és 1946-ban az egyik legfontosabb kérdés a német nép vétkességének problémája volt: miként nyerhetett teret a hitlerizmus? Barth-ot is felkérték arra, fejtse ki véleményét ezzel kapcsolatban. Két szempontot emelt ki:

1. egyrészt határozottan kiemelte, hogy a német polgárságnak, a művelt, szellemi elitnek felelőssége van az 1933-ban Németországra rátelepedő visszás helyzet kialakulásában: „A német probléma gyökerét nem Bismarcknál és Hitlernél kell keresnünk, hanem abban, hogy a német értelmiség hajlandóságot mutatott Bismarck és Hitler támogatására”,¹ a német nemzeti hitben, amely a Nagy Frigyesről Bismarckon át Hindenburgig ívelő hagyományvonalat egészen Hitlerig elnyújtotta, abban, hogy lelükben a németek múltjuk szivárványos eszményeit csillogtatták maguknak, és a külső politikai térben megadták magukat a hatalmi politikának, azaz „két teljesen ellentétes tartományban éltek”,² s végül egészen konkrétan abban, hogy nem tudták és nem is akarták megvédeni a weimari demokráciát, amíg arra még lehetőségük lett volna;

²Uo. 34. Lásd továbbá Barth-nak egy újságírói kérdésre adott válaszát:

*An den Nachrichten-
dienst der Pressestelle
der Evangelischen
Kirche der Rheinprovinz
(Vikarin Irmgard
Rehmann):* uo. 94–107.

A politikai viszonyok alakulása

³Uo. 44.

2. másrészt azokban a hetekben, amikor kitudódtak a barbár gaztettek (koncentrációs táborok stb.), és a németek ellen olyan gyűlölet lángolt föl, mint soha korábban, Barth baráti gesztussal fordult a németek felé, s szóval és tettel is a segítségükre sietett. Arra figyelmeztette a svájci nyilvánosságot, hogy a feladat most nem a német nép „szolidáris megbüntetése, hanem az, hogy felelősséget ébresszünk benne a lerombolt rend megújítására”.³

Barth az európai politikai viszonyok, a „hidegháború” felé tartó folyamat alakulását is kritikai távolságtartással követte nyomon. Aggodalommal töltötte el, hogy új ellenségek alakulnak ki, amelyek két szembenálló blokkra osztják Európát és a világot. Határozottan állást foglalt azokkal a kárhóztató ítéletekkel szemben, amelyekkel a két oldal — túlméretezett propagandával — kölcsönösen sújtotta egymást, és nem riadt vissza attól, hogy e téren is egy olyan kisebbség álláspontjának adjon hangot, amely veszélyes politikai eszköznek tartotta a nyugati antikommunizmus agresszív fegyvereit. Főként azok magatartása váltott ki szenvedélyes tiltakozást belőle, akik a kereszténységet az antikommunista ideológia „vallási kísérőzenéjeként”, az egyházakat pedig a politikai harc propagandaintézményeiként használták föl.

Magyarország

⁴Levél a magyarországi református keresztényeknek 1948. május 23-án; *Offene Briefe* i. m. 139–147.

⁵Vö. Fuisz József: *Der Beitrag der Religionsgemeinschaften zum Ungarnaufstand* 1956. *Kirchliche Zeitgeschichte*, 2004/1, 113–132.

⁶Egy Karl Barth-ról szóló hosszú cikkben a *Der Spiegel* még több mint tíz évvel később is megemlítette Barth-nak azt a kommunista Szabad Népből tett nyilatkozatát, mely szerint a kommunista állami vezetést a keresztényeknek

Ezért egy 1948. május 23-án írt nyilvános levelében azt ajánlotta a magyarországi református egyháznak, hogy ne alakítson ki eleve ellenséges magatartást az állammal szemben, hanem várja ki, miként alakulnak a dolgok.⁴ Tizenkét év után 1948. március 22. és április 5. között másodjára is ellátogatott Magyarországra, és újra találkozott egy sor református teológussal, Tildy Zoltánnal és Péter Jánossal is. Tildy ekkor Magyarország köztársasági elnöke, Péter pedig személyi titkára volt. Mindketten aktív szerepet vállaltak a nemzetiszocializmus elleni küzdelemben, és úgy vélték, a háború után hozzájárulhatnak Magyarország békés újjászervezéséhez. Eleinte úgy tűnt, hogy az 1945 szeptemberében tartott első szabad választásokon a szavazatok ötvenhét százalékát megszerző, és ezzel a legerősebb magyarországi politikai erővé előlépő Kiszgazdapárt segítségével ez lehetséges is lesz, ám a következő években a kommunista párt a szovjet megszálló hatalom támogatásával egyre nagyobb befolyásra tett szert.⁵ Levelében Barth szót ejtett az „uralkodó” kommunista párt szemmel láthatóan egyre erősödő hatalmi pozíciójáról, és annak a véleményének adott hangot, hogy egyelőre nem tudhatni, milyen mértékű hatalmat szerez magának a jövőben a kommunista párt, s az állam mennyiben őrizheti majd meg szabadságát. Pozitív jelnek tekintette, hogy „minden esetleges visszás fejlemény ellenére” a református egyház támogatja a társadalmi struktúra átalakítását célzó intézkedéseket, például a nagybirtokok megszüntetését és az ipari nagyvállalatok államosítását,⁶ de óva intette attól, hogy „az új állam elismerésén túlmenő-

is el kell fogadniuk. A
cikkkel kapcsolatban
Barth kifejtette, hogy so-
hasem tett efféle nyilat-
kozatot. Vö. *Offene*
Briefe i. m. 484.

„Szegény egyház”

en sajátos ideológiájával is szolidáris legyen”. Az egyház sem nem támadhatja meg az államot, sem nem hódolhat be neki: szabad önrendelkezéssel, Isten igéjének engedelmeskedve a maga útját kell járnia. Ezért tehát „szabad államban” létező „szabad egyházként” „nem lehet megkötve a keze”, és ha engedményeket is tesz az államnak, az még nem jelenti azt, hogy „mindenben ehhez az új államhoz idomul”. Ha az egyház lemond minden hatalmi pozíciójáról és befolyásáról, s így „eltökélten saját talaján veti meg a lábát”, akkor „ennek alapján — az Evangélium tiszta hirdetése és a szent úrvacsora helyes ünneplése révén — küldetést és teljhatalmat nyer arra, hogy politikai és társadalmi síkon is megfontoltan, igazságosan és bátran töltsen be azt a őrállási hivatalt, amelynek az új magyar állam keretében sem fordíthat háttal, mert akkor már nem igaz egyház, hanem pusztán néma kutya lenne”.

E ponton világosan megmutatkozik Barth-nak az a felfogása, hogy a szekuláris társadalomban a jövő egyházának ténylegesen le kell mondania minden múltbeli kiváltságáról, s így ténylegesen arra fordíthatja figyelmét, ami a „legsajátabbja” — mindez pedig teljes összhangban van azzal, amit Bonhoeffer gondolt a jövő „szegény egyházáról”. A szegény egyház kizárólag Urához tartozik, s ezért sohasem engedheti, hogy saját útját, saját szavait és saját magatartását „a másik oldal, azaz a másik oldal nemtettségétől tartó vagy egyetértését vadászó aggályoskodás” jelölje ki számára. Ennek alapján Barth kritikával illette a református zsinati tanács 1948. április 30-án „a református egyház és az állam viszonyát” érintő nyilatkozatának egyes pontjait, mivel úgy látta, hogy az itt kifejtettek „mintha túl közel kerültek volna az új állam előtti behódoláshoz”. Másfelől azonban az egyház szabadságának és függetlenségének abban is meg kell nyilvánulnia, hogy döntéseit nem az „alkalmazkodás látszatától” való félelem, nem a kormányzat tetszése miatt aggódó mérlegelés határozza meg. Ezért pedig egyházi és teológiai kompetenciája alapján nyugodt szívvel püspökké választhatja a lelkész Bereczkyt, még ha megválasztása talán azt a látszatot kelti is, hogy az uralkodó magyar rezsimhez alkalmazkodik, vagy teljesen behódol neki.

⁷Levél Bereczkyhez
1949. január 28-án és
Péterhez 1949.
május 16-án.

A későbbiekben Barth igen kritikus hangon nyilatkozott Bereczky és a tiszántúli egyházkerület püspökévé megválasztott Péter politikai magatartásáról, részben magánlevelekben,⁷ részben egy 1951. szeptember 16-án Bereczkyhez írt és hozzájárulása nélkül nyomtatásban is megjelent levélben, amelyben azt fejtegeti, hogy a magyarországi fejlemények és Bereczky ezzel kapcsolatos állásfoglalásai nagy nyugtalansággal töltik el. Neki, Barth-nak a sajtóból kellett tudomást szereznie arról, hogy Bereczky egy nappal svájci útja előtt (augusztus 14-én amúgy azután találkozott és beszélt is Svájcban Barth-tal) aláírt egy olyan határozatot, amely kimondja a sárospataki és a pápai teológiai akadémia azonnali — „mint állítják: takarékosági okok-

**Barth levele Bereczky
püspöknek**

⁸*Offene Briefe* i. m. 279.

⁹Néhány évvel később, az 1956-os magyarországi felkelés előtt egy „hitvallási nyilatkozatban” ellenzéki református teológusok újra kritikával illették azt a történelemteológiát, amely szerint Isten történelmi eseményekben nyilvánítja ki akaratát. A dokumentum az 1934-es Barmeni Teológiai Nyilatkozatra és Barth *Eine Schweizer Stimme* [Egy svájci vélemény] című írására hivatkozik.

ból” szükséges — megszűnését. Miért nem közölte ezt vele? „Az Ön amúgy oly bőbeszédű hírszolgálat” is mélyen hallgat az esetről. Őt, Barth-ot szoros szálak fűzik mindként akadémiához, 1936-ban és 1948-ban tett magyarországi látogatásai alkalmával mindkettőt felkereste, és ha Bereczky azt kívánja, hogy barátai Nyugaton megfelelően ecseteljék „a magyarországi fejleményeket”, akkor teljes körű tájékoztatást is kell nyújtania számukra. Ez után a nem éppen véka alá rejtett támadás után Barth egyenesen azt kérdezi a püspöktől, nem fenyegeti-e az a veszély, hogy „súlyos teológiai tévedésbe csúszik”, nem azzal, hogy egyértelműen jóváhagyja a kommunizmust (ő, Barth más véleményen van ebben a politikai kérdésben, de a keresztények között minden további nélkül folyhat vita e téren), hanem azzal, hogy „a kommunizmus elfogadását a keresztény üzenet részévé emeli”. Ez az „ideologikus-keresztény gondolkodásforma egykor — más előjellel — a Német Keresztények mozgalmát jellemezte”.⁸ Közöttük is voltak komoly és istenfélő emberek, „éppen az Ön sajátos irányvonalából, kedves Püspök úr” (Barth itt Bereczky pietista gyökereire utal), és „legkiválóbbjaik” közül egyesek úgy látták, a nemzetiszocializmus szocializmusa a „kereszténység egészen új, mélyebb megértésének” lehetőségét jelenti. Végül azonban abba a tévedésbe buktak, hogy egy világtörténelmi eseményt (adott esetben a Hitlerrel kapcsolatos események) Isten sajátos kinyilatkoztatásának állítottak be. Barth világosan fogalmaz: „Ön lényegében ugyanerre a pályára készül állni.” Az, amit a püspök hírszolgálatán keresztül terjeszt, például hogy a szocializmus által Isten az emberi együttélés igazságosabb rendjét hozza létre, „kétségbeejtő módon” hasonlít a Német Keresztények tételeihez, amelyeket az 1934-es Barmeni Nyilatkozat tévtanoknak nyilvánított és elvetett.⁹ A következő mondat is teljesen egyértelműen fogalmaz: „E ponton valami nincs rendben az Ön egész egyházpolitikájának alapvető teológiai előfeltevésével.” Barth azután ennél is élesebben nyilatkozik. Már 1936-ban is meglepve látta, hogy a reformátusok nagymértékben saját ügyüknek tekintették az akkori rendszer politikai törekvéseit — éppúgy, mint most. „A magyarországi reformátusság nem tud mást tenni, mint hogy száz százalékban egyetért az éppen uralmon levő kormányzattal? Hogyan lehet, hogy Ön most a »szocializmust« — mintha ez teljességgel magától értetődő lenne — írja zászlójára (Jézus Krisztus egyházának zászlójára!)? (...) Hogyan lehet, hogy olyan természetesen követi a keleti propaganda fekete-fehér-retorikáját? (...) Rendben valónak találja, hogy mi itt — a barátai! — az *itteni árral* szemközt úszunk, míg Ön minden további nélkül úszik együtt az *ottani árral*?” Barth azzal a sürgető kérdéssel fordul a püspökhöz, hogy alapjaiban revideálja jelenlegi magatartását. Saját magát azért marasztalja el, hogy korábban nem hívta fel a figyelmet elég világosan a

visszásságokra. Időnként már korábban is voltak aggodalomra okot adó benyomásai, de meglátásait megtartotta magának, és örömmel fogadta mindazt a jót, amit Magyarországon tapasztalt. Most azonban már világosan ki kell mondania: „A magyarországi egyházakat és gyülekezeteiket vezetőik tevékenysége veszélyes kanyarba irányította, és ez az út mindannak alapján, amit látok és megértek, előbb vagy utóbb könnyen szerencsétlenségbe torkollhat. Most talán még van idő arra, hogy elejét vegyük ennek. De ez csak úgy lehetséges, ha határozottan elrántják a kormányt.”

A hidegháború idején

Barth sajnálattal vette tudomásul ennek a levélnek a megjelenését, mert viszolygott attól, hogy személyét a nyugati propaganda szolgálatába állítsák. Ezzel magyarázható, hogy noha e levélben és másutt is egyértelműen elhatárolódott a kommunizmustól, a hidegháború időszakában, amikor az árnyalt politikai ítéletek eleve csak rágalmakat hoztak magukkal, gyakran azzal a váddal illeték, hogy támogatja a kommunizmus ügyét, vagy legalábbis nem támogatja megbízhatóan a nyugati demokráciát. Emil Brunner például 1948 nyarán a totalitárius kommunista állam meggyőző elemzését követően nekiszegezte azt a kérdést, amellyel oly gyakran kellett szembenéznie: jelesül hogy miért nem helyezkedik szembe éppoly határozottan a kommunista állammal, mint egykor a nemzetiszocialista hatalommal.¹⁰ Barth azt válaszolta a kérdésre, hogy a kommunista állam nem jelent olyan kísértést az egyházra nézve, mint a nemzetiszocializmus, s ezért az egyháznak nem kell még egyszer elsorolnia mindazt, ami amúgy is ott virít minden újságban. Az egyház hitvallása „az ár ellen feszül, és nem azt követi”. Azonkívül a keleti egyháznak nem jelent különösebb segítséget, ha szemébe mondjuk helyes állításainkat. Ebben a szellemben írta 1950-ben, a koreai háború kitörése után a nyugat-berlini lelkeseknek, Wolf-Dieter Zimmermann-nak,¹¹ hogy teljesen megérti ugyan, hogy a Szovjetunió fenyegető fellépése és egyre agresszívebb propagandája miatt az amerikai és angol politikusok adott esetben elkerülhetetlen „katonai védekezést” fontolgatnak, de egyelőre semmi sem bizonyítja, hogy Oroszország valóban háborút kívánna indítani. Ezért pedig az egyháznak fel kell lépnie minden háborús propaganda és „az Oroszország és a kommunizmus ellen indítandó keresztes hadjáratra” biztató fecsegés ellen. Barth beható elemzéssel fejtette ki, miért szükséges ma fellépni Nyugat-Németország remilitarizálása ellen (ahogyan egykor Heinemann és Niemöller); a szembenálló blokkok között olyan erőnek kell kialakulnia, amely megmenti a veszélybe került békét. Ennek a „harmadik útnak” az eszméjét Barth egyre eltökéltebben hangsúlyozta, főként akkor, amikor mindkét blokk fokozta atomfegyvereinek számát. Egyetértett a lengyel külügyminiszter, Rapacki 1957-ben előterjesztett tervével is, melynek értelmében Közép-Európában atomfegyvermentes övezetet kellene létrehozni.

¹⁰*Offene Briefe*
i. m. 148–166.

¹¹Uo. 202–214.

Mindezekén kívül Barth azonban olyan nyilatkozatokat is tett, amelyekre alig találhatunk magyarázatot. Ilyen például az 1949. február 6-án *Die Kirche zwischen Ost und West* [Az egyház Kelet és Nyugat között] címmel tartott előadása, amelyben felemelte szavát az ellen, hogy „egy olyan formátumú embert, mint amilyen Sztálin”, összehasonlítsák Hitlerrel. Emellett arra is kitért, hogy „Szovjetországban — lehet, hogy igen piszkos és véres kézzel, bennünket méltán felháborító módon — (...) mégiscsak egy konstruktív eszme” megvalósításába fogtak, „mégiscsak egy olyan kérdés megoldásába, amely számunkra is komoly és égető kérdés, s amelyet a magunk tiszta kezével korántsem kezelünk kellő erővel: a szociális kérdésről van szó”. Amíg Nyugaton olyan „szabadság” érvényesül, „amely lehetővé teszi gazdasági válságok kirobbantását, olyan »szabadság«, amely biztosítja, hogy gabonát szórjunk a tengerbe, míg a másik oldalon éheznek, addig — legalábbis keresztény mivoltunkban — nem megengedett számunkra, hogy feltétlenül elutasítással támadjunk neki a Keletnek”. Jóllehet helytállóak a kapitalista szabadság formáival szemben felhozott vádjai, jóllehet a marxista kommunizmust humánus irányultságúnak ismerte el, és jóllehet világosan elhatárolódott a brutális eszközöktől, mindez még nem érvényteleníti azt a kritikai véleményt, hogy Barth politikai elemzése e téren, a kommunista-sztálinista hatalomgyakorlást illetően azt a benyomást kelti, hogy mindent megszépítő szemüvegen keresztül látta a valóságot. Olyan ellenszenvvel töltötte el a hisztérikus nyugati antikommunizmus (McCarthy), hogy a jelek szerint időnként nem látta Sztálin és elvtársai embereket sárba tipró intézkedéseinek valódi természetét. Ennek következtében az említett előadásban azzal a téves állítással is találkozunk, hogy meg kell különböztetnünk egymástól a kommunizmus „totalitárius rémtetteit” és „azt, amit pozitív célként tűz maga elé és követ”. Mindennek alapján legélesebb bírálója természetesen méltán szegte neki a kérdést, hogy véleménye szerint a cél szentesíti-e az eszközt? A berni egyházügyi- és kultuszminiszter, Dr. Markus Feldmann azzal a váddal támadta Barth-ot, hogy „szemmel láthatóan fejet hajtott” Sztálin előtt, eltorzítja a tényeket, például azzal, hogy megkérdőjelezi a svájci államnak a szociális kérdés megoldásában kifejtett erőfeszítéseit, a sztálini Oroszországot viszont szociális erőfeszítéséért dicséri. Feldmann továbbá megkérdőjelezi Barth-tól, miért van, „hogy Nyugaton a társadalmi kritikának az állammal szemben is szabad útja van”, Keleten viszont mindenestől elnyomják ezt a szabadságot.¹² A későbbiekben Feldmann eleinte megalapozott kritikája helyett már csak polemikus és rosszindulatú ítéleteket hangoztatott, példának okáért: „a politikai dilettantizmus akkor is politikai dilettantizmus marad, ha teológiai köntösbe bújtatják, és a demagógia akkor is demagógia marad, ha a szószékről hirdetik”. Ezzel viszont tévesen

¹²Az idézetek
a Barth–Feldmann
levélváltásból
származnak: *Offene
Briefe* i. m. 214–273.

ítéli meg Barth-nak a dolgok árnyaltabb szemléletére tett erőfeszítéseit. Barth nem Sztálin brutális tetteinek igazolására törekedett, nem kívánta leértékelni a nyugati demokráciákat, és egyáltalán nem volt célja, hogy súlyos dolgokat ártalmatlannak állítson be, ellenkezőleg: fel akarta számolni a megmerevedett és szembenálláson alapuló gondolkodást, és a propagandakliséket odahagyva árnyaltabb számvetést kívánt lehetővé tenni. Ennek során ugyan olykor ő maga is félreérthető állításokat fogalmazott meg, de politikai állásfoglalása mindenkor világos volt, amit egyértelműen tanúsít az is, hogy nem volt hajlandó együttműködni a Világbéketanáccsal. 1951. április 30-án a testület elnökének, Frédéric Joliot-Curie professzornak címzett levelében arról beszélt, hogy a Világbéketanács jöllehet a béke mellett folytat propagandát, de úgy, hogy egyben „rejtve vagy nyíltan, továbbra is »polémiát« folytat az Egyesült Államok ellen. A »polemizálás« pedig azt jelenti: háborút vívni — hidegháborút ugyan, de mégis csak háborút. Ha támogatnám a Béketanács tevékenységét, ennek a hidegháborúnak a szövetségesévé szegődnék. Nem állhatok a pártjára, mert nem gondolom úgy, hogy ezen az úton a béke helyreállítását szolgáljam.”¹³

¹³Uo. 567.

A fegyverkezési harc ellen

Minthogy eltökélten támogatott mindent, ami a béke ügyét szolgáltatta, és kitért minden elől, ami veszélyeztette azt, Barth hevesen ellenezte a két német állam remilitarizálását, az atomfegyverek gyártását, és állást foglalt Németország újraegyesítése és neutralizálása mellett. Attól viszont minden esetben tartózkodott, hogy nézeteit teológiai indoklással támassza alá. A bentheimi lelkészeknek, akikről megtudta, hogy politikai állásfoglalásuk „egyértelmű, kötelező erejű teológiai megalapozásának feladatával próbálnak megbirkózni”, azt üzenté, hogy „nyugodtan birkózzanak még egy kicsit”, „mert az jól tesz az ember egészségének”, amúgy viszont szellemi erőfeszítéseik közben annak is figyelmet kellene szentelniük, „hogy kétszer kettő valóban négy, és nem öt. És azután »egyértelműen« lépjenek fel a remilitarizálás ellen (...) és az atom- és hidrogénbombamentes jövőért”.¹⁴ A drezdai lelkészhez, Feurichhoz 1952. augusztus 2-án írt leveléből is világosan kitűnik Barth alapmeggyőződése. Arról ír ugyanis, kíváncsi lenne, hogy amint Nyugat-Németországban Niemöller, Heinemann és mások a remilitarizálás ellen küzdenek, úgy a „békét kívánók” Kelet-Németországban is szegüljenek szembe egy nemzeti haderő kialakításának. Voltaképpen a nyugati és a keleti egyházaknak mindkét oldalon azt kellene számon kérniük a „megszálló hatalmaktól”, amit 1945-ben rögzítettek, jelesül hogy immár soha többé „nem lesz német hadierő”. Minthogy jelenleg ennek ellenkezője zajlik, a békemozgalmaknak mindkét oldalon legalább a katonai szolgálatot megtagadók védelméért kellene harcolniuk. Ez Keleten kétségkívül „tízszer nehezebb”, mint Nyugaton, de „Isten nevében” vállalkozni kellene rá.¹⁵

¹⁴Uo. 355. Lásd továbbá Barthnak 1957. április 19-én *An die Öffentlichkeit* [A nyilvánossághoz] intézett felhívását az atomfegyverek gyártása ellen: uo. 389–392.

¹⁵Uo. 320sk.

¹⁶Uo. 336.

¹⁷Uo. 401–439, 414.

¹⁸Uo. 429.

¹⁹Uo. 438sk., 90. jegyzet. „A »lojalitás« nem jelenti azt, hogy jóvá kell hagyniuk az ennek a berendezkedésnek az alapjául szolgáló ideológiát. És a »lojalitás« azt sem jelenti, hogy jóvá kell hagyniuk erre berendezkedés minden tényleges képviselőjének összes rendelkezését. A »lojalitás« magában foglalja a gondolat- és szabadságból fakadó fenntartást az ideológiával szemben, de éppúgy egy adott államrend meghatározott megnyilvánulásaival és intézkedéseivel szembeni tiltakozásként, sőt, ha szükséges, ellenállásként megjelenő fenntartást is. Létezik ugyanis lojalis opposíció is. Az »lojalis« és az viselkedik »lojalisan« egy adott állami berendezkedéssel szemben, aki magára nézve is elismeri az állam érvényes és mérvadó tekintélyét, és a számára adott külső és belső lehetőségek keretében alkalmazkodni is kíván hozzá. — A maguk helyében semmiféle

Amikor a Német Demokratikus köztársaság területén az egyházat egyre nagyobb elnyomás sújtotta, és több lelkészt letartóztattak, köztük Johannes Hamelt is, 1953. március 2-án az állambiztonsági miniszternek, Wilhelm Zaissernek írt levelében Barth úgy fogalmazott: nem tartható többé az a feltételezés, hogy az NDK kormánya a szabad egyház pártján lenne. A jelek szerint pedig ez azt igazolja, amit a kommunista állam- és kormányforma nyugati ellenzői mindig is állítottak — és ekkor, ebben a konkrét szituációban Barth helytálló módon és élesen egyenlőség jelet tesz a kommunizmus és a nemzetiszocializmus közé, amit alapvető politikai elemzéseiben korábban — méltán — mindig is elvetett, s ami a kommunisták fülében valószínűleg egészen ijesztően hatott: „A jelek szerint az NDK területén (akárcsak egykor a hitleri állam hatalma alatt) csak a hivatalos kulturális tanhoz igazodó, azaz a szabadságot nélkülöző, azaz keresztény mibenlétét szükségképpen elvesztő egyház lehet legitim.”¹⁶ Ha ez az állítás valóban helytálló, és így újabb elemmel egészíti ki „a keletellenes harc eszköztárát”, úgy ez az egész semmit nem használ a békének, és nem áll „az NDK és a szocializmus jól felfogott érdekében sem”.

1957-ben tetőpontra jutottak az állam és az egyház közötti feszültségek. Ebben a helyzetben egy NDK-beli lelkész levelet intézett Barth-hoz, és tanácsát kérte abban, miként kellene viszonyulniuk a keleti országban a keresztényeknek az állam fokozódó egyházellenességéhez. Barth válasza újfent sajátos dilemmájának tanúbizonysága: egyrészt elutasítja a keleti rendszer „szellemét” és intézkedéseit, másfelől elveti az antikommunizmust és azok magatartását, akik magasztalják és az antikommunizmus szolgálatába állítják az NDK rendszerével szemben megfogalmazott bírálatait, és „akiket én az igazság, az igazságosság és a béke összességében leggyalázatosabb ellenségeinek tartok”.¹⁷ Ezt követően azonban már igen visszafogottan nyilatkozik. Péter első levelére utal, és a „keleti oroszán” elnyomásáról, „Krisztus-ellenességéről” beszél. A kommunizmus akkor és csak akkor lép fel olyan ellenséggént (vö. 1Pét 5,9), amellyel szemben a szabad, önmagát semmilyen hatalomnak alá nem vető igehirdetésnek szembe kell fordulnia, ha tévútra csábítja a keresztényeket — ha például „félelemre indítja őket, vak önálávetésre, közömbösségre, köpönyegforgatásra, (...) arra, hogy együtt üvöltönn a farkasokkal vagy éppen hogy attól féljen, ne hogy felfalják, kollaborálásra vagy időhúzásra, (...) az istentelenség tetteire”. A levél elsősorban teológiai, és nem politikai síkon ad tanácsot. Ezzel magyarázható, hogy Keleten egészen pozitív fogadtatásra talált, hiszen úgy látták, hogy a nehéz helyzetben a hitbeli bizakodásra intve lelket önt és megerősíti a keresztényeket. Barth teljesen színtelenül, elvontan és félreérthetően nyilatkozik az NDK-beli politikai jelenségekről és a keresztények politikai magatartásáról; ilyen például az a feltételes módban álló

problémát nem látnék abban, hogy a vázolt értelemben lojális legyek az NDK-val szemben, és ekképpen az igazságot követve letegyem azt a nyilatkozatot, amelyet kívánnak tőlem." E fenntartások ellenére egy évvel később Barth azt nyilatkozta a *Der Spiegel*-nek, hogy akkoriban (amikor a hűségeskü letételére buzdított) „némi- leg elhamarkodottan ítél” (uo. 10. jegyzet).

Teológiai és politikai hitvallás

²⁰Uo. 420sk.

²¹Levél Adolf Graunak (Wuppertal) 1966. március 16-án; *Offene Briefe* 520sk.

²²Levél az atomfegyverkezés elleni európai kongresszushoz (London, 1959. január 7.); uo. 456–458.

mondat, hogy a kommunista rendszer totalitarizmusát az Evangélium kegyelmét jellemző totalitarizmus „hasonlatának, jóllehet súlyosan eltorzított és elhomályosított hasonlatának” lehetne nevezni, vagy az a szintén fenntartásokkal kifejtett tanácsa, hogy az NDK-beli keresztények tanúsítsanak lojalitást az állammal szemben, és éppen a fenntartások biztosítanak majd számukra lehetőségeket a *reservatio mentalisra*.¹⁸ A keleti és a nyugati elnyomás módszereit és a kétféle szituációt összehasonlító megfontolásai sem állják meg a helyüket. Barth azonban nem törekedett arra, hogy pontos elemzést nyújtson a keleti helyzetről. Az NDK hivatalos cenzúrája mindennek ellenére uszítással vádolta a levelet, és ezért el is kobozta azt,¹⁹ az NDK szempontjából teljes joggal, minthogy Barth nem jósolt nagy jövőt a keleti államnak: „pusztító materializmusának” buborékja a maga idejében majd szét fog pukkadni, nevezetesen akkor, amikor teljesen érvényre jut embertelen totalitarizmusa.²⁰

Mivel magyarázható, hogy Barth-nál ennyire kettős állásfoglalásokkal találkozunk a Magyarországon vagy az NDK-ban fennálló kommunizmussal és annak visszas tetteivel kapcsolatban? Barth maga is gyakran reflektált erre: minthogy a Nyugat bel- és külpolitikáját ugyanolyan veszélyesnek tartotta a békére nézve, mint a keleti utat, a Keletről kialakított negatív véleményét a legkevésbé sem kívánta felajánlani az agresszív antikommunizmus fegyvertárának, s rendszerint olyan állításokkal semlegesítette, amelyek elvették életét. Álláspontját a teljes összefüggés szem előtt tartásával kell értelmeznünk. Barth szemében az atomfegyverkezés, különösen a nyugatnémet hadsereg hordozórakétákkal való felszerelése és az atomfegyverekre alapozott védekezés öngyilkos stratégia volt. Ennek a meggyőződésének pedig számos alkalommal hangot adott.

Teológusként teljesen tisztában volt azzal, hogy ez a politikai álláspont egyértelműen következik „a Szentírás tanúsága szerint értünk megfeszített és feltámadt Jézus Krisztus megvallásából”.²¹ Ez a teológiai levezetés, illetve megalapozás meglehetősen szűkös volt. Akár még úgy is tűnhet, hogy ez a logika ahhoz a felszínes, mert elhamarkodott és elnagyolt teológiai gondolkodásmódhoz hasonlít, amely például a Német Keresztényeket is jellemezte, akik 1933-ban Isten akaratának teológiai felismeréséből elhamarkodottan a nemzetiszocializmussal szembeni politikai engedelmesség követelményét vezették le (Hirsch, Kittel). Ennek a félreértésnek akkor lehetne alapja, ha nem tudnánk, hogy Barth politikai álláspontja egy ezt elmélyítő, azaz mélyebbre hatoló és árnyaltabb — politikailag nonkonform — elemzésen nyugszik. Barth egyébként a konkrét korszakot sokkalta lényegesebbnek tartotta, mint az állítólagosan mélyreható teológiai fejtegetéseket, amelyekkel szemben mindig is bizalmatlan volt, mint-hogy rendszerint nem eredményeztek szükségszerű, konkrét

²³Christianity Today
(1959. október 12.);
uo. 468–470.

²⁴Uo. 520sk.

²⁵1982-ben például a
Református Szövetség
előjáró testülete
(*Moderamen*) a béke
kérdését hitvallási kér-
désre nyilvánította, és
arra kérte a keresztye-
nyeket, vizsgálják meg,
„hogy Jézus Krisztus, a
megfeszített, feltámadt
és újra eljövendő Úr
mellett tett hitvallásuk
megengedi-e a tömeg-
pusztító fegyverek alkal-
mazását, hogy ennek
elutasítása nem foglal-
ja-e magában alkalma-
zásuk kilátásba helyezé-
sének, készenlétben tar-
tásuknak és előállításuk-
nak az elutasítását is”
(*Status confessionis*).

*Das Bekenntnis zu
Jesus Christus und die
Friedensverantwortung
der Kirche. Eine
Erklärung des
Moderamens der
Reformierten Bundes.*
Gütersloh, 2. erweiterte
Ausgabe, 1983, 56.

²⁶Vö. Günther van
Norden: *Die
Weltverantwortung der
Christen neu begreifen.*
*Karl Barth als homo
politicus.* Gütersloh,
1997.

politikai döntéseket.²² Barth szemében a kor legfontosabb teológiai kérdését az atomfegyverkezés problémája jelentette,²³ és ezért azt állította, hogy a Jézus Krisztus mellett tett hitvallás szükségképpen magában foglalja a nyugatnémet hadsereg atomfegyverekkel való felszerelésének, a vietnami háborúnak, az antiszemitizmus NSZK-beli megnyilvánulásainak elutasítását és azt az igényt, hogy „az 1945 óta fennálló határok elismerése mellett” Nyugat-Németország kössön békét a kelet-európai államokkal, mert csak így lehet „helyes, értékes és termékeny hitvallás”. Ha a keresztyénség elzárkózik ettől, hitvallása „helytállósága ellenére sem helytálló, hanem holt, olcsó (...) hitvallás”²⁴. Más szavakkal: a hitvallás értékét és mélységét nem történelemfeletti, elvont, teológiai megfogalmazások határozzák meg, hanem — racionális, árnyalt és a trenddel szemben kidolgozott korelemzésből fakadó — konkrét politikai állásfoglalása”.²⁵

Ezekkel az állításokkal szemben természetesen számos dolog felhozható, és gyakran egészen nyílt, szenvedélyes és a kiegyensúlyozottságra mit sem adó nyilatkozatai miatt Barth-ot rendszeren érték is támadások — egészen napjainkig. Minthogy igen szoros kapcsolatot feltételezett a hitbeli és a politikai állítások között, minthogy nem fogadta el, hogy a lényeges politikai kérdések pillanatnyi megítélés függvényei lennének, s mivel folytonosan azt hangoztatta, hogy a hitvallásnak az állásfoglalásban és a cselekvésben kell konkrét formát öltenie, korábban és ma is az a vád éri, hogy teológusként a hitre nézve abszolút jelentőségű kérdéssé emeli politikai meggyőződését, s ezzel semmibe veszi a tolerancián alapuló demokratikus diskurzust. Hogy ez elhibázott ítélet, azt e helyütt nem igazolom még egyszer.²⁶ De e konkrét politikai állásfoglalásra törekvő szenvedélyes szándéka, az a belátása, hogy el kell hagynia a védett szakrális tartományt, és bele kell bocsátkoznia a politikai küzdelmek forgatagába, ha a hitbeli engedelmesség ezt kívánja, arra való elszántsága, hogy teológiai és politikai téren érveivel az árral szemben ússzon, és kiszolgáltassa magát számos ellenfele heves és olykor sértő támadásainak, ezek a keresztyén őrállási hivatalnak a demokrácia érdekében és a nemzetiszocializmus ellen, majd a háború után az ellenségképek és a háborús fegyverkezés ellen és a béke ügyéért folytatott küzdelmeit tanúsító dokumentumok a *Kirchliche Dogmatik*nál sokkalta inkább előmozdították Karl Barth társadalmi befolyását és fokozták a kor politikai vitáira gyakorolt jelentékeny hatását. Ezért pedig a történész számára Karl Barth-nak a kor történetében játszott politikai szerepe sokkal jelentősebb és tanulságosabb, mint teológiai életműve.

Görföi Tibor fordítása

Hans Urs von Balthasar mint lelkipásztor

THOMAS KRENSKI

1. Egyetemi lelkipásztorkodás

Thomas Krenski (1961) *Passio Caritatis. Trinitarische Passiologie im Werk Hans Urs von Balthasars* [Passio Caritatis. Szentháromsági passiológia H. U. v. Balthasarnál] címmel — Balthasar figyelmétől kísérvé — írt doktori dolgozata 1990-ben jelent meg a Johannes Verlagnál. Azóta lelkipásztori munkát végez, jelenleg egyetemi lelkész Mainzban. Az alábbi szöveg *Hans Urs von Balthasar. Das Gottesdrama* (158–172.) [H. U. v. Balthasar. A kereszténység drámai természet] című könyvéből származik, amely magyarul ebben az évben jelenik meg a Sík Sándor Kiadónál.

¹H. U. v. Balthasar: Számvetés. Sík Sándor Kiadó, Budapest, 2004, 12sk.

1939-ben Hans Urs von Balthasart, a fiatal jezsuita szerzetest döntést elé állították: katedrára lép a római Gregoriana egyetemen vagy egyetemi lelkészként kezd dolgozni Bázelen. Balthasar a lelkipásztorkodás mellett döntött. 1945-ben a következőképpen idézte föl a háború első napjaiban, Münchenben hozott döntését: „Mivel egy müncheni folyóirat munkatársaként dolgoztam, úgy tűnhetett, arra rendeltettem, hogy mindörökké a szellemtudomány művelője legyek. Ám a közelben fekvő Ludwigstraßéból egyre hangosabban hallatszott át az SS-csizmák dübörgése, és senki sem zárhatta el fülét a szerte a városban felállított hangosbeszélők elől. Kísérteties és rémisztő légkör lengte be a jó öreg Hofbräuhaust, és örömmel fogadtam el az ekkor kínáló svájci megbízást, amely közvetlenül a lelkipásztori munkába vetett.”¹

Balthasar azonban kétségkívül nem csak a nemzetiszocializmus megjelenésével eluralkodó ijesztő légkör hatására döntött az egyetemi lelkészi hivatal mellett. A lelkipásztori munka sokkal inkább illett hozzá, hiszen a felkínált munkát nyílt, akadémiai légkörben végezhetette. Így azt a reményt táplálhatta, hogy tevékenysége mellett elegendő ideje marad — mindig örömmel végzett — írói és szerkesztői feladataira is. A döntést fontolgatva talán visszaemlékezett Bécsben töltött egyetemi éveire, amelyek során Rudolf Allers támogatását élvezhette, aki mély hatást gyakorolt rá. Az egykori egyetemi hallgatót minden bizonnyal vonzotta a lehetőség, hogy útitársul szegődjön önazonosságukat kereső fiatal egyetemisták mellé, elvégre több mint húsz szemesztert töltött egyetemeken, rendi főiskolákon, és egyetemi évei során elsősorban nem nagyszerű oktatók voltak segítségére saját útja megtalálásában, hanem olyan termékeny hatású személyek, akikkel személyes kapcsolatot alakított ki. Életének meghatározó alakjaiként a későbbiekben főként Rudolf Allerst, Erich Przywarát, Henri de Lubacot, Paul Claudelt és Gustav Siewerthet nevezte meg: egyikük sem tanította őt, de egyetemista éveiben egy olyan világba vezették be, amelyből azután kiala-

²Uo. 13.

Az első lépések

³H. U. v. Balthasar:
*Unser Auftrag. Bericht
und Entwurf.* Einsiedeln,
1984.

kult a sajátja. Világosan megtapasztalta, hogy az ember önazonossága párbeszéd révén bontakozik ki, hogy a beszélgetés, a megfogalmazódó kérdések és a megkísérelt válaszok elindítanak valamit. Ezért pedig még idős korában is örömmel fogadta a fiatalok kérdéseit: „Az eleven diákság új életet oltott a könyvek világtól elszakadt bölcsességébe.”²

Balthasar elfoglalta irodáját a Herbergsgassén fekvő diákotthonban, reggelenként szentmisét mutatott be a ház kápolnájában, és az 1940/1941-es téli szemeszterben „Az egyház — Krisztus jelenlétének közege” címmel meghirdetett nyilvános előadássorozatával megkezdte tevékenységét. Az évek során az egyetemi lelkész előadásai bevett intézménnyé nőttek ki magukat. A taglalt témákból világosan megmutatkozik, első bázeli éveiben milyen teológiai kérdések foglalkoztatták Balthasart. Az 1946/1947-es téli szemeszterben például a kereszténység drámai természetével foglalkozott, két évvel később Karl Barth teológiájával, 1950/1951-ben eszkatológiai kérdésekkel, a következő évben pedig a keresztény misztika fogalmával és történetével.³ Előadásain kívül Balthasar azzal is feltűnést keltett, hogy a bázeli Benno Schwabe kiadónál elvállalta a „Sammlung Klosterberg” című könyvsorozat „Europäische Reihe” címmel megjelenő részsorozatának szerkesztését. A sorozat célja az volt, hogy irodalommal lássa el a náci Németországtól tudatosan elhatárolódó Svájcot. Balthasar szerkesztőként és fordítóként egyaránt rendkívül sokat dolgozott a sorozaton. Válogatásokat állított össze Goethe, Novalis, Nietzsche, Brentano és Borchard műveiből, és valamennyihez utószót írt, Claudel, Péguy, Bernanos, Mauriac és a francia ellenállás szerzőinek műveiből fordított, s 1943-ban a zürichi színházban saját fordításában (még a francia nyelvű ősbemutató előtt) színpadra állította Claudel *Selyemcipőjét*. Nem csoda hát, hogy felkeltette az irodalomtudományt, germanisztikát és francia nyelvet tanuló egyetemisták figyelmét. Egy annak idején Bazelban tanuló hölgy így emlékezik vissza: „Francia tanulmányaim során rábukkantam Claudel és Péguy műveire, és a francia *Renouveau Catholique* e két alakját tanulmányozva bennem, a protestáns diákban számos kérdés merült föl a katolicizmussal kapcsolatban. Felkerestem tehát a helybeli egyetemi lelkészt, történetesen Dr. Hans Urs von Balthasart. Ő nyomban felismerte, hogy lényegében egzisztenciális kérdések foglalkoztatnak, és figyelmembe ajánlott néhány könyvet, köztük Erich Przywarától a *Crucis mysteriumot* [A kereszt misztériuma] és leginkább Karl Adam *Die Kirche Christijét* [Krisztus egyháza]. Claudel, úgy vélte, sokat segíthet abban, hogy eljussak az egyházhoz, de ugyanakkor óvatosságra is intett: »Tudja, Claudellal azért vigyáznia kell az embernek. A dolgok nem teljesen egyértelműek nála, teszem azt a szeretetről vallott felfogása.« Akárhogy is,

**Felekezeti közti
párbeszéd**

⁴Martha Gisi szavai:

M. Greiner: *Die
Johannesgemeinschaft.
Ein Gespräch mit
Cornelia Capol und
Martha Gisi.* In: K.
Lehmann – W. Kasper
(szerk.): *Hans Urs von
Balthasar. Gestalt und
Werk.* Köln, 1989,
133–151, 133.

könyvekkel felpakolva távoztam, majd újra ellátogattam hozzá, megint csak számos kérdéssel, amelyet rendre megválaszolt.”⁴

Ez a visszaemlékezés azt tanúsítja, hogy számtalan emberrel folytatott beszélgetései során Balthasar arra törekedett: utat mutasson párbeszédpartnerének önmagához és hivatásához. Erről alább még szólni fogunk. Számos korlátot áthágó tevékenysége és az egyetemi hallgatók élethelyzete következtében a protestáns Bazelban számos alkalommal kellett párbeszédet folytatnia a katolikus hit értelmességéről és megtarthatóságáról. A fiatal értelmiségiek közül sokakban élt a vágy olyan életforma után, amely távlatokat nyithat előttük. Ezért néhány beszélgetés után többen is kifejezték azt a szándékukat, hogy csatlakozni szeretnének a katolikus egyházhoz. A negyvenes években valószínűleg egész hullámban futhatott végig a katolizálás a bázeli egyetemisták körében, egy idő után ugyanis az terjedt el, hogy Balthasar „fútoszalagon szállítja” az áttérőket. Ehhez kétségkívül az is hozzájárult, hogy nyomban tevékenysége elején két olyan áttérésben is alapvető szerepe volt, amely nagy visszhangot keltett a bázeli társaságban. Az egyik áttérő a bázeli doktornő, Adrienne Kaegi volt, aki férje halála után Werner Kaegi történelemprofesszorral kötött házasságot, és gyakran megfordult a bázeli egyetemi körökben. Akkoriban természetesen még nem lehetett sejteni későbbi „együttműködésüket”. Néhány héttel később Balthasar a francia irodalom professzorát, Georges Bernanos egyik közeli barátját, Albert Béguint vette fel a katolikus egyházba. Teljes természetességgel folytatott párbeszédet protestáns értelmiségiekkel. A legfontosabb közülük Karl Barth volt. Balthasar eljárt Barth egyetemi szemináriumaira, és említett előadásaiiban kritikai szempontok szerint dolgozta föl teológiai gondolkodását. Vitájuk középpontjában az *analogia entis*szel kapcsolatos kérdések, Barth krisztocentrizmusa és főként a kiválasztásról szóló tanítása állt. Az ennek alapján megszülető könyv, a *Karl Barth. Darstellung und Deutung seiner Theologie* [K. B. Teológiájának bemutatása és értelmezése] nagy visszhangot váltott ki, és mérföldkőnek tekinthető az ökumenikus párbeszéd történetében. Barth később azt kérte, legyen szabad Balthasar társaságában részt vennie 1950. november 11-én Rómában a Mária szeplőtelen fogantatásáról szóló dogma kihirdetésén — mi sem tanúsíthatja jobban, milyen közel került egymáshoz a két teológus a bázeli évek alatt. Szó esett köztük Barth esetleges katolizálásáról is, erre azonban végül nem került sor. Feltételezhető azonban, hogy Balthasar első bázeli évei során rendre napirenden volt köztük a téma. 1942 júliusában egy Adirenne Kaeginél egybegyűlt társaság körében eltöltött este után Balthasar ezt jegyzi fel naplójába: „K. B.-tal mentem haza; az áttéréséről beszélgettünk!”⁵ A megelőző év októberében beszámol egy éjszakáról, „amely során hosszan és kedélyesen beszélgettem K. B.-tal”.⁶

⁵A. v. Speyr: *Erde und
Himmel.* 1. kötet:
Einübungen. Einsiedeln
(magánkiadás),
1976, 210.

⁶Uo. 151.

Egyetemi képzőkör

⁷P. Henrici: *Erster Blick auf Hans Urs von Balthasar*. In: K. Lehmann – W. Kasper (szerk.): *Hans Urs von Balthasar. Gestalt und Werk* i. m. 29.

⁸Az idézet forrása: W. Gut: *Zum Gedenken*. In: *Hans Urs von Balthasar 1905–1988. Ausgewählt und herausgegeben von der Akademischen Arbeitsgemeinschaft der römisch-katholischen Kirche*, Basel, 1989, 33–37, 34.

⁹Az idézet forrása: M. Greiner: *Die Johannesgemeinschaft. Ein Gespräch mit Comelia Capol und Martha Gisi* i. m. 136., 2. jegyzet.

Lelkigyakorlatok egyetemistáknak

Mindezen kívül még jó néhány diákkal ápolt kapcsolatról beszélhetnánk. Az egyik hallgató így emlékezik vissza: „Felejthetetlenek a vele folytatott alapos, gyakran az egész életemre kiható beszélgetések, amelyekhez előszeretettel indítványozott rövid sétát.”⁷ Az egyik ilyen séta alkalmával az egyetemista Robert Rasttal arra az elhatározásra jutottak, hogy egyetemi képzőkört hoznak létre olyan hallgatók összefogására, akik filozófiai és vallási műveltséget kívánnak szerezni, hogy azután megalapozott döntést hozhassanak életükről, és profán foglalkozást űzve egész életük során keresztény elkötelezettséget tanúsítsanak. Részlet az alapítók nyilatkozatából: „Mindenki számára világos lehet, hogy jelentős lelki-vallási döntések és változások állnak előttünk. Ám aki nyitott szemmel jár-kel oktatási intézményeinkben, annak aligha kerüli el a figyelmét, hogy nagyon kevesen vannak, akik teljes személyes elkötelezettséggel készülnek erre a küzdelemre. Egyesek gondtalan optimizmussal siklanak át korunk súlyos kérdései fölött; mások reménytelen rezignációval térnek ki fontos feladataik elől; és olyanokkal is találkozunk, akik nagy lelkesedéssel szállnak síkra olyan programok mellett, amelyek súlyát nem is tudják felmérni. Ezzel szemben a katolikus egyetemisták kötelessége az lenne, hogy a megbízható szaktudás megszerzésén túl azzal is számot vessenek, miként használhatják fel tudásukat teljes keresztény elkötelezettséggel és felelősséggel. Csak így lesznek képesek eleget tenni az előtte álló feladatoknak.”⁸

De mégis miként született meg ez a terv? A képzőkör kéziratot eseménynaplójában Rast így beszél erről: „Valamikor, azt hiszem, 1940 őszén történt, hogy két ember, az egyetemi lelkész és egy elsőéves egyetemi hallgató (akárcsak mester és tanítványa, gondolhatta volna, aki látja őket) kirándulni indult Bázeltől a környező hegyekbe. Mindketten úgy érezték, hogy valaminek történnie kell. (...) Ahogy javában kószáltak, egyszer csak a kicsiny Whylen tűnt fel előttük. A mesterben eleven emlékeket ébresztett a település, mert egykor itt, az egyetemisták filozófiai és vallási képzésével foglalkozó *Michaelsinstitutban* meghatározó jelentőségű lelkigyakorlaton vett részt. Lelkesedéssel és az intézmény megszűnése miatt némi szomorúsággal hangjában beszélt arról a nagyszerű munkáról, amely annak idején e falak között folyt. A tanítványban felmerült a gondolat: haladéktalanul szükség van ilyesmire nálunk is! Ezzel — bizonyos fenntartások ellenére — közös elhatározással rögzítették a tervet, nem is kellett sok szót vesztegetniük rá. Ez volt a képzőkör első születésnapja.”⁹

Nyilvánvaló, hogy egyetemi lelkészként végzett tevékenységében saját tapasztalatai nagyban segítették Balthasart. Az az elgondolás, hogy a hallgatóknak szaktanulmányaikon kívül filozófiai képzésben is kellene részesülniük, abból a tapasztalatából fakadt, hogy germanisztikai és filozófiai tanulmányai révén olyan képet tudott alkotni a keresztény hitről, amely révén szét-

feszíthette az uralkodó újszolasztika — számára oly nyomasztó — kereteit. Magától értetődik, hogy nélkülözhetetlennek ítélte az értelmiségiek vallási képzését, de e ponton is abból az 1927-ben Whylenben végzett lelkigyakorlat során szerzett tapasztalatából indult ki, amely révén világosan felismerte saját útját. Előadásain és szerkesztői-kiadói munkáján kívül Balthasar a legnagyobb figyelmet az általa tartott lelkigyakorlatoknak szentelte, amelyekre érdeklődő egyetemistákat várt. Kifejezetten szentignáci lelkigyakorlatként hirdette meg őket, azzal a céllal, hogy a résztvevők döntést hozzanak életükről. Ez pedig egészen újszerű kezdeményezésnek számított. Lelkigyakorlatokat Balthasar azután élete végéig rendszeresen tartott. 1965-ban így nyilatkozik: „Mintegy száz lelkigyakorlatot volt módom tartani: a keresztény öröm aligha árad elevenebben másutt. Aligha táruul fel jobban másutt, hogy mi a keresztény létezés alapja és szíve: az embert megszólító Ige figyelmes hallgatása és a várt válaszhoz szükséges szabadság elnyerése. S leginkább itt közelíthető meg a reformáció szándéka és szelleme, Luthertől Karl Barthig.”¹⁰

¹⁰H. U. v. Balthasar:
Számvetés i. m. 45.

Még nyolcvan évesen is fáradhatatlanul vezetett lelkigyakorlatokat az 1948-ban Adrienne von Speyrral alapított világi társasággal, a „János-társaság”-gal jó kapcsolatot ápolóknak vagy iránta érdeklődőknek, teológushallgatóknak és laikusoknak, leendő diakónusoknak és papoknak. Hogy milyen hatásuk volt az általa vezetett lelkigyakorlatoknak? Ha egyáltalán beszélni lehet erről, leginkább talán a megszületett döntésekre érdemes felhívunk a figyelmet. Voltak, akik beléptek a jezsuita rendbe, a János-társaság tagjai lettek, mások a keresztény házasság vállalása mellett kötelezték el magukat. A késői években talán úgy tűnhetett, hogy Balthasar lelkigyakorlatain, amelyek sokaknak segítettek útjuk megtalálásában, reflektálatlanul konzervatív teológushallgatók is részt vesznek, és pedig csak azért, mert az általuk előnyben részesített szemlélet megerősítését remélik tőlük. Másokat ez távol tartott Balthasartól. Úgy vélték ugyanis, a Balthasar képviselte ekkleziológia a legkevésbé sem egyeztethető össze az efféle aggodalmas klerikalizmussal. Balthasar ugyanakkor egész sor egyetemista számára ki tudta egészíteni azt az átlagos, meg lehetőszen koncepciótlan teológiát, amelyet a klasszikus fakultásokon oktattak nekik. A nyolcvanas években jó néhány diákban alapozódott meg olyan szemlélet Balthasarral kialakított kapcsolatának köszönhetően, amely az epigonság gyermekbetegsége után napjainkban mintha már lassan érett gyümölcsöket hozna.

A lelkigyakorlatok nyomán vetette papírra azután Balthasar az életállapotok teológiájával foglalkozó könyveit. 1946-ban lefordította a Lelkigyakorlatos könyvet, 1977-ben pedig megjelentette — már 1945-ben megírt — *Christlicher Stand* [Keresztény életállapot] című könyvét, amely szándéka szerint „részletes elmélkedés a Lelkigyakorlatos könyvben »Krisztus hívására« vo-

Elitizmus?

¹¹H. U. v. Balthasar:
Christlicher Stand.
Einsiedeln, 1977, 7.

natkozó szemlélődésről, az erre a hívásra adandó válaszról és arról a választásról, amellyel a krisztusi hívás szembesít minket”.¹¹

Térjünk vissza a Robert Rasttal közösen alapított egyetemi képzőkörhöz. A lelkigyakorlatokon kívül (lelkigyakorlat végzése amúgy feltétele volt annak, hogy valaki tagja lehessen a képzőkörnek) Balthasar minden évben úgynevezett képzési kurzusokat is szervezett, amelyek váltakozva teológiai és filozófiai kérdésekkel foglalkoztak. A kurzusokat tekintélyek tudósok vezették; néhány név: Hugo Rahner, Max Müller, Otto Karrer, Gustav Siewerth, Alfons Deissler, Gottlieb Söhngen, Joseph Bernhart, Martin Buber, Karl Rahner, Adolf Portmann, Yves Congar, Walter Dirks, Eugen Biser és a később bíborossá kinevezett Henri de Lubac. Bázalban óhatatlanul az a benyomása támadt az embernek, hogy Balthasar körül elitársaság verődött össze, és magát Balthasart idővel túlságosan igényesnek tartották. Csodálkozással vegyes idegenkedéssel beszéltek a tevékenysége nyomán felcsapó katolizálási hullámról, amelynek során jó néhány egyetemista jutott arra az elhatározásra, hogy belép a jezsuita rendbe, és mintha valamiféle betegségről lenne szó, hallgatói körökben „jesuititist” emlegettek. Amikor 1945-ben *Das Herz der Welt* [A világ szíve] című könyvét kiválasztott barátainak („Electis dilectis”) ajánlotta, ő maga élt azzal a kifejezéssel, amelyre hivatkozva azután göggel vádolták. Balthasar természetesen másként vélekedett minderről. Amit mások arroganciának bélyegeztek, az egyszerűen az a szándék volt, hogy a gondjaira bízottak megtapasztaljanak valamit a kinyilatkoztatás nagyságából. Olyan türelemmel és jóindulattal viszonyult az egyszerű lelkületű egyetemistákhoz, olyannyira komolyan vette őket, az értékesség tudatával ajándékozva meg ezzel őket, hogy szinte érthetetlen, miként kelthette azt a benyomást, hogy csupa önteltség. Azt viszont, hogy időnként, kivált fiatal éveiben, olyan szellemi színvonalat feltételezett párbeszédpartnereiről, illetve olvasóiról, amely számára magától értetődő volt, mások azonban ritkán büszkélkedhettek vele — azt még idős korában sem tudta levetközni. Nem vette észre, hogy szellemileg fölötte áll másoknak, és egy olyan világban mozgott, ahová az áltagos képességű emberek csak nagy fáradsággal tudták követni. Adrienne von Speyr úgy érezte, „vissza kell rántania a földre”; a negyvenes években egy levelében figyelmeztette Balthasart: „A szövegeit olvasva olykor az a benyomásom, hogy egy egészen elméleti embernek ír, vagyis olyasvalakinek, aki csak az értelmében él, egy olyan embernek, aki ugyanazon a talajon áll, mint Ön, és egy csapásra megérti mindazt, amit mond. Csakhogy ilyen ember éppenséggel nem létezik. És ezért úgy vélem, jó, ha megismerkedik a »normális« emberrel, és valamiképpen közvetlenül rajta keresztül ismeri meg őt. Nem lehet csak a taglalt kérdéseknek írni, az olvasót is szem előtt kell tartani.”¹²

¹²H. U. v. Balthasar:
Unser Auftrag i. m. 79.

Hogy Balthasar akkoriban miként viszonyult az efféle kritikához, arról képet ad egy olyan történet, amelyet Anton Cadotsch (a bázeli egyházmegye generális vikáriusa, aki 1979-től Balthasar utódjaként az Akadémiai Munkaközösség lelki tanácsadója) beszél el: „Testvérem, Paul és egyik egyetemi ismerőse nagy lelkesedéssel számoltak be arról, hogy megismerkedtek Dr. Balthasarral és a nemrégiben alapított képzőkörrrel. Papi hivatásra készülő teológushallgatóként testvérem szavaiból valamiféle veszélyt éreztem ki. Minthogy, mint véltem, ezek az ifjú szellemek mostantól minden papot és lelkészt annak alapján fognak megítélni, amit a bázeli egyetemi lelkész megragadó személyisége és lehengerlő tudása ismertetett meg velük, előre zavart a mindebből óhatatlanul következő kritika. Ellenkezésemnek olyan élesen adtam hangot, hogy az előre nem látott hatást gyakorolt. Luzerben [1944 őszén] megkezdett második egyetemi évem első heteiben egyik este a fogadószobába kéretek, ahol egy magas termetű pap, Dr. Balthasar várt, szemén feltűnően szikrázó szemüveggel. Látogatóm közölte, hogy fülébe jutottak kirohanásaim, és nem ítélné meg alapozatlannak őket. Ezért pedig — a laikus egyetemisták számára szervezett képzőkörrrel párhuzamosan — csoportot szeretne szervezni érdeklődést tanúsító teológushallgatókból és fiatal papokból...”¹³

¹³A. Cadotsch: *Dank an den Seelsorger*. In: *Hans Urs von Balthasar 1905–1988* i. m. 25.

Az évenként ismétlődő képzési kurzusokat egyáltalán nem terhelte merev akadémiai légkör. A résztvevők éjszakába nyúlóan beszélgettek, vitatkoztak, esténként Balthasar zongorához ült, barátságok szövődtek. A nyolcvanas években azokat a teológushallgatókat, akik megelőzően lelkigyakorlaton vettek részt nála, Balthasar kötetlen nyári kurzusokra invitálta a vierwaldstätti tó fölött magasodó Rigi-hegyre, ahol háza volt az 1945-ben Adrienne von Speyrral alapított János-társaságnak. Itt minden egészen nyugodtan folyt. A program két fő részből állt: Balthasar spirituális kérdésekről beszélt, majd beszélgetést kezdeményezett; a jelenlévők amúgy együtt főztek, jókora kirándulásokat tettek, amelyeket Balthasar különösen élvezett, egyszerűen élvezték az életet. Esténként lesétáltak a helyi kápolnához, ahol a kis közösséggel Balthasar megünnepelte az Eucharisziát. Visszatérve azután konyakot és whiskyt vette elő, és azzal tréfálkozott, hogy biztosan be fog csípni. Az egyik ilyen estén egy diák azt kérdezte tőle, mit érdemes elolvasnia az embernek a német irodalomból. Miközben mindenki elképedésére Balthasar kétórás irodalomtörténeti előadást tartott, hallgatóiban nemcsak az elragadtatás növekedett, de egyre inkább úgy is érezték, hogy a lelküket tápláló szavakat hallanak. A lelkipásztorkodást Balthasar az első bázeli évektől fogva átfogó képzési és művelődési feladatnak tekintette: a lelkipásztor nem szoríthatja az embert beszűkült vallásosság keretei közé. Sokak előtt új világ bontakozott ki, amelynek felfedezése azzal kecsegtetett, hogy a

vállalkozó szellem kiutat találhat megszokott környezetének nyomasztó szűkösségéből vagy átlagos közömbösségéből.

2. Személyes lelkipásztorkodás

Fentebb már érintettük azokat a beszélgetéseket, amelyek során Balthasar útmutatással szolgált fiatal egyetemistáknak. Ma már csak nehezen alkothatunk képet arról, miként beszélt az emberrel. Azok hálás visszaemlékezései, aki kapcsolatban lehettek vele, csak távoli sejtéseket engednek meg. Lehetséges, hogy némelyek szemében kissé magasról indított, és látszólag nem hangolódott rá hullámhosszokra. De egyáltalán nem biztos, hogy ezeket a benyomásokat (és sokan érezték így) azzal kell magyaráznunk: Balthasarban nem volt elég érzékenység ahhoz, hogy mások szellemi világához igazodjon. Talán csak többé vagy kevésbé tudatosan olyan ösvényre kívánta állítani azt, akivel beszélt, amelyet az akkor még elérhetetlennek talált, vagy egyenesen nem is találta méltónak semmiféle erőfeszítésre, viszont — legalábbis gondolatban — kimozdította túlságosan szűk és kényelmes útjáról. Akárhogy is, párbeszédpartnerei folytonosan úgy érezték, valami nagyszabású dolog érinti meg őket, valami olyan, ami személyén túl rejlik. Ezekben a beszélgetésekben mindig előzékenységet tanúsított, de főként kifinomult, a másik tiszteletéből fakadó diszkrécióját emelhetjük ki. Ezzel a viszonyulással azonban minden további nélkül megfértek szigorú követelések is. Ha beszélgetések során egy diákkal mélyebb vizekre evezett, érzékeltette vele, hogy elfogadja őt. Ritkán beszélt erről, inkább hűvösnek tűnhetett, de leveleiben leírt olyan mondatokat, amelyek minden cikornya nélkül felfedték, milyen Hans Urs von Balthasar, a barát.

Robert Rast

Vegyünk néhány konkrét példát. A legtanulságosabb Balthasarnak a már említett luzerni egyetemi hallgatóval, Robert Rasttal kialakított kapcsolata. Rast luzerni család gyermeke volt, Balthasarhoz hasonlóan az engelbergi bencéseknel végezte el a gimnáziumot, 1940-től Bázelen, majd Freiburgban kultúrfilozófát hallgatott. Minden bizonnyal már egészen korán megismerkedett a frissen kinevezett egyetemi lelkésszel, hiszen 1941-ben együtt alapították meg a fentebb említett egyetemi közösséget. Rast többször elkísérte Balthasart lelkigyakorlataira, vállalta a képzőkör vezetését, és egyike volt Balthasar ama kevés bizalmasainak, akikkel Adrienne von Speyrral közösen szerzett tapasztalatairól tudott beszélni. Balthasar ösztönzésére Rast válogatást állított össze Herder írásaiból, amely azután a „Sammlung Klosterberg” köteteként jelent meg. Miután doktori fokozatot szerzett, Rast jezsuita novíciusnak jelentkezett, ám kevéssel 1946 májusában letett rendi fogadalmai után meghalt. Halála kétségkívül nagyon közelről érintette Balthasart. Rast nemcsak barátja és küzdőtársa volt, de — Balthasar unokafivére szerint — ő ha-

¹⁴P. Henrici: *Erster Blick auf Hans Urs von Balthasar* i. m. 29.

**Lelkipásztorkodás
levelezőlapokon**

¹⁵Dr. Robert Rast †.
Luzerner Neueste
Nachrichten, Nr. 117
(1946), 20.

¹⁶*Der Ruf des Herrn.*
Aus Brief von Robert
Rast. Luzern, 1947.

¹⁷A. v. Speyr: *Erde und*
Himmel. 2. kötet. Die
Zeit der großen Diktate.
Einsiedeln (magánki-
adás), 1975, 178.

¹⁸A jegyzet nélkül idézett
megnyilatkozások
személyes közlésekből
származnak.

sonlított rá a legjobban.¹⁴ A *Luzerner Neue Nachrichten* hasábjain Balthasar nekrológot adott közre,¹⁵ és kevésbé később kiadta Rast válogatott leveleit.¹⁶ Naplójában a következőket jegyzi föl: „16., csütörtök. Meghalt Robert Rast. Már nyolc napja eszméletlenül feküdt. Az volt a kérése, hogy halálát először A.-vel [Adrienne von Speyr] tudassák, akinek azután közölnie kell velem a hírt. (...) Halálával igen fájdalmas hiány keletkezett: ő volt az egyetlen, aki biztosan a végsőig velem tartott volna.”¹⁷

A későbbiekben is ápolt baráti kapcsolatot diákokkal, még ha ezek nem is érthettek föl Robert Rasthoz. Olykor, teljesen váratlanul, őszinte rokonszenvéről biztosította őket, és pontosan érzekelte, mikor alkalmas egy-egy efféle megnyilatkozás. Amúgy írásban mindig is könnyebben ütött meg személyes hangot, mintsem szóban. Egyfajta *levelezőlapos lelkipásztorkodást* alakított ki, amely párját ritkítja. Ismerősei és barátai jól ismerték ezeket a levelezőlapokat. Ezekkel a gondos kézírású, sűrűn teleírt lapokkal haladéktalanul válaszolt a hozzá intézett kérdésekre. Időnként egészen spontán módon egy-egy elméleti tanácsot adott, vagy éppen meghatározott magatartásra intett. Egy doktori dolgozatát készítő ifjúval például minden bevezetés nélkül közölte: „Kedvesem, a legnehezebb dió, amivel dolgunk van, igazából Hegel: az »Isten halott« vajon hozzátartozik az immanens Szentháromsághoz? Van ilyen egyáltalán? Ez az időben »végtelen fájdalom« Isten valóságában (mint Lélek) eleve meghaladott.”¹⁸

Egy tétova doktorandusznak azt tanácsolja: „Nem bízom a perfekcionizmusában vagy inkább Pénélopé-komplexusában. Túl fiatal még ahhoz, hogy csak lapítson!” Egy másikba lelket próbál önteni: „Kedvesem, nehéz munkáját lélekben és imádsággal követem, amennyire csak tudom. Ha alkalmas már az idő, jöjjön el Bázélba!” Újévi kívánságok után így int egy teológushallgatót: „Ősszel el kell mennie a szentelési előkészítőre. Semmiképpen se halogassa a szentelést.” Egy másikat, miután megköszönte kéhez kapott levelét, a következőkre figyelmezteti: „Kérem, vegye komolyan, amit mondok: most maradjon csendben, és ne törekedjen mindenáron papi kép kialakítására. (...) A várakozás és némi alázat lelki érettséget szülhet. Helyezzen bele mindent az imádságba, és ne tápláljon ellenérzéseket senkivel szemben. És kérem, ne okozzon megoszlást a közösségben. A viták során ne hordozzon körbe transzparenszre mázolt »papi képet«, senkit ne próbáljon meggyőzni.”

Sokan azt tapasztalták, egyszer csak „kedves barátomnak” kezdi szólítani őket. Egy személyes válsággal küszködő seminaristának írja: „Imádságaimban gondolkodom, jól tudja, mennyire a szívemhez nőtt — az Úrban, akit arra kérek, áldja meg Önt.”

Úgy tűnt, különös érzékenységgel bánik azokkal, akikről tudja, olyan súlyos válsággal küzdenek, hogy mintha teljesen kicsúszna a talaj a lábuk alól. Ez az érzékenység minden bi-

¹⁹*Erde und Himmel.*
2. kötet i. m. 323.

„...egy kicsit mindig
is túl nagy”

²⁰Comelia Capol szavai:
M. Greiner: *Die
Johannesgemeinschaft.
Ein Gespräch mit
Comelia Capol und
Martha Gisi* i. m. 134.

²¹A Balthasar által
1986 januárjában
Gengenbachban
(Baden) tartott
lelkigyakorlat egyik
résztevéjének
feljegyzése.

²²P. Henrici: *Erster Blick
auf Hans Urs von
Balthasar* i. m. 18.

zonnyal azokból a évekből fakad, amikor az fenyegette, hogy kizárják a jezsuita rendből; ezeket a tapasztalatait soha nem felejtette el. Egy 1947-es feljegyzése: „A kiszolgáltatottság érzése, nincs szilárd talaj a lábam alatt. Mi lesz ezután? De a legfontosabb, hogy meg kell tennem az ugrást, nem biztosíthatom magam. Nem lehet tudni, hogy a bázeli püspök felvesz-e az egyházmegyébe, vagy hogy egyáltalán megtűr-e Bázelen. Ez inkább valószínűtlen. De akkor hová menjek?”¹⁹

Hogy miként vett részt beszélgetésekben, azt is csak beszámolók segítségével lehet érzékeltetni. Egy fiatal nő, aki érdeklődést mutatott a később általa és Adrienne von Speyr által alapított János-társaság iránt, arról beszélt vele, hogy gyenge egészsége miatt édesapjának fenntartásai vannak belépésével kapcsolatban. Jó néhány évvel később így emlékszik vissza a történetekre: „Röviden elgondolkodott, majd azt mondta: »Az édesapja helyében valószínűleg én is azt mondanám, hogy nagy kockázatról van szó.« Majd megkérdezte: »Az elmúlt évben hányszor volt beteg?« »Egyszer utolért az influenza.« »Tragikusan fogja föl a betegségeit?« Ez teljesen új kérdés volt a fülemnek. »Azt hiszem, nem« — feleltem. »Akkor semmiféle akadályt nem látok itt.« És a megbeszélésnek ezzel vége is volt.”²⁰

Egy teológushallgató beszámol arról a beszélgetésről, amelyet 1986 januárjában azzal kapcsolatban folytatott Balthasarral, vállalja-e a papi hivatást: „Vacsora után beszéltem Balthasarral. Teljesen tisztán természetesen nem lehet látni a kérdésben, mondta. De a legfontosabb mégiscsak a szándékok tisztasága. »Hivatását semmi esetre se tegye személyes szentségének függvényévé« — mondta. Arra az embernek egész életében törekednie kell. Más, hogy állna a dolog, ha azt mondanám, a papi hivatás nincs rám szabva. Hivatásomról azonban nem dönthetek személyes méltatlanságom alapján. Nem az a fontos, hogy bebiztosítsam magam, hogy a saját lábamra álljak, hanem az, hogy az ember mindenestől a kegyelemtől függ, amelyről a nagy szentek azt mondják, hogy nélküle a legalávalóbb bűnökre lettek volna képesek. Ágostonnál az ember a feje tetején áll, az égben gyökerezik.”²¹

Ezekből a feljegyzésekből kitűnik, hogy Balthasar tanácsai többnyire felszólítást közvetítettek. Máskor viszont arra törekedett, hogy megnyugtassa azt, akinek ír. Összességében nemigen bocsátkozott a ma zajló pszichologizálásba. Tanácsai azt feltételezték, hogy az, akivel beszél, kész a döntésre, és akarata elszánt. Az embernek ajánlatos volt határozottan saját lehetőségeinek keretei között követni útmutatásait. Ezzel kivédte azt a kísértést, hogy reflektálatlanul átvegye kétségkívül magával ragadó eltökéltségét, nem vetve számot azzal, hogy Balthasar világa „mindannyiunk számára egy kicsit mindig is túl nagy” volt.”²²

Lázár Kovács Ákos fordítása

ANDRÉ
VLADIMIR HEIZ

Knapp

André Vladimir Heiz 1951-ben született, Zürichben szemiótikát tanult. Sokoldalú tehetség: festő, tudós és író. Kutatóként és tanárként fő kutatási területe a dizájn és a medializáció. Több mint két évtizede ír széprózárt, munkáiban újra meg újra a nyelvi tartalmak és jelentések polivalenciájának csapdáira tapint és kérdez rá. Így az 1993-as *Knapp* című regényben is, amely egy séta lehetőségeiből kiindulva konstruálja meg a főszereplőt és világát.

Knapp úr sétál. Ahogyan eltervezte. Egyedül. Megfontoltan. Idegen szemek szinte semmit nem vehetnek észre a kezdeti mit-sem-sejtésekből, de abból a csalóka emelkedettségéből sem, amellyel Knapp úr céltudatosan nekivág az útnak. Tessék, ott megy. Esetleges tétovaságokból az első kísérleteknél mit sem érezni. Az első napok mit sem változtatnak meglátásán, hogy a világos elhatározással, mely szerint mostantól egyszerűen sétálni fog, mindent megtett. Meglepő következmények nélkül.

Az első sétákból csak a járatok ragadhatók meg. Egyelőre még minden tér zárt; a megszokott simaságok és kezességek nem érintődnek meg. Alattomosan láthatatlan veszélyek és bizonytalanságok nem adnak jelet magukról. Az elképzelések nem térnek le az útról; az érzetek nem tengenek túl. Egyenesen ártalmatlan, fel sem tűnő járatok. Mert nem több ez, mint járás. Knapp úr nem is vár mást. Nem történik semmi; nem lép közbe semmi. Semmi különös nem fordul elő. Knapp úr pedig minden ízében élvezni újonnan nyert megszokottságát. A kézenfekvő marad az, ami. Semmi eltávolodás. Semmi zavaró. Láb láb után, kényelmesen. Itt-ott felbukkannak ugyan részletek, amelyek ámulatra akarják készíteni Knapp urat. Rendkívül futólagosan. Színek, levelek, egy ág, egy oromtető, zsalugáterek, világítópontok, amelyek úgy simulnak be egy egész nyugalomba, mint valami albumok józan nézegetése közben. Szótlanul. Bátor járás ez, járás egy tájon át, amely nem több, mint ez a táj. Semmi nehézség. Semmi botlás. Semmi esés.

Knapp úrnak egyetlen pillanatban sem kell belátnia, amit lát. Knapp úr nem látja, hogyan lát. Azt látja, amit látnia kell, útközben, hogy menjen, előre, utcákon át, házsorok előtt, utak mentén, az erdőn át, a vízhez. Ez minden. Minden lépéssel, minden nappal erősebbé válik a meggyőződés: lám, milyen sok nyerhető ebből az akaratlagos szerénységből, hogy egyszerűen sétáljon. S a domb békülékenysége újra meg újra jelenvaló. És vele az emlékezés hűsége. A fasor eleinte olyan, mint egy rendületlen támasz a hátában, de aztán, hogy Eldoradónál hirtelen megfordulva a szeme elé kerül, közvetlen feloldódás egy már-már közömbös létben.

Knapp úrnak senki nem mutatta meg, mit jelent sétálni. Saját szakállára vág neki. Senki nem látja el magyarázattal egy olyan pillanatban, amikor az legalábbis hasznosnak látszhat. Knapp úr a sa-

ját lábán áll. Az első nap. Habár Knapp úr nem tudja, miért sétál; fő, hogy. Már ez is valami. Rajta. De hogyan? Knapp úr ezt sem tudja. Sétálni, hogyan, hogyan megy ez voltaképp — mi történik közben? Egyáltalán és Knapp úrral. Knapp úrnak tényleg nincs sejtése.

De hogyan is volna? A legfontosabb történetésekről, a valódi ügyekről nincsenek bátor, eleven használati utasítások. Elsajátítódhatnak, úgy egész mellékesen, mindama mellékességek arcátlan-ságának közepette, amelyek fontoskodva kitöltik az időt. Hit, szeretet, remény — ki beszélt róluk, ki tanította meg rájuk Knapp urat? Ki mondta meg, mit jelentenek, mit kell kezdeni velük? Senki. Mégis jelen vannak, mindig, mint finom por, az üreges szemű mindennapiságok uszályában, ezek az alapelvek és mások. Hihetetlenül hasznosak, valószínűleg használhatatlanok.

Élet és szeretet egyik napról a másikra meghökkentő dolgokból állnak, amelyek lépten-nyomon útban vannak, különös esetekből, amelyeket kézen kell fogni. Ott vannak. Valahogyan. Gondolatokat és taglejtéseket kölcsön- és átveszünk, jól-rosszul, mélyebb sejtés nélkül, hogy a példakép mit ér. A saját szemlélet pedig hozzáteszi a magáét. Fő, hogy álljon. És már áll is. A viaszgázoló elszáradtságek leple alatt a tiszta tanácsstalanság meg a pusztá félelem adódik tovább. A félelem, hogy a tevékeny kéz alatt egész előzetességében és elégtelenségében lelepleződik a szokás és megszokás. Ugyanabban a pillanatban. Látni, hogy mit jelent, amit nem mondunk ki. És mégis kimondatott: látni.

Se nézetek. Se javaslatok. Sem tanács. Knapp úr sétál. Napok óta. Knapp úr nem tudja, miért. Knapp úr azt sem tudja, hogyan. Teszi. Lássuk csak, és lássunk tovább. Hit nélkül. Remény nélkül. Talán ebben rejlik az ok. A mindennapi eszméletlenségekkel és uralkodó tevékenységekkel szemben Knapp úr első sé-tái feltűnően ésszerűnek hatnak. Besegít az idő. Enyhe hőmérsékletek hízlegik be magukat. Viharok elmaradnak. A táj tájol.

Mint Knapp úrnak, bárkinek önként támadhat az a jogos benyomása, hogy tud sétálni. Mi sem egyszerűbb, mint ez, még akkor is, ha ritkán van kedvünkre, az ünnepnapokon beállító rokonokkal, erőszakos nagynénikkal és frissen horogra akadt szeretőikkel, a családi érintkezésnek ebben az útszűkületében. Soha nem volt gyerekjáték a séta, és ma sem az. Ellenkezőleg. Kényes ügyek, amelyek asztalnál, mindenki szeme előtt nem akarnak a nyelvünkre jönni, gyakran vezetnek oda, hogy teszünk egy kört, mert tünékeny talpak alatt jobban megfér a vélemények szilajsága. Eljutva a közös kimondásig, könnyebben túljutunk a fájdalmas és fenyegető megjegyzéseken. A szemek a távot keresik, láb láb elé, mellettük vaktában a szóváltás. Semmi közjáték. A vágyva várt, első együttlét különösen boldogító pillanatai, amelyek oldottabb távolságot remélnék mindentől és maguktól is, amikor a gátlástalan naptól

kihevült rétek heverészést, sugdolózást és szíveket ígérnek — nem könnyű ügy ez sem. Vannak azonban séták, amelyek olykor valóban egyszerűen csak adódnak, a levezető kupica után, természetesen saját termésből, ha férfiak és nők külön-külön, kellő távolságra egymástól kis időre betérnek saját világuk gyomrába.

Ilyen sétákon csak a lábunkat járjuk le. Oda visznek, vissza hoznak. Ami a kettő közt történik, egyre megy. Bámulatos távolságot ígérnek saját életünkhöz, amelyről egy sör, a kicsiknek üdítő mellett kiderül, hogy elérhetetlen. Túl sok ismerős arc köszön át, mintha a véletlen találkozásban a minden körülménybe való örök beleegyezés titokzatos lelete rejlene. Minden fakéregben túl sok történetnek van meg a hajtása. Így kerül sor végül a megváltó, ha ugyan nem idő előtti visszatérésre. A fáradtság adja magát. Haza vágyunk, ahol a párna kinek-kinek rövid bóbiskolást engedélyez. E séták az átmeneti távollét ilyen elismerésével mégis csak elérik céljukat. Otthon.

Idős emberek ritkán sétálnak. Kivonulnak. Eljutnak egy pontig, amely előttük lebeg, s amely még egyszer kibocsátja őket az életbe. Hossznak, tartamnak nemigen van jelentősége. Még egyszer megfordulnak, talán hihetetlenül boldogan, talán szörnyen elcsüggedve. Mert ennek is véget kell érnie. Holnapig.

Knapp úr erre egyetlen pillanatban sem gondol. Semmi összehasonlítás. Semmi kiélezett visszapillantás, semmi nagyszabású terv. Knapp úr járja a maga táját. Az ismerős utat. Ez minden. Neki, Knapp úrnak teljesen elképzelhetetlen ez a közvetlen járás, miközben megy. Legalábbis az első napokban. De már azt hiszi, hogy ismeri ezt a szakaszt, az övét. Csendes biccentések. Fokozatos közeledések. Első ismerősségek. A viszontlátás előreláthatósága. A faszor megszokott hossza, az út kanyarodása Sans-Souci után, az elhallgatott ösvény Eldorado előtt, a váratlan nyitás az Allmeind egyenletességeire, zajongó gyerekek, az egymásba ékelt műhelyek az autópálya-felüljáró után. Kavics, fű, homok, gyökerek — s a kilátás a víz felett. Réges-rég ismerős mind. Igazán derekasan egyszerű. Semmi zökkenő. Egyik a másik után, várakozásnak megfelelően. Változások nincsenek. Meg lehet bízni a szakaszok sorában. Semmi eltérés. Semmi üres oldal. Knapp úr olyan teljes magától értetődőséggel veszi tudomásul a hézagtalanságot, hogy az időnként egyenesen szárnyakat ad neki. Az első látletelek sorozata egy jótékony nézet egységébe torkollik. Mindig ugyanarra megy ki. Így van ez. A hurok különbségtelenségeket fűz egésszé. Össze. Egy teljes egymásutánná, amely megpecsételi az időtávot. S úgy látszik, hogy Knapp úr a délután végére gond nélkül feloldódik ebben. Naponta úton. Az ő szép útján.

E kezdeti találomra-járatokban mindazonáltal van valami valószínűtlen. Lehet az a taglejtés elemelkedettsége. Az önmagában, önmagáért való járás. Az érintetlenség. A hártavékony el-

fogultság. Knapp úr ugyan nem figyel meg, miközben sétál. Knapp úr tulajdonképpen még azt sem tudja, hogy sétál. Nem művész. Nem bűvész. Úgy tesz, mintha sétálna. Knapp úr esetlegesen halad egy ugyanolyan esetleges tájon át. Talán ez az. Ezek az első járatok ezen a tájon át ugyan nem pótlékok, de bármi más pótolhatja őket, habár a beható tűnődések kínzó oda-visszája eddig nem hagyott más választást. Knapp úr sétál. Ez még nem jelent semmit.

Egy napon és a benne összegyülemelő követelések áttekinthetetlen mértékén belül a járás egy olyan zárójel kísérletét sejteti, amely magában, az adott helyen és időben keresi rendeltetését. Nem teljesen zárt, de nem is áteresztő, s ellenállás nélkül, mellékesen illeszkedik be minden egyébbe. E kezdetek így, bár határozottak, megjátszottan hányavetiek is. Nem lehet másképp. Knapp úr laikus bizalommal bújik bele egy szerepbe. Az első járatoknak egyedül ez kölcsönzi a nyomatékos egyszerűség kifejezését. A szöveget és új szerepének kiterjedését Knapp úr egyébként még alig ismeri.

Knapp úr járja a tájat. A maga útját. Készszéges képzetek, előzékeny képek. A lényegnél azonban még nem tart Knapp úr. Egyszerűen elmegy a környezete mellett. Az első napokban ez elegendőnek látszik. Nem dúdol, nem fütyül maga elé, ám lépeteinek összehangoltsága a jókedvű gazdát imitálja. Egy, kettő, három, négy. A test körülményeskedés nélkül engedelmeskedik a nekilendülésnek. Nem berzenkedik. Nem hallat magáról. Nem jár külön utakon. Szelíd szándék hordozza. Végrehajtja, amit várnak tőle. Lábszár és lábfej készségesen tűrik használatukat. Egyetlen lépéssel sem kell eredendő mozdulataikra emlékeztetni őket. Belső ellentmondásokkal nem küszködnek. Magukból indulnak ki, és habozás nélkül belesimulnak a tájba. Csak a karok és kezek keresik még, hozzátartozásukban, a megfelelő tartást. Határozatlanságukban röpké kísérletekbe bocsátkoznak. De környezetükbe nemigen mernek kinyúlani. Semmi kicsapongás. Semmi tánc. Magukhoz igazodván, csöndben örvendenek. Ha a karok himbálóznak vagy átragad rájuk a lábak lendületének ritmusa, a kezek fesztelenül haladnak velük. Ha a kezek a zakó-zsebben lapulnak, a vállakat belső hömpölygés fogja el. A hely, a saját test időmértéke, az ízületek mozgékonyága nem adhat okot örömekre. Csak a fej, főleg a szem, a fül, kacér cimpáival az orr, az ajak és az áll, a fejbúb és a nyak nem tudja még igazán, mi történik vele. Együtt siklanak, a tájon át; kísérik a combok és lábak, karok és kezek önműködését, ám anélkül, hogy velük egy szinten volnának. Számukra egyelőre még homály, hogy végső soron mire szolgálnak. A táj még nem jelkép. Semmi mélység, semmi magasság: az út mindig szép egyenesen halad.

Königsmatt

5.

Pierre Chiquet 1956-ban született, Baselben él és dolgozik. Hangjátékokat írt, folyóiratokban publikált.

Első regénye, a *Königsmatt* (2003) tizenkét nyugdíjas lázadását beszéli egy Isten háta mögötti idősoththonban — lázadásukat a kényszeredett társadalmi sémák ellen. „Tanulmányaim idején sokat foglalkoztatott a nyelv iránti szkepszis — mondja Chiquet egy interjúbán. — Ecsethez vagy hangszerhez nincs tehetségem. Így csak a billentyűzet marad, az írás, amelyet dacnak tekintek a nyelv lehetetlenségével szemben: azon fáradozom, hogy a nyelv határai ne legyenek a világ határai.”

Nevetséges részletek, alapjában véve jelentéktelen apróságok azok, amelyek egy-egy eseményt kiváltanak, vagy legalábbis befolyásolnak, semmiségek, amelyek őket meg nem illető súlyra tesznek szert.

A nyugdíjasok még mindig fonott székeikben ültek a verandán és gondolataikba mélyedtek, nem vették észre a kányákat, és nem látták a sötét felhőoszlopot sem, amely már ott lógott a kőlabirintus felett. Lehetséges, hogy e nyugalom csak megjárt szott nyugalom volt, a pattanásig feszültség jele.

Villám hasította ketté az alkonyt. A csapás, amely következett, heves volt, és morajba ment át, amely beleveszett a sárga, nyugtalanul hullámozó tenger messzeségeibe. Mire az első nehéz cseppek az ablaküvegeknek verődtek, a nyugdíjasok már menedéket leltek az előcsarnokban, s az ablakfronttal szemközt sorakozó, magas támlájú és vörös bársonnyal bevont székeken ültek. Peschke bámulta az esőt. Arca egy pillanatra mintha szétesett és az önuralom minden formáját elveszítette volna, amikor Karloff lépett be a csarnokba, odament hozzá és homlokát gondterhelten ráncolva odasúgta neki, hogy nem jött meg a villanyautó.

Messze lent, ahol alábukott a fakó fény, Peschke a ködfoszlányok között még éppen hogy ki tudta venni a rührbergi házak körvonalát. Rég elmúlt fél hat, és az eső már újra cseperészéssé csenevészedett, de a faliújságon beharangozott avokádókrémleves, amelyet borjúsültnek kellett volna követnie zöldséggel és rizzsel, még mindig nem volt feltálva.

Peschke az ebédlő ablakából látta, amint kollégája, akinek fehér ápolónadrágja ide-oda csapkodott a cingár lábszárak körül, a feljárón lemegy a nyitott bejárati kapuig, miközben a nyugdíjasok, akik már rég a patkóformába rendezett asztalokhoz telepedtek, ültek üres tányérjuk előtt és Peschkére meredtek, mintha ő volna felelős ezért a pontatlanságért, ami nem volt ugyan téves, de nem volt helytálló sem, hisz neki Karloffal együtt csak az ebédlőben kellett zökkenőmentes ügymenetről gondoskodnia, az étel szállításáról azonban nem, az Penck dolga volt, aki a C pavilontól, ahol a konyha üzemelt, a kavics utakon át a főépületig vezette a menükkel megrakodott villanyautót, még hozzá évek óta balesetmentesen. A nyugdíjasok tekintetében, Peschke így érezte, árnyalatnyi megvetés ült, talán gúny is, ő pedig úgy igyekezett kerülni e tekinteteket, hogy kinézett az ablakon, de amikor Max Fels a vállára koppintott, és különös mosollyal

megkérdezte, hogy mikor találják fel végre a vacsorát, nem menekülhetett tovább előlük.

Penck ugyanebben az időpontban a napraforgóföldek szélén állt egy tölgyfa alatt, és mélázott. Ma volt a harmincadik születésnapja. Egymagában megivott egy üveg bort, pillanatokra feltartóztatta a percegő időt, és minden korttyal tovább halogatta az indulást. Valami visszatartotta attól, hogy pontosan távozzon a házból, talán a születésnapja, a harmincadik. Talán ez a kerek szám vitte rá, hogy miután kitolta biciklijét a fészerből és elkerekedett a sajtüzem előtt, röviddel az „Ökör”-hoz címzett fogadó előtt leszálljon, és bár késésben volt, maga mellett tolja tovább kerékpárját, el az „Ökör”-gazda előtt, aki — tenyeres-talpasan és hófehér ingben — a hollófekete égre meredt, követte a fecskék röpülését, majd káromkodva visszavonult az épületbe. Lépteinek komótos üteme arra készítette Pencket, hogy lélekben felkészüljön valamire, netalán olyan kérdésekre, amelyek még nem ismertek választ: így menni a bicikli mellett, ez bizony már teljes elfoglaltságot jelent a feszült várakozás állapotában.

Heves széllokések csaptak az arcába, amikor maga mögött hagyta a templomot és az utolsó házakat, a gerendavázás épületeket és feketén fénylő napkollektoraikat, előttük pedig a gyommentes pázsiton gondosan elhelyezett, behemót sziklaköveket. A napraforgóföldek közepén Burger gazda jött szembe vele traktorán, köszöntés nélkül és meredt tekintettel, s megkeserült ábrázata olyan elnyűtt volt, akár egy használt luftballon. Túl sok rührbergi vér, gondolta Penck, epés-sárga, okkerbarna színezetű, akárcsak a trágya, amit a tartálykocsiban vontat maga mögött; zord, akár a hegyek, amelyek árnyékában Rührberg, ez a sehonnai porfészek lapul, amely egyedül arról ismert, hogy ebben az eldugott zugban mérik az ország legnagyobb csapadékmennyiségét, a világtörténeésektől elszigetelik a rührbergi dombvonulat sűrű erdősávjai, a csökönyös parasztok és iparosok, vadászok, gombászok és trufola-turkászok, a rend és nyugalom szigete, amely nagyra van a különcséggével, a szélsőségek szeglete, és nem csak az éghajlatiaké.

Alighogy a traktor zakatolása elhalt a földeken, egy villám — egyetlen, élesen fehér fényű sugár — alig száz méterrel előtte kettéhasította a kőmezőket és a königsmatti erdőt, és ezzel egyidejűleg az ég is megnyílt, súlyos esőcseppek záporoztak az útra, hogy térdmagasságig fröcsköljenek az aszfaltról, amelyben másodpercek múlva ott tükröződött a königsmatti erdő.

Mire Penck elért az erdőig, és egy tölgy messze kinyúló ágai alatt biztonságba helyezte magát, teljesen átázott. Káromkodott. És elgondolkozott. Már két éve végzi ezt a munkát: reggel ételt szállítani, utána kertet ápolni, ágyást ásni, virágot ültetni, sövényt nyírni, felgereblyézni a kavics utakat, virágcsokrokat vágni az ebédlőbe és előcsarnokba, most meg, hogy hűvösebbre for-

dultak az esték, közeledett az ősz és lehullottak az első levelek, le kellett eresztetni és ki kellett tisztítani a tavat, esténként pedig, hat órával a munkaidő végét jelentő ebédszállítás után még egyszer be kellett indítania a villanyautót, és mindezt a vagyonos temetőszökevények és kivénhedt szipirtyók kedvéért, akik gondolatai egyes-egyedül az étkezések körül forogtak, akik mások munkájából éltek és a szerepnélküliség szerepében tetszelegtek, s ha elmentek mellette a kertben, orrában még sokáig ott érezte a haszontalan, egy ideiglenes lágerben összezsúfolt emberi testek savanyú szagát. Von der Mühllek például még a nevét sem tudták megjegyezni, makacsul Becknek vagy Langnak szólították, nem emlékeztek semmire, olyan feledékenyek voltak, hogy minden héten új végrendeletet készítettek, és ha egyszer meghalna valamelyikük, a másik megrendelné a sírkövet, este a másodikat, másnap reggel pedig a harmadikat.

Penck kitartóan nézte az esőt. Harmincévesen, gondolta magában, adós magának az ember valamivel, kérdéseket tesz fel, ráébred, hogy ki kell kötnie valaminél, elhatározza, hogy lesz valami, választ valamit az álmok, víziók és vágyak készletéből.

A hosszan érlelődő gondolat kézzelfoghatóvá vált. Ezt suttogták az esőcseppek, áldását adta rá a köd: Penck bólintott, megtérést mímelt és készséget a változtatásra, és elhatározta, hogy sem ma, sem holnap, sem soha többé nem megy vissza.

Eláll az eső, heves szél fúj végig a csípő magasra nyírt sövényeken, amelyek a mindegyre csak üres feljártot szegélyezték. A leves és a borjúsült több mint esedékes volt, Peschke és Karloff tanácstalan. Karloff, aki újra bejött az ebédlőbe, nehezen lélegzett, világosan kirajzolódtak a ráncok, amelyek szemhéjától arca sörpíráig húzódtak, s amikor Peschke tekintete követte az izzadságcseppet, amely Karloff homlokáról orcáján át kínos lassúsággal a borostás állig csordult, s ott elidőzött, de az istennek se akart lecsöppenni, Max Fels kezei — aki időközben visszaült az egyik asztalhoz — mozgásba jöttek. Üres és kifejezéstelen szeme az evőeszközre irányult, amely értelmetlenül hevert előtte az asztalon: villa, kés, kanál, sorjában, mint az ólomkatonák. Hogy a villa meg a kanál a kezébe csusszant, hogy célt kerestek, hogy táncolni kezdtek, először az asztalon, aztán a tányérokon, nem hangosan, inkább visszafogottan — mindez nem tartozott hozzá, nem volt hozzá semmi köze, hatását azonban nem vétette el. Baselitzre átragadt a kór, maga is kést és kanalat ragadott, és míg Peschke és Karloff döbbenten nézett egymásra, dobolni kezdett, már hangosabban is, mint Fels, csatlakozott hozzá az Auf der Mur házaspár, további nyugdíjasok követték őket, most már asztalról asztalra terjedt a zörgés és csörömpölés, mígnem Josef Strobel egyféle jelszóként mondta maga elé, újra meg újra, minden egyes szótagot hangsúlyozva azt, hogy „avokádókrémleves”, és ismét bekapcsolódott egy második, harmadik, negye-

dik hang, míg végül, a villák, kések és kanalak csörömpölésétől támogatva és aláfestve, valamennyi nyugdíjas unisono az ugyanolyan egyszerű, amilyen követelő ígét skandálta a semmibe vagy a terembe vagy Peschke és Karloff irányába: egy valóságos szenior-zenekar, amely nem akarta abbahagyni a muzsikát, új és új hangszerek jöttek hozzá, a poharak a tányérokhoz, a tányérok az asztalokhoz, a merőkanalak a teáskannákhoz ütődtek, a zenekar egyre hangosabbá vált, egyszerre adott hangot minden, ami az asztalokon állt, egy lázadó zenekar, amely kalapált és zörgött, csörömpölt és kopogott, dübörgött és dobolt, csattogott és morgott, miközben a két ápoló továbbra is tanácstalanul állt az ablaknál. Kényszerű egyetértésükben egyetlen gondolatuk támadt, amelyet kölcsönösen leolvastak egymás arcáról. Amikor az első tányérok a csupasz kőpadlóra estek — amit a házirend értelmében soha nem tehettek volna —, Karloff nem tudott tovább tétlen maradni, indulat tolult fel benne, átjárta lötyteteg testét, és utat tört magának kifelé; a zenekarnak rontott, és megkísérelte elrángatni a nyugdíjasoktól hangszereiket, Peschkének pedig az az esztelen ötlete támadt, hogy az arany kisharanggal, amely reggel és este asztalhoz hívta a nyugdíjasokat, megállás nélkül csilingeljen, s ekképp állítsa helyre a rendet, ám a nyugdíjasok nem hagyták kizökkenten magukat, egy pillanatra sem torpantak meg, elszedett hangszereket újakkal pótolták, nem vettek tudomást a Peschke tanácstalanságából támadt, zenekarral hasztalanul harcba szálló csilingelésről, s a kanalakkal, villákkal, késekkel és botokkal tovább verték az asztalokat és székeket.

A végzet mindenesetre haladt tovább a maga útján, ápolói vészhelyzet volt ez, amelyet se Peschke, se Karloff nem ismert, és amelyhez nem voltak felnőve: a nyugdíjasok nem hagyták abba, és makacsul játszottak tovább hangszereiken. Most egyedül Max Fels ült nyugodtan a székén, az esz cájg réges-rég kicsúszott a kezéből.

Kérdéses csupán az maradt, hogy ki kezdte a tettelegességet, a nyugdíjasok voltak-e azok, akik botjukkal védekezni mertek, vagy pedig az a tény, hogy az ápolók erőszakkal kitépték kezeikből a hangszereket, már maga tettelegesség volt. Mindenesetre dülekedés támadt, amelyben a nyugdíjasok, habár túlerőben voltak, alulmaradtak, alul kellett maradniuk.

Az összetört tányérok és poharakat alig negyedórával később összesöpörték és pótolták, a vastag fehér porcelánt újra villák, kanalak és kések fogták katonásan közre: a szenior-zenekarra immár semmi nem emlékeztetett. A nyugdíjasok ugyanúgy ültek asztalaiknál, mint mindig, igaz, hogy most botjaik nélkül, amelyek szép sorjában és értelmetlenül támaszkodtak az ablakkal szemközti falnak. A beharangozatlan vacsora, amely már csak kenyérből, sajtból és gyümölcsből állt, s amelyet, Karloffal a

villanymobil volánjánál, Karloff és Peschke szállított a C pavilonból a főépületbe, érintetlenül hevert az asztalokon.

Battergast, az alacsony és keszeg igazgató némán állt az asztalpatkó-főnél, s a nyugdíjasok feje fölött Peschkét és Karloffot nézte, akik az ablaknál álltak, tekintete azonban valami másra irányult, amely mintha rajtuk keresztül lett volna felismerhető és figyelemre méltó. Szinte áttetszően sápadt ábrázata a besüppedt pofák pornak ható pihetakarójával, hajának hullámos drapériája, a minden helyzetben nyájas, minden visszásságot legyűrködő és eltörölő arckifejezés: a nyugdíjasok szemében mindez egyszerűen maskarádénak tetszett. Lám, lám: arcán a mesterkéltséggel kevert kegyesség nem keveredett-e rosszindulatú szigorral? S világosszürke öltönye késéles vasalásával, fényesre suvickolt cipője meg a vékony, szinte karikírozásul odarajzolt ajkak nem tanúskodtak-e előítéletekről? Előítéletekről, amiket ugyanolyan görcsösen és türelmetlenül igazgatott, mint Königsmattot, s amiket egy hosszú, tapasztalatokban gazdag élet hozadékaként ápolt, mintha nekik köszönhetné léte fennmaradását? S csakugyan, a nyugdíjasokat nem tekintette-e alapjában véve ápolásra szoruló, az elaggás előrehaladt állapotában tengődő eseteknek, akik beszámíthatatlanok, oktalanok, mint a gyerekek, következésképpen semmiért sem okolhatók?

A nyugdíjasok mindezt egyszerűen kifejezetten sértőnek, olyan förtelemnek találták, amely szavakba nem foglalható, de amely azt a semmivel el nem fojtható vágyat gerjesztette bennük, hogy ezt az első ránézésre annyira törékeny jelenséget, ezt a parányi testet széttépjék, szétdarabolják, és mindazt, amit jelt, mindenestül megsemmisítsék.

Peschke és Karloff még mindig az ablaknál állt, s mintha ez volna a magától értetődő, összeszokott játékosok módjára újra meg újra összenéztek. Battergast tekintete most befelé fordult, mintha a világot, azaz Königsmattot vész fenyegetné.

Aztán beszélni kezdett, bele a csöndbe, halkán, nem fenyegetően, nem csapkodva, nem átkozódva, nem, elnéző volt, ember-séges, részvétet mutatott, úgyszólván minden fronton a megértés maga. De azáltal, hogy nem egyenesen a nyugdíjasokhoz szólt, hanem fölöttük és mellettük elnézve, a nyitott ablakoknak nyilvántotta ki megállapításait, észrevételeit és felismeréseit, olyan benyomás támadt, mintha nem is annyira a nyugdíjasokról beszélné, hanem arról, ami számára, az ápolók és Königsmatt számára kockán forgott.

Kis időre elhallgatott, majd mielőtt hátat fordított a nyugdíjasoknak és eltűnt a szárnyas ajtón át, két mondatot mondott az igazgató, mindössze két mondatot, mintha hallgatása közben mérlegelte és jónak találta volna őket, és hangjában fenyegető jelentőségteljességgel mondta ki őket: — Izgalmak nélkül tovább élnek. Most menjenek aludni.

A nyugdíjasok mozdulatlanul ültek. Csak Elsa Hertig kavarta meg teáscsészéjét, eltartotta a kisujját, és mosolygott maga elé. Ekkor Baselitz felállt, és mintha szót adtak volna neki, azt mondta, miközben becsapódott a szárnyas ajtó: — A Königs-matton nem élünk tovább. Csak tovább haldoklunk.

Josef Strobel pedig gúnyosan hozzátette: — Alsunk még eleget, ha már halottak leszünk.

Herencsár András rajza (részlet)

Festland

5.

Markus Werner 1944-ben született. Germanisztikát tanult Zürichben, majd gimnáziumi tanárként dolgozott. Íróként 1984-ben debütált. Ma Schaffhausen kantonban, Opferts-hofenben él. „Szükszavú” szerző: két évtized alatt hét vékony regénykötetet adott közre. Lakonikus, finom szövetű és humorú prózájának első látszatra mindennapi emberek a hősei, akiket a véletlen ki-zökkent életük megszo-kott menetéből. Hangjá-nak cizellált pontosságát tucatnyi díjjal ismerték el. Az 1996-os *Festland* egy apa és (házasságon kívül született) gyermeke közti kapcsolat megindító fel-göngyölítése az énelbe-szélő lány szemszögéből.

Míg mostanáig alig-alig ült le valaki a padokra a napról napra lombosabb gesztenyefák alatt, amelyek párosával csoportosított kettős sora kis, a piazzát a tótól elhatároló allét alkot, ma harc folyik értük. És míg a motorcsónak-sofőrök, akik a közeli San Giulio-szigetre visznek át utasokat, eddig cigarettázva, fecsegve és tétlenségükben ágyékukat vakargatva ácsorogtak, ma fejükön ott a kapitánysapka, csónakjaik pedig tele. Vasárnap. Fél Nova-ra, fél Milánó itt van. Ünnepnapokon, mondta apa, elkerülhetet-lenek a terhes torlódások, a városka elveszti ártatlanságát, a gyöngyszem készségesen és ezerszeresen tűri, hogy körbetapo-gassák, ebből él. Ünnepnapokon, így apa tanácsa, jobban teszed, ha ágyban maradsz. De nehogy az emberi láрма rábírjon, és be-fogd a füled, különben nem hallanád a harangjátékot, amely a San Giulio bazilika tornyából száll a tavon át, s a legszépsége-sebb mélabút váltja ki belőled.

Nos, mint minden nap, ma is kiszálltam a súlyos tölgyfaágy-ból, mezítláb végigmentem a kőlapokon, amelyek olyan vörösek, amilyenek a bikavért képzelem, és kinyitottam a zsalugátereket, bólintottam a tiszta égnek és örültem annak, hogy még min-dig ott van a sziget, jóllehet mindannyiszor úgy hat, mintha — ábránd és csalóka lidérc — éppen csak gyorsan felbukkant vol-na, hogy mindjárt újra elmerüljön a hamuszürke tó mélyében. A harangjáték nekem derűsen szólt, felsétáltam a Sacro Montéhoz, megkávézтам az étterem előtti kis kertben, és a küszöbön heve-rő juhászcutyával együtt vártam az első sugarakat. Megkísérel-tem a jövőmre gondolni, és azon nyomban abbahagytam a kísér-letet. Elmúlt dolgokra gondoltam, és rögtön rendre utasítottam magamat. Ma ne. Ma nem nézünk be a kápolnába sem, amelyek homályában, megderemedve és berácsolva, antik terrakotta-em-berek állnak. Ma: kevéske kutya boldogság a jelen küszöbén.

A jelen most egy kora este. Ő a nap, amely beárad a szobába, a sziget, amely elfeketül az ellenfényben, ő a nap visszfénye, amely csillogva pihen a vízen, és tölcsérré vékonyodva suhan felém.

12.

Tizenegy felé, kivételesen rendesen kialudtam magam és éppen csak kinyitottam a zsalugátért, kopogtak. Hálóingben nyitottam ajtót, abban a hitben, hogy a szomszédasszony akar vasárnapi édességgel kényeztetni. Nem mondott semmit, nem kérdezett

semmit, azonnal birtokba vett, erősködése felizgatott, hagytam, legyen, hallottam, amint lélegzem, aztán csömört éreztem.

Hallgattam és utáltam magamat. Csináltam neki három tükörtojást, amit jóízűen elfogyasztott. A klinikáról beszélt, aspirációkról és intrikákról, no meg egészséges nővekről. Hogy őt is, és főleg őt akarják, hangsúlyozta. Tulajdonképpen mit csinálsz ebben a porfészekben?, kérdezte mellékesen, és mert nem válaszoltam rögtön, mellékesen megkérdezte: Az ott mi? — Egy Nietzsche-plakát, mondtam. — Ó, mondta, *te* raktad ki? — Nem, mondtam, az apám, az apám lakásában vagyunk. — Az angyalát, kiáltotta, *neked* aztán művelt egy papád van! — És Josef rám kacsintott az összenevetés reményében. — Még mindig esik a hó odaát?, kérdeztem. — Tizenöt órát töltöttem a bunkerben, mondta, és az ágyba sem esik be a hó. — Egyedül nevetett. Arcon csipett, és azt mondta: hékás, most már két hete itt vagy a napfényes délen, és még mindig lógatod az orrod, ajánlok neked egy revitalizációs programot: most nyomunk még egy finom szundit, este lakomázunk egy nagyot, aztán nyomunk egy hosszú, finom szundit, és holnap hazamegyünk, mit szólsz hozzá? — Néztem Josefet. Ragyogóan nézett ki, és a hozzám hasonló nők voltak ludasak abban, hogy ellenállhatatlannak érezte magát. Az arcába néztem, védelmembe vettem irgalmatlan és kíméletlen tekintetemtől, és mégis kimázoltnak és furcsán nyomtalannak hatott. Josef, mondtam, nem akarom, hogy itt maradj éjszakára, és nem fogok holnap hazamenni veled, még dolgom van itt. — Úgy, úgy, még dolgoz van itt, mondta Josef, szinte sejtettem, hogyan hívják, csak nem Romeónak? — Aha, mondtam, emiatt hát a váratlan látogatás. — Nem írtál, nem telefonáltál — az emberben óhatatlanul gondolatok támadnak. — Támadjanak is, csak ne a tévesek, ne mindig a tévesek. — Julia, az összes barátunk rólad kérdezősködik, én pedig nem tudok semmit, és én vagyok a tökfilkó, nem lehet egyszerűen levegővé válni. — Lehet és muszáj és kell, hogy szabad legyen, időről időre, egy-egy órára legalábbis. — Az órából időközben hetek lettek, mondta Josef. — Igaz, mondtam, és ha megengeded, három percet még hozzátoldanék.

Amikor visszajöttem a vécéről, Josef a komód előtt állt, amelyen a papírjaim hevernek. Beléjük olvasott, és meg sem fordult, úgy mondta: szóval a memoárjaidat írod itt, mondhattad volna azonnal.

Mihez nyúljak? Mivel csapjam agyon? Milyen szóval átkozzam el legalább? Csak álltam ott, mintha dühömmel együtt egy villámgyorsan terjedő zsibbadás kötött volna gúzsba. Mielőtt elért a lábujjamig, leültem. Josef megfordult. Szája sarkából eltűnt védjegye és csábszere, a fölényes vonás. Mindenféle engesztelő szófordulatokat hallottam, és csak akkor moccantam meg és álltam fel, amikor Josef, mert nem hatottak, kézzel is meg akart érinteni. Ebben a pillanatban a San Giulio engesztelő harangját

hallottam, nagyot sóhajtottam, és újra éreztem a tagjaimat. Josef pedig ott állt gyűrött vászonöltönyében, aggódóan és már-már meghatóan tanácstalanul, egy kedves emlékkép. De most már nem volt indítékom rá, hogy azt mondjam neki, a gyengébbik oldala az erősebbik, s ahhoz, hogy ne csak vonzó legyen, de szeretetreméltó is, nem feltétlenül kell megállás nélkül a világfit játszania.

Odakint a piazzán aztán megint a réginek látszott, fecsegett, lezserül rágcsálta napszemüvege szarát, és sem járásában, sem megjelenésében nem lehetett megkülönböztetni Milánó vasárnapi harangjaitól.

Mostantól egyetlen rossz szót sem.

Csöndben tettük meg az utat fel a Sacro Montéra. És míg a nyikorgó tölgyfaágyon még nem tudtam, hogy ami történik, az — ezzel a férfival — utoljára történik, úgy most minden egyes lépés az utolsó volt vele. A kékeszöld tó alattunk, a felfoghatatlan sziget, a dombok hullámai a túlparton: mindebből soha semmi nem árad be többé egyszerre ugyanebbe a két szempárba. Ha mindent, amit átélünk és ami történik velünk, ez a sohatöbbé-érzés kísérne, ugyan bölcsnek tarthatnánk magunkat, de napjainkat úgy töltenénk, ahogyan én a mai órákat: egyféle révületben, kicsúfolva és magamban nyüzisztve. Nem: oldottan is? Furcsán felszabadultan is? De. De, egy kicsit úgy is.

Itt már milyen zöld minden, mondta Josef. A kilátóterazon álltunk, és a kikeletben. Tényleg szép, mondta Josef, és kísérletképp vállamra tette a karját. — Gyere, mondtam, nézzünk be még a kápolnába is. — Szívesen, mondta Josef. — Csak húsz van belőlük, mondtam, és Josef elgyötört mosolyt vágott.

A hallgatag úton lefelé pedig azon gondolkodtam, hogy milyen szavakkal mondhatnám meg neki. Josef hirtelen megállt. De hát én még mindig ugyanaz vagyok, aki két éven át tetszett neked, most pedig — ez nem logikus, és lefekszel velem, aztán elkergetsz, én ezt nem értem. — Én sem, mondtam és kényelmesnek találtam magam, mert annyira, hogy megspórolhattam volna a kibogozást, mégsem volt összegabalyodva a csomó. Másfelől meg: mennyi kicsinyesség sült volna ki belőle, ha belemegyek a magyarázkodásba, megokolásba, felsorolásba. Így inkább a hagyományos repertoárhoz menekültem, a szív logikájáról beszéltem meg az idő múlásáról, arról, hogy az ő fejlődése meg az enyém egymástól távolodó fejlődésnek bizonyult, és így tovább. S hogy ne varrjak minden vétket az idő meg a sors nyakába, fogyatékos, nehéz és kapcsolat terén zűrös nőnek neveztem magamat, aki nem adhatja meg neki, amire szüksége van, és a többi. Olcsó, az igaz és hamis közötti ködzónában fészkelő mondataim annyira elkedvetlenítettek, hogy Josef, abban a hitben, a szakítás fájdalomától meg az önmarcangolástól mindjárt könnyekre fakadok, vigasztalni próbált, ő maga is, első ízben, hibáiról és rigolyáiról kezdett

beszélni, megbocsátotta nekem az enyéimet, és újrakezdést javasolt. Így bosszulja meg magát a gyávaság.

A kecses palazzo földszinti lugasában, amely kedvesen, ferdén és némileg megfélemlítve áll a piazza északi szélén, sikerült tiszta vizet öntenem a pohárba. Josef pedig gyorsan feljött még a közeli lakásomba, hogy elvigye kis bőrkofferét. Nem tűnt sem mérgesnek, sem különösen bánatosnak, sőt arra kért, hogy kísérjem még el a városka feletti parkolóig. Messziről látta, hogy leszerelték autórádiója tetőantennáját, s ez mintha mindennél súlyosabban érintette volna, én pedig megkönnyebbülten hallottam, hogyan átkozza el Olaszországot.

Lendületes lépteim a visszaúton inkább szándéknyilatkozat voltak, mint lélektükör, s mikor aztán a palazzo communale parkjában ültem egy padon — a nap éppen lebukott a dombok mögé, a tó arannyá fényezte az ég tejes narancssárgáját —, egyszerűen nagyon pocsékul éreztem magam, és elővett kislány éveim átka, a légszomj. Az otthonérzet sejtése, legalább, olykor azért elfogott Josef karjaiban, most karok és sejtés egyként oda voltak, és, noha én voltam az elhagyó, elhagyottnak láttam magam, magam mögött veszteségeket láttam, magam előtt búcsúkat. Helyreállt a légzésem, és sírtam egy kicsit. És amikor észrevettem, hogy egy sírdogáló hölgy vagyok a parkban, a lakásba menekültem, ahol elsőként lecseréltem az ágyneműt. Aztán asztalhoz ültem, bardolinóval és Grissini-rudacskákkal. És ezzel egyidejűleg kigyúltak a szigeten a fényszórók, amelyek megvilágítják a bazilika tornyát és a hatalmas kolostort, s egy ideig odaát pihentettem a tekintetemet...

Válogatta és fordította Adamik Lajos

Herencsár András rajza

Belgium

*Kőcsipke álmok
dolgos, nehézkes
északi ember röpte a déliek felett
álmatag óriás templomok.
Kis folyók történelmet csobognak
„protestáló harc és küldeteses vétó”
dicső homlokzatú házaikon
az aranyszarvas megpihen.*

Hallanám

*Ha leszállnék az autóbusról
a piros házban meglátogatnám
Skripec Erikát.
Beszélnénk Vargha Kálmánról
Kerényi Gráciáról, Gyergyairól.
Látnám a régi lakást, ahol
konyha ablakából kocsmajót,
miként a régi éjeken
néznénk jeleneteket a fényben
nyomorultak szerepeit
utcalámpa, holdvilág alatt
hallanók magányos léptek
kopogását, autócsattanást
megszállott kisleányok
trombitaharsogását, dobolását
Ha leszállnék az autóbusból,
hallanám.*

Röpesszé a madarokról

FOGARASSY MIKLÓS

1939-ben született Budapesten. Kritikus, esszéista.

Giacomo Leopardinak, ennek a nagyszerű olasz romantikus költőnek az *Erkölcsei levelei* közül az egyik a madarokról értekezik. Ebben azt fejtegeti igen lelkesen és nagy szívvel, hogy a teremtmények között talán a madarak a legboldogabb lények. Mert míg mások némák, ezek a szárnyasok nemhogy szinte egész nap dalolnak, de szerinte igen szabadok is, sőt még a nehézkedést legyőző, könnyed és változatos röptük is örömteli életre vall.

Ha azonban a modern ornitológia és a madárviselkedést tanulmányozó egyéb tudományok megállapításainak fényében vizsgáljuk meg Leopardi esszéjének megállapításait, könnyen hajlunk arra, hogy ezt a romantikus, naiv beállítást megmosolyogjuk. Hiszen a szabadban élő madarak, miként a madártanász tudósok megfigyelték, szinte egész nap dolgoznak, mondhatni reggeltől napnyugtáig robotolnak — a betevő falatokért, az élelemért, a fészkepítésért, a fiókák költéséért, az utódnevelésért (és egyes fajok még hallatlanul hosszú vándorutakat is megtesznek évente oda-vissza). Ezért aztán a mi hallásunknak többnyire oly kellemes énekük se tévesszen meg — hiszen az életben maradás nagy feladatának szolgálatában áll náluk az ének, a létfenntartás sajátos szonális eszköze a csicsergés, a hangicsálás • meg a dalolás. Revírjükkal — így nevezi ezt az ornitológia — kisorsajátítandó, kisebb vagy nagyobb vadászterületüket jelölik körül és védik, azt a biológiai terrénumot, ahonnan tücsköt, bogarat és egyebet táplálékként begyűjthetnek. Megemlíthetjük még a hangot mint vészjelzést is, hiszen életükre mindenféle ragadozók leselkednek, a puhatalpú macskáktól a nagyobb madárfajokig, amelyeknek az apróbb termetű fajták zsákmányul szolgálhatnak. Ott vannak továbbá a tél fagyos, hideg napjai, amelyek ezekre az égi lényekre a legnagyobb megpróbáltatásokat hozzák; azért is „üdvözlük” nagy-nagy szárnyalásokkal, röptékkal, élénk hangjukkal az ilyenkor későn felkelő Nap sugarait, mert megdermedt, -fagyott tagjaikra a fény, a meleg hoz egyfajta enyhületet, napi megváltást (ha csak kis testük nem hullott már le jeges koppanással az éjszaka folyamán). Ha van is fészkük, fészkelő odújuk, ilyenkor ők inkább a hajléktalan szegényekhez hasonlóak, és egyáltalán nem irigylésre méltók (igaz, télen kevesebb madárral kell megosztoznuk az elemózsián, hiszen fázósabb társaik délre költöztek). A tények zordon, tárgyilagos megfigyelése tehát egyáltalán nem kedvez a „boldogság kék madara” típusú

romantikus metaforáknak, és a finom lelkületű, érzékeny Leopardi gyermekes lelkesedése alól is kezdik kibontani az alapot. Az ő szép költői megközelítése, esszéjének hipotézise is — a józan ész fényében — összeomlani látszik.

Mostanában néha vidéken tanyázok, és így újra jobban érzekelem a madarak életét is. Szinte körülvesznek a hangjukkal, a motozásukkal, a röptéik nyílszerű vagy hullámzó íveivel — ha például beköszöntött a tavasz, akkor a nyiladozó fákkal, növényekkel együtt ők is nagy elevenséggel vesznek részt a kikelet munkájában, nyáron meg az aratás, a csűrbe gyűjtés terén szorgoskodnak. Gondolkodóba esem: nincs-e mégis igaza az olasz romantikusnak? Az ő költői igazsága nem haladja-e meg a tudósokét? A primer, lírai létérzékelés, ami az álmok evidenciáihoz hasonló állapotba is ringat, talán mégse téved, ha túllép az okos, tudományos megfontolásokon?

Amikor hasadni kezd a hajnal, és csupán egy halovány fénycsík jelzi előre a napkeltét, a legkorábban ébredő madarak — netán a helyi madárvilág éber törzsfőnökei ők? — kiemelkedő helyeken telepsznek le, és éneküknek ezekről a pontjairól elkezdik, majd módszeresen, némi variációval ismételtetik a szólamaikat. Ki-ki a maga tehetsége, fajta szerinti egyénisége szerint. A hangjuk ugyan hullám-természetéből következően körkörösén terjed, de egyszer csak kezdenek kitéríteni egy meghatározott irányt. Ekkor, eme irányból egy másik korán kelő — mint valami kis iker-hős — hangja vele szemben jelentkezik. Folytatódik a madár-dialógus, ez a „vokális vita”, ami talán kiszorítósdíhoz, énekesek koncertálásához, azaz hangversenyhez hasonlítható. Ha ebbe, az egyre több szereplővel, szólammal kibontakozó madár-koncertbe kész az ember belefeledkezni, és a félhomályban érzéklni kezdi annak szeszélyesen változó struktúráját, akkor a szólók magas hangfekvéséből adódóan úgy tűnik: a hangok hallatlanul finom huzalokként feszülnek ki — ritmikus ismétlődésekkel — a fák és a borok ágai közötti térben. A 'természet ölen' az ember tisztábban érzékeli, mint a városban, hogy ez a téri, légi, hangszerkezeti mozgás miként megy idővel egyre jobban át egy általános és igen finom crescendóba. A megébredő madárvilág a napfelkeltéig egyre jobban fogja át így az életteret, egyre több fa, facsoport, oszlop és tetőperem hangforrása kapcsolódik ugyanis össze a zengésben. A falusi kakasok recsegő, csendőrrőrmesteri vagy mélyebb fekvésű hajnali kukorékolása szinte oromba kontra-szólamnak hat ebben a konszónáns/disszónáns együttesben (egy-egy elhúzó gépjármű durva hangjáról nem is beszélve). Amikor reggel lesz, majd eljönnek a nappali órák, a változatos ütemű madárszólamok némileg elhalakulnak, sporadikusabbá válnak, ugyanakkor kitartanak estig, a légtér hullámmásban tartó hálózathoz, hálózathoz hasonlítva, vagy még inkább mint holmi finom csipkeszövedékhez, amit szünte-

len hol ilyen, hol amolyan módon mintáznak meg, hol erősebb, hol vékonyabb (hang)fonalakból verve, hurkolva, szálaazva meg a légben. Ez a dinamika attól is sejtelmes és bonyolult, mert ők ide-oda szállva változtatják a helyüket, és szinte bejárják a légteret — az előbb még itt szólt, most meg hirtelen amott hangzik fel a valamely madárka hangja. Meglehet, az én emberi szempontom, érzékelésem — melyet persze meghaladni nem vagyok képes — téved abban a tekintetben, hogy velük, az ő életükben valójában hogyan és mint van mindez, és hogy nekik az „mit jelent”. Ámde az érzékeim meg a szívem már ezektől a hangoktól is kezdenek Leopardi felfogásához húzni, és magamban mintegy zárójelbe kezdem tenni a modern ornitológus magyarázatait.

Ha meg arra is időt szánok, hogy valahol csendben lekövekelve, és e félénk lények életét meg nem zavarva napközben — némi laza tétovasággal — bámészkodva elmerengjek, akkor valóban úgy érzem, hogy kecsességük, ügyességük, hallatlan elevenségük egyre jobban ragad meg. Ahogy a rügyek, virágok, levelek, gyümölcsök között matatnak az ágakon. Ahogy — többnyire párosával — a tiszta létezés benyomását keltve eszegetnek, fűszálakat cipelnek a csőrükben (készül az otthon, és semmi bankkölcson, hitelkonstrukció).

Érzékelésemet és tetszésemet persze az is csigázza, hogy testalkatuk — a fejük, a szárnyuk, a farktollaik — és persze röpkölési módjuk is roppant változatos, és hogy tollruhájuk majd' mindig remek színezésű. Nem is annyira egyes fajták nagy, élénk koloritja szökik szembe, hanem a visszafogott színek, meg az a csöndes szenzáció, ahogy a sárgás, barnás tollazatok képesek organikus, változatossá és finom tónusokban gazdaggá lenni.

Kezdek tehát arra hajlani magam is, hogy a madarakat én is, „boldog” lényeknek higgyem mégis. Hisz Leopardi álláspontjának oldalára állva engem is ők boldogítanak, valami könnyedség és szépség benyomásával ajándékozva meg... A dolog nyitja talán az, hogy az ég eme nincstelenjeinek az ajándékára voltaképpen méltatlanok vagyunk, és hogy ezen a helyzeten lelkileg kicsit könnyítsünk, belső érzéseinket rájuk, az ő életükre, létezési módjukra vetítjük vissza.

Egy még korábbi itáliai költő forma „madarászra” gondolhat az ember: az Assisiben született Francescóra, a szentre. Azt hiszem, hogy ő maga is — egészen profán értelemben — boldognak tudta magát, amikor a szép legenda szerint a kismadarak minden félelem nélkül odaszálltak a kezére, a vállára.

Lázás hetek

1937-ben született Budapest. Irodalomtörténész, kritikus; az ELTE BTK tanára. Írásai negyven éve jelennek meg a Vigiliában, folyóiratunk szerkesztőbizottságának tagja. Alábbi írása részlet a Szent István Társulat kiadásában hamarosan megjelenő *Legyel önmagad!* című regényéből.

Az Emberséghez vezető lépcső előtt Isola és Mihalics professzor álldogált. Mindketten hevesen gesztikuláltak. Gábor halk köszönés után el akart osonni mellettük, de Isola barátságosan megállította. Közben Karakas is csatlakozott hozzájuk. Mostanáig a pincében tevékenykedett. Az őszi nagytakarítást végezte, helyet csinált a fának. Karakas erdélyi születésű, jogvégzett, sokgyermekes családapa volt, a keresztény párt lelkes aktivistája. Amikor a pártot szétverték, nem praktizálhatott. Baád fűtőként alkalmazta az Emberségnél, ez azonban nem akadályozta abban, hogy programokat készítsen a párt feltámasztására. A professzor, aki a párt képviselője volt, nem kedvelte ezeket a programokat, és türelmetlenül feszengett, amikor Karakas szóban is kifejtette őket. Hosszadalmas folyamat volt.

— Professzor uram! — Karakas köpenye zsebében kotorászott —, átadnék neked egy tervezetet.

— Miről? — kérdezte Mihalics professzor. Hangjában aggodalom rezgett.

Isola közben óvatosan félrevonta Gábort. Kikerültek a nem létező párt hatósugarából.

— Mi újság az egyetemen?

Gábor vállát vonogatta. Mi lenne? Órák, tanulás, izgalom, unalom. Aztán eszébe jutott, amit csoporttársa kiáltott utána: — Reformkör szerveződött.

Isola szeme megvillant. „Ott is” — gondolta elégedetten.

„Előbb egy jól szervezett mag kellene...” — Karakas előadása beúszott eszmecseréjükbe. A professzor mind zordabban álldogált. S egy újabb mondatfoslány: „A Petőfi-körök tevékenysége modellértékű...”

Isola mosolyogva legyintett, s megindult fölfelé. A professzor úr korát meghazudtoló fürgeséggel követte, magára hagyva Karakast a modelljeivel. Gábor is utánuk akart ügetni, de a modellgyártó megragadta a karját:

— Édesapáddal is beszélnem kellene. Ez a tervezet...

— A Mátrába készülnek.

Karakas csalódott arcot vágott. Az idősebb Szabolcsi szintén képviselője volt a pártnak, de ő sem foglalkozott újraélesztésnek terveivel. Valahogy nem érezte időszerűnek. Az ilyen tervek akkoriban nem lelkesítették a hatalmat gyakorlókat. Egy házkutatás során kormánylistát találtak valamelyik ferences atya fiókjában. El is vitték. A pofonokkal vegyített kihallgatás során kiderült, hogy a kormánytagok semmit sem tudtak arról, milyen szerepet szánt nekik az atya. Szabolcsi Gábor így megúsza,

hogy kultuszminisztersége miatt felelősségre vonják. Az atyát összeesküvés miatt kivonták a forgalomból. Igaz, önmaga volt egyetlen társa az ügyben.

Apa és anya minden ősszel a Mátrába mentek. Tíz napos pihenésük során anya nagyokat sétált Alfredóval, aki ugyancsak ott töltötte szabadsága egy részét, s mert nem mert inni, a legkellemesebb társnak bizonyult. Apa verseket írt, vagy Delon apáttal beszélgetett a Virrasztó következő számairól. Delon Gellért a kor kiemelkedő egyházi személyisége volt, megingathatatlan, mint a szikla. Kevesen voltak ilyenek.

Gábor és Zarándi ilyenkor magukra maradtak. Zarándi többnyire a mondataival — már Mikszáthtól gyűjtött —, Gábor az egyetemmel és az Emberséggel.

A pakolás szórakoztató volt, apa átkozódva szemlélte a női ruhákat, anya a könyvek közül igyekezett elcsenni egyet-egyet. Zarándi néha megjelent, üzeneteket küldött Delonnak, aki régi barátja volt, együtt voltak a szemináriumban. Üzeneteit a Szabad Európa Rádió magyar adásainak friss híreivel fűszerezte. Apa legyintgetett, nem hitt ezeknek a híreknek. Zarándi viszont igen, és gyorsírással följegyezte őket. Szép kis papírhalom gyűlt össze asztalán.

Apáék péntek reggel utaztak el. Szombaton Gábor a jegyzeteit rendezte, magyar irodalmi előadásait újabb és újabb olvasmányokkal bővítette. Janifai teljesen lekötötte az évfolyamot. Dugig volt a terem, noha a professzor nem volt színes egyéniség. Tudása, logikája bilincselte le őket. A folyamatos készülést kétkötetes jegyzete segítette. Zrínyi volt kedves írója. Gábor megvette róla írt könyvét. Sehogy sem értette, miért kell a költő hadvezéri remekléseinek méltatása során Sztálinra hivatkozni, de a mű egyéb részei lenyűgözték.

Vasárnap a mise után Kósin Karcsihoz mentek Mucival. Ez amolyan szertartásnak minősült. A festőművész János nevelőapja volt, vidám, sokoldalú ember. Négyesben ültek az erkélyen és 2 filléres alapon ultiztak. Kósin nagyokat nevetett, Muci hazardírozott. János komolyan és figyelmesen szemlélte lapjait. A festő néha megmutatta készülő képét. Napban fürdő tájakat, utcarészleteket festett. Közben beszélt a különféle irányzatokról. Ezeket kitűnően ismerte, de nem tettek rá hatást. Rengeteget lehetett tanulni tőle.

Az ünnep estéjén Gábor táskájába pakolt. Zarándi komolyan szemlélődött, aztán szobácskájába ment, s hamarosan hallani lehetett írógépe kattogását. Naplóját írta, s beledolgozta a külföldi adók híreit. Amikor elkészült, a konyhában tett-vett.

— Nem kérsz egy kis hazait? — Szobájából hagyma és pálinka szaga érződött. Vidéki rokonai olykor meglepték egy kis csomaggal. Levágott a kolbászból, és bicskája hegyére tűzve nyúj-

totta Gábornak. Bicskával csak olyankor mertek enni, amikor anya eltűnt a láthatárról. A kegyetlen pálinka kicsit fejbe verte, alig bírt elaludni.

Másnap fejfájással ébredt, Zarándi már elment, reggelenként egy Duna-parti szükségkápolnában misét mondott, éktelen sebességgel darálva a latin szöveget. Hja, latintanár volt.

Azon a héten az egyetem méhkashoz hasonlított. Az órák egy része elmaradt, gyűléseket tartottak, jelszavakat, követeléseket fogalmaztak. Némelyik professzor idegesen száguldott a folyosón. Egyszer Csötért látta, méltósággal vonult, mint aki valahol az úrben lebeg. Gábort látva megtorpant.

— Te itt? — Tekintetéből gyermeki ámulat sugárzott.

Gábor régen nem látta. Mintha megtelt volna. Két-három éve apa küldte el hozzá valami könyvvel, melyet kölcsön kért. Karácsony hetében haladt le a Felhegyről, talpa alatt ropogott a friss hó. Csötér nem volt otthon, a lánya fogadta.

— Gyere be!

Szép lány lett. Gábor csecsemőként látta utoljára. Bölcsőben feküdt, neki kellett ringatnia, különben kivörösödve ordított. Csötér ilyenkor elvesztette a fonalat, és rosszállóan szemlélte a gyereket, Báthory pedig ironikusan vigyorgott. „Talán tisztába kellene tenni” — mondta apa. Csötér tanácstalanul szemlélődött. Végül apa oldotta meg a fogas feladatot.

Gábor belépett a szobába. Első pillantása a karácsonyfára esett. Díszek helyett a munkásmozgalom nagy alakjainak képei függtek róla. Akasztott Marx — gondolta Gábor.

— Apáék így szokták — a lány mintha röstelkedett volna. Kérsz teát?

Kavargatták a barnás lötytyöt. Még mindig döbbenten bámulta a mennyezetig érő fát.

— Mi akarsz lenni?

— Tanár. És te?

— Orvos. Szeretnék elköltözni. — Gábor nem tudta elfelejteni a pillantását. Csötér egészen másként nézett. Most is az volt az érzése, hogy a semmibe réved.

— Felvettek.

— Remek. — Csötér ragyogott. — Kitűnő. Nahát! — Azzal elejtett. De még visszafordult, és sugárzó arccal hozzátette: — Végre sikerült.

Gábor a díszterembe is betévedt. A karzaton állingált. Itt álltak hajdanán a kóruossal. Valaki a mikrofonba kiáltotta: „Akkor holnap délben!”

— Mi lesz holnap délben? — kérdezte az előtte álló szemüveges fiút.

— Tüntetünk.

Elképedve hallgatta a választ. Tüntetni? Itt?

— Engedik?

— Kit érdekel? — A szemüveges mellett álló lány helyeslően bólintott. Aztán előzmények nélkül csókolódzni kezdtek, akkora hévvel, hogy kishíján beleestek az orgona helyén tátongó nyílásba.

— Holnap tüntetünk. — Zarándi hazajából még tartott. Hagymát ettek szalonnával.

— Micsoda?

— Délben indul az egyetemisták menete.

— Hová?

— Fogalmam sincs.

Zarándi szeméből aggodalom sugárzott. Szóra nyitotta száját, de megszólalt a telefon. Báthory volt.

— Gáborka, nehogy valami marhaságot csinálj!

Igyekezett megnyugtatni. Tényleg nem akart részt venni semmiféle marhaságban. Másnap nem vitte viharvert aktatáskáját. Mint egy előkelő vendég, úgy indult.

Délelőtt egymást érték és keresztezték a hírek. „Megyünk!” ... „Nem engedélyezik!” ... Aztán a végső változat: „Négyszögbe rendeződve gyülekező a Petőfi téren!”

A nyolcas sor szélére került. Mellette a híres nyelvész professzor azzal szórakoztatta őket, hogy utoljára ötven éve vett részt tüntetésen. A szobor talapzatáról valaki elszavalta a *Nemzeti dalt*, aztán megindult a tömeg. Végighömpölygött a Kossuth Lajos utcán. Az Emberség nyitott ablakaiból valaki felfedezte, s a többiek kiáltozni kezdtek: „Gábor! Gábor!” Kihúzta magát és visszaintett. A Kiskörútra kanyarodva haladtak a Margit híd felé. A sorok összekeveredtek, hogy, hogy nem, a professzor elmerült a tömegben, s most már Jóska haladt mellette. Őt a kegyes atyáknál apa tanította franciára, s nagyon kedvelte a megfontolt, fizikusnak készülő fiút. A megfontolt fiú tekintélyes demizsont szorongatott. „Murci” — biztatóan kacsintott. Mikor a menet megtorpant, mert új és új csoportok csatlakoztak, meghúzták a mind könnyebbé váló demizsont. Mire a hídra értek, bátorság feszítette keblüket. Előbb a Nyugatinál érkezett nagyobb csoport Újpest felől. „Végre megjött az eszetek!” — kiáltott valaki, és ők visszaordították: „Előbb, mint a tietek!” Gáborék előtt a nemzeti zászlót vitte valaki. A tömeg saját készítésű alkalmi költeményeket skandált. Gábornak az tetszett leginkább, amelyik a magyar urán hollétéről érdeklődött.

A híd közepén megtorpantak. A Bem tér már dugig volt. Hatalmas füttykoncertet lehetett hallani. „Valami író beszél” — mondta egy overállos. S a tömeg egyszer csak üvölni kezdett: „Nagy Imrét akarjuk!”

Mire a Parlament elé értek, lassacskán alkonyodott. Hatalmas tömeg gyűlt össze. Türelmesen várakoztak. Nagy Imre sehol. „Az Orsó utcából hozzák” — mondta egy jól értesült asszony.

Kezdett sötétedni. A téren gyertyákat és fáklyákat gyűjtöttek. Végre megjelent a várva-várt politikus. Gábor nem hallotta beszédének első szavait, mellé sodródott csoporttársával fecsegett. Arra figyelt föl, hogy az emberek füttyölnek. Nagy Imre ismét belevágott. Ekkor tapsolni kezdtek.

Elfáradt. Azon töprengett, miképp kerülhetne ki a sokadalomból. Ekkor rontott hozzá egy lány, akivel lélektani szemináriumra jártak. „A rádiónál lövik a srácokat” — kiáltotta és vonszolni kezdte a Belváros felé.

A téren összegyűlt tömeg oszladozott. Az emberek különböző irányokba futottak. Gábor kísérijével a Deák téren találta magát. Mentőautó igyekezett átvágni az izgatott csoportokon. Hátsó ajtaja egy hirtelen fékezésnél kinyílt. Betegek helyett fegyverek tűntek elő, egész arzenál. A kísérő kiskatonákat kiráncigálták az autóból, sápadtan álltak az út szélén. Szitkok hallatszottak, a vehemensebbek a puskákat, géppisztolyokat és a lőszert ragadták magukhoz, és futólépésben indultak a Bródy Sándor utca felé. Követte őket. A Kossuth Lajos utca és a Rákóczi út sarkán már hallani lehetett a lövéseket. Az Astoria erkélyén kíváncsiskodók álldogáltak.

Gábor a villamosmegállónál tanyázott, amikor furcsa zümmögéseket hallott. Az oszlop mögé húzódott. Mögötte egy férfi guggolt, és azt suttogta: „Terjeszkedjen!” Azt remélte, az átlagosnál jóval szélesebb termetű fiú mögött nem éri golyó. Amikor hirtelen minden elcsendesült, átrohantak az úttesten a csendes, békés Kossuth Lajos utcába. Gábor hazafelé indult. Amerre ment, a szokott, nyugalmas éjszakai városkép tárult elé, csak a Szikra Nyomdánál látott szokatlan sürgés-forgást. A Margit hídon egy lélek sem járt, a budai oldalon akkor zárt a borozó, hangos ordítózással tántorogtak ki az utolsó vendégek.

Nekivágott a Felhegynek. Most kezdte érezni, mennyire elfáradt. Fájt a lába, izzadság folyt le testén. Senkivel sem találkozott. A házak sötétbe borultak, az utcai lámpák voltak eligazítói. Óvatosan nyitotta a kaput, halkán osont be a lakásba. Első pillantása Zarándira esett, aki dűltan és könnyezve rontott ki szobájából.

— Hát nem esett bajod?! Annyit imádkoztam érted! Meséld el, merre jártál, mit láttál!

Ágya szélére ült, és elmondta a nap általa átélt eseményeit. Zarándi jegyzetelt, fél füllel valamelyik külföldi rádió magyar adását figyelte. Budapesten hatalmas tüntetés volt, néhol fegyverropogást hallani. Megfürdött, összepakolta a táskáját és lefeküdt. Úgy aludt, mintha fejbe verték volna.

VERBA ANDREA

„...vékonyka csend”¹

A szerző 1968-ban született Budapesten. Művészettörténész, református vallásánár.

¹Illés prófétát a „földrengés, tűz, szélvihar után, melyekben 'nem volt ott Isten', egészen halk hang (szó szerint: 'vékonyka csend') szólítja néven.” (1Kir 19; 12) Lásd: Tatár György: *A világ írásba szövése*. In: *A teremtés. Filozófiatörténeti tanulmányok*. (Szerk. Fehér Márta.) Áron Kiadó, Budapest, 1996, 178.

„Volt egyszer két szerzetes, akik azt olvasták egy régi könyvben, hogy a világ végén van egy hely, ahol az ég találkozik a földdel, s ott kezdődik az Isten országa. Elhatározták, hogy megkeresik, és nem fordulnak vissza mindaddig, amíg meg nem találják. Bebarangolták az egész világot, legyőztek számtalan veszélyt, rengeteg nélkülözést szenvedtek, ami velejárója egy világméretű vándorlásnak, ellenálltak minden kísértésnek, ami eltántoríthatta volna őket céljuktól. Azt olvasták, van ott egy ajtó, csak kopogtatni kell rajta, s már ott is vannak Isten országában. — Végül megtalálták, amit kerestek. Bekopogtattak. Remegő szívvel lesték, amint kinyílik. S amikor beléptek rajta, ott találták magukat a cellájukban, és rácsodálkoztak egymásra. — Ekkor értették meg; az a hely, ahol Isten országa kezdődik, a földön van, azon a helyen, ahová Isten rendelt minket.” (H. Schaller)

Lett légyen az ember szerzetes, avagy sem, az Isten országának keresése közben megtapasztalható magány valahol mindannyiunk számára ismerős léthelyzet. Az ember álmodozik, vágyakozik, akár a világ végéig is elmegy, hogy áhított boldogságát megtalálja. Közben jószerivel fel sem tűnik számára, hogy élete nagy részét belső kamrájába zárva tölti el. Időnként talán szívdobogva keresi a kijáratot, még a kilincset is rángatja ijedtében, kétségbe esik — s szinte véletlen, ha észreveszi, az ajtó nyitva áll, sőt, befelé nyílik. A legnehezebb talán felismernie és elfogadnia ebben a cellamagányban, hogy éppen ez az a hely, ahová meghívást kapott. Hosszú utat jár be addig, amíg megérti: e helynek belső értékeit felfedezni és kibontakoztatni, e hellyel valódi kapcsolatba kerülni, ez lehet az igazi hivatása.

Hányféle ajtót és kaput ismerünk? Életutunk során az otthon, az iskola, a munkahely, a templom kapuján belépve, mennyi küszöböt hagyunk magunk mögött nap mint nap észrevétlen, rejtett szorongással vagy épp ujjongó örömmel. S közben mennyi lelakolt, zárt kapu, hány lefüggönyözött ablak szegélyezi ezt az utat — senki sem tudja. Mintha — minden vágyakozásunk ellenére — fárasztana, sőt, irracionális félelemmel töltene el bennünket a találkozás lehetősége. Talán nem véletlenül. Valahol mélyen és öntudatlanul, de ott hordozzuk génjeinkben az elveszett egység emlékét és azt az első, fájdalmas kapuélmenyt: a kiűzetést, az elszakadást. Hol van tehát elszigetelődésünk határa? Úgy tűnik, messze mögöttünk, s mégis egészen közel. Születése pillanatától kezdve az ember önálló létében a szüntelen és mind differenciál-

tabb elhatárolódás felé tart. Ugyanakkor élete spirituális dimenzióját a kezdetektől a harmonikus egység utáni meg nem szűnő vágyakozás járja át. Útja során néha megállítja egy hang, egy tekintet vagy egy kézmozdulat, s teljesen váratlanul e paradox léthelyzetben felcsillan ellőtte az átjárhatóság, a belső párbeszéd lehetősége. Aztán mégsem mozdul, bénultsága, pontosabban dermedt ellenállása falakat emel köré. Nem akarja ismét átélni lényének belső megosztottságát, a közeledés és távolodás ritmusában megtapasztalható belső és külső konfliktusokat, a találkozás dinamikájában önképe elszenvedte veszteségeit. Sokszor inkább védekezően eltakarja arcát, elfordítja tekintetét, de nem teszi meg azt az egyetlen lépést, nem szentel időt a találkozásnak. Így a pillanat elmúlik, a belső növekedésre esélyt adó kapu bezárul.

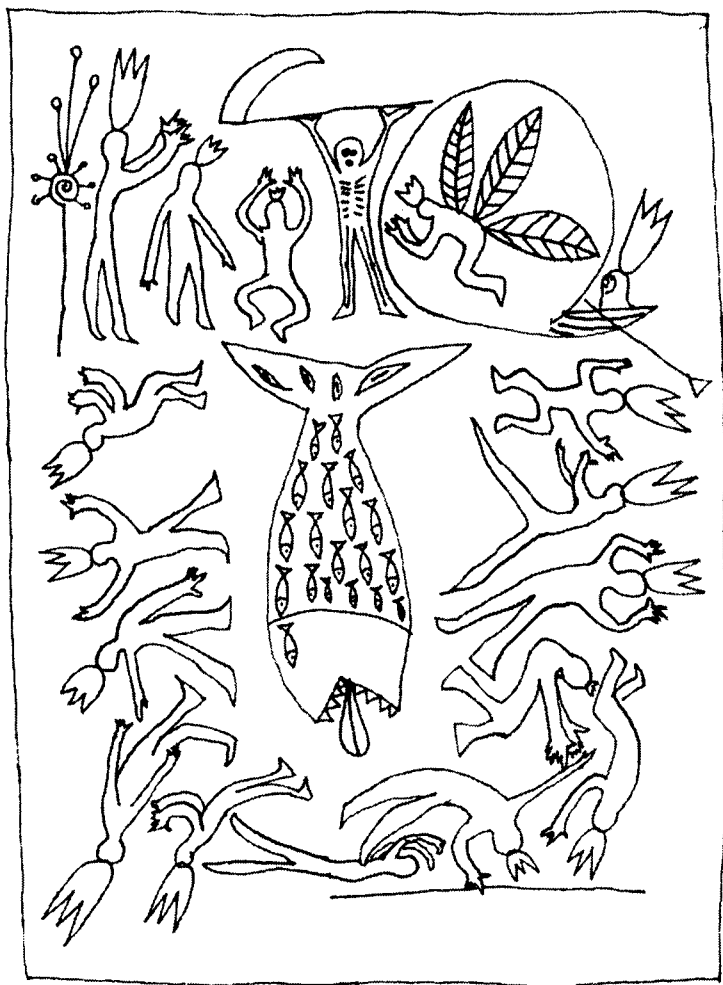
Életünk ismétlődő színtereit nézve — akár a ringlispílben vagy a kanyarodó autóban ülő ember —, gyakran enyhe szédületet érzünk. A fénysávok összefutnak, csak elmosódottan érzékeljük a körvonalakat. A táj, mint ismeretlen vonásokat tükröző arc suhan el mellettünk. Útszéli jegenyék sora, járdaszegély, folyópart — e futó pillantás súrolta térszegmentumok a szokványos látómező peremén, az alig vagy többnyire csak tudattalanul érzékelt, úgynevezett „holt térből” bukkannak fel. Az idő hordalékából feltűnve a tudattalan tartalmak partvonaláról hoznak üzenetet. Arról a területről, amelyet az ember soha nem lesz képes igazán birtokba venni, ahol egy picit mindig talajvesztetten áll, hiszen túl sok itt számára a felismerhetetlenségig elnyűtt forma. Lomtár ez, csupa furcsa, olykor szilánkszerű képtörredékekkel. Néha talán túl sok ez a túl kevés. Álom és ébrenlét határán a biztos pontot kereső ember nehezen boldogul. Itt minden egyszerre időtlen és ideiglenes. Ki tudja, miért, de nem tudjuk legyűrni állandósult idegenségérzetünket. Akár egy távoli nagyvárosban, folyamatosan otthontalan, hajléktalan helyzetbe szorít a tér. Gyakorta — mintha csak saját életünk peremén vettünk volna szállást —, ezzel a fásult egykedvűséggel pergetjük napjainkat. Már nem érdekel bennünket, hol rejtőzik az a kapu, amely életünkbe fényt hoz, már nem keressük azt a helyet, amely az ismert és az ismeretlen világ határán teret adva a találkozásnak teljes valónkban megelevenít. „Ha elmegyünk a valódi élet mellett, ha elnyomjuk a sejtéseket, melyek figyelmeztetnek rá, hogy mit teszünk, az voltaképpen nincs rendjén, és nem felel meg az életről alkotott álmunknak, Isten kénytelen hangosabban beszélni és olyan nyelvet használni, amelyet nem engedhetünk el a fülünk mellett.” (A. Grün) Betegségeinkben, kapcsolati kríziseinkben, a veszteségeinkkel való szembesülésben túlhajszolt munkatempónk, teljesítményorientált életünk értelme, önmagunkat kizsákmányoló életformánk kérdőjeleződik meg. Vajon tényleg ez az a hely, és ez az az út, amire az ember meghívást kapott? A kérdés elevenébe vág, mégis sokszor a végsőig késlekedik a vá-

laszadással. Még bírja egy darabig, még feladata van, még nem hagyhatja abba, hiszen számítanak rá..., esetleg jövőre majd másképp csinálja. A kérdés azonban mégis az: Vajon hol tart most? Hagyja-e, hogy fásultsága és minden önfejlése ellenére be nem vallott kudarcaiban, betegségében, kiszolgáltatottságában újra és újra feltéve az egyetlen lényeges kérdést, megérintse az Isten? Megengedi-e, hogy épp rejtett félelmeinek, ellenállásának falán nyisson kaput? Meg tud-e állni „födetlen arccal” Őelőtte — életének éppen azon a pontján, ahol a legkevesbé számít a vele való találkozásra?

A folyamatos határhelyzet megtapasztalása rendkívül megviseli az embert. Ha teheti, ösztönösen messziről elkerül minden hasonló szituációt, hiszen itt pőresége egyre inkább nyilvánvalóvá lesz. Hétköznapijainkban ilyenkor a tudatunk peremén himbálódzó, otthonos fordulatokat visszhangzó szavakba, meghitt perceket idéző képekbe, zsigeri reakciókba kapaszkodunk. „Ez itt szülőfölded határa” — zörren meg néha az ütött-kopott bádogtábla bennünk. A táblán túl az ismeretlen senkiföldje, hitünk pusztasága és a futóhomok. A hátsó udvarban van egy-két fényesre kopott emlékünkből, ez az otthonunk. Hová is mehetnénk? Szeretjük dédelgetni magunkban az ismerősnek tűnő dolgokat. Mégis az ember időről-időre nyugtalanná válik, elbizonytalanítja a szinte vég nélkül ismétlődő mozdulatok, az alig változó gesztusok monotonája. A „vékonyka csendben” valahol a sás között újra és újra felsír benne a gyermek. Meghallja-e a gyenge hangot vagy kitettségét önmaga előtt is pólyába rejtve, félelemmel vegyes haraggal fordítja el fejét? Újra és újra döntenie kell, hogyan cselekszik. Talán úgy gondolja, régen felnőtt már, s „elhagyta a gyermeki dolgokat”. Ez a síró gyermek valaki másé, hangja nem őt szólítja, foglalkozni vele nem az ő dolga. Talán nem szereti hallani e fülének idegenül csengő, elméje számára nehezen értelmezhető hangokat. A válasz olykor egy türelmetlen vállrándítás, avagy egy lemondó kézmozdulat csupán, pedig: „Valaki hí téged, valaki hí, nem látta senki, elrejtik a fák, előtted ring a hangja, mint a mécsvilág.” (Weöres S.) Ha azonban igazán őszinte akar lenni magához az ember, tudja, hogy szíve mélyén minden egyes alkalommal összerendez. Ez a hang valahogy mégis ismerős. Vajon hagyja-e, hogy önnön letagadott gyámoltalansága, kitettsége révén útnak indítsa az Isten? Vagy közönyt mímelve sorsára hagyja azt, aki sírása révén a belső valóságával történő eleven kapcsolatfelvételt hívja? Néha magunk sem tudjuk, mit szeretnénk igazán. Hiszen „sínen vagyunk”: családjunk gyarapszik, munkánkat elismerik, barátaink szeretnek. Mégis eljön egy délután, amikor éppen nincs otthon senki. Kinézünk az ablakon, s látjuk, nyár utóján valahogy másféle, hosszúra nyúlt árnyékok pásztázzák a tetőgerinceket és a falakat. Eltűnődünk. Süt a nap, zsi bong az utca, de érezzük, lassan készülődik az idő... A nyitott

ablakokban könnyű, hűvös szél neszez a függönyök között. Fülelni kezdünk. A „vékonyka csendben” valahonnan gurgulázógőgicsélő gyermekhang hallatszik. Nem sír, időnként sikongatva érthetetlen nyelvet beszélve, önfeledten magyaráz.

Hosszú időbe telik, amíg az ember elfogadja, és érteni kezdi ezt a természetes, mégis meglepő léthelyzetet. Ez az érthetetlen, sokszor alig hallható gyermekhang lenne az ígért földje? Nem így képzeltük el egykor a kivonulást. Talán egyszer elkezdék megbarátkozni a gondolattal: jövevény vagyok saját szülőföldemen.

Herencsár András rajza

ÚJ JÉGKORSZAK?

Mire számít a Pentagon. Katasztrófális klímaváltozás lehetőségével (a Föld felmelegszik, elolvadnak a sarki jégsapkák, új özönvíz lesz, Hollandia és Banglades víz alá kerül) már sokat foglalkozott a sajtó az utóbbi tíz-húsz évben. Ez azonban a legelszántabb zöldeken kívül jóformán még senkit sem késztetett arra, hogy magába szálljon, és új életet kezdjen. Az amerikai *Fortune* hetilap 2004. január 26-iki számából viszont megtudhattuk: a Pentagon stratégiai tervezői annyira küszöbön állónak tekintik a Föld éghajlatának drámai megváltozását, hogy azt már évek óta komolyan tanulmányozzák.

A szakértők szerint nem az éghajlat fokozatos, évszázadokig tartó melegedésére, hanem jégkorszakba való hirtelen átbillenésére számíthatunk. Egyre több jel utal arra, hogy nem egészen tíz év alatt az egyik állapotából egy másikba helyeződik át az éghajlatot szabályozó hatalmas óceán-atmoszféra rendszer. Mint egy hajó, amely egy ideig dől-dől, aztán egyszer csak felfordul. Hogy e kritikus küszöbhez mennyire vagyunk közel, azt nem látják a tudósok sem. De bekövetkezhet — a szakértők szerint — drámai éghajlat-változás még a mi életünkben, amihez a Föld országai aligha tudnak majd alkalmazkodni, alkalmazkodási kísérleteik viszont felborítják a mai hatalmi egyensúlyt.

Bár a felmelegedés váltja ki, a klímaváltozás mégis abban áll majd, hogy erősen lehűl az északi félteke, az Egyesült Államok és Európa jó részén hosszabb, keményebb telek lesznek. Ráadásul tartós, nagy szárazságok köszöntenek ránk, szántóföldek portengerekké, erdők pedig faszén- és hamu-sivatagokká változnak át. Mindennaposak lesznek az olyan hatalmas erdőtüzek, amilyenek 2003-ban Californiában pusztítottak. És ha arra gondolunk, hogy atomhatalmakat is sújthatnak efféle katasztrófák, amilyen Oroszország vagy Pakisztán, akkor érthetővé válik, hogy miért foglalkoztatja a Pentagont a hirtelen klímaváltozás.

Klímakutatók — új Cassandrák? Hogy egykori hőmérséklet-változásokra következtessenek, mintegy tíz éve tanulmányozzák klímakutatók a sarki jégtakarók azon rétegeit, amelyek az éghajlat régebbi változásainak nyomait őrzik. Az adatok vizsgálata azt mutatja, hogy a múltban rendkívül gyorsan, olykor mindössze néhány év alatt is történtek az átlaghőmérsékletben drámai vál-

tozások. Az ilyen hirtelen változások legvalószínűbb magyarázata a következő. Az Egyesült Államok keleti partvidékét és Észak-Európát a Golf-áram melegíti, amely a trópusok felől halad az Atlanti-óceánban észak felé, és teszi viszonylag mérsékelt éghajlatúvá Nagy-Britanniát, holott az ugyanolyan távolságra van az Egyenlítőtől, mint a Labrador-szigetek. Ez a meleget és nedves levegőt hordozó hatalmas szállítórendszer észak felé haladva egyre hidegebb és sűrűbb lesz, majd az Atlanti-óceán északi részén le is süllyed, és az óceán fenekén ismét délnek fordul. A süllyedés következtében pedig víz áramlik délről észak felé, s így forog körben a hatalmas szállítórendszer.

Ha viszont melegszik az éghajlat, akkor a sarki jégtömbökből egyre több olvadó víz kerül az Atlanti-óceán északi tömegeibe, ami csökkenti a Golf-áramlat só-koncentrációját és sűrűségét, és északon fékezi annak süllyedő mozgását is. Ha melegebb az éghajlat, akkor több csapadék is hull, s emiatt tovább csökken a só-koncentráció. Végül is eltűnik az az erő, amely elsősorban tartja mozgásban a szállítórendszert, megszűnik a Golf-áramlat, e hatalmas hőszivattyú, és megváltozik az északi félteke nagy részének éghajlata.

A tudósok nem tudják, hogy mi válhatta ezt ki a múltban — amikor nem volt még ember, és hő-szennyezésével nem okozhatta saját maga az éghajlat hirtelen megváltozását. De a most esetleg bekövetkező klímaváltozásért felelősek lehetünk mi magunknak is. A klímaszakértők 2001. évi konferenciája szerint egyre több dolog szól amellett, hogy az elmúlt ötven év globális felmelegedésének nagy részét mi, emberek okoztuk — azzal, hogy oly sok, a légkörben hőcsapdaként működő fosszilis tüzelőanyagot (szén, benzin, kőolaj) égettünk el. A felmelegedés tényét mutatja, hogy elolvadnak a sarki jégtakarók, a gleccserek az Alpokban, és hogy északi szélességi fokokon is jóval korábban kezdődik a tavasz.

Nemrég még azt képeltük, hogy ezek a jelenségek esetleg olyan valaminek az előjelei, ami miatt a gyermekeink vagy az unokáink feje fájhat majd. Most viszont — a klímatudósok szerint — előhírnökei ezek egy katasztrófának, amely nem fogja udvariasan megvárni, hogy meghaljunk. 2003-ban Davosban a világgazdasági fórumon R. Gagosian, a massachusettsi Óceánográfiai Intézet igazgatója ezért sürgette a politikusokat, hogy komolyan foglalkozzanak a

húsz éven belül bekövetkező hirtelen éghajlatváltozás következményeivel.

A Pentagon forgatókönyvei. A *Fortune* szerint a Pentagon szakértői 2003 végén a következőképpen vázolták fel a várható, drámai gyorsaságú éghajlatváltozás lehetséges „forgatókönyvét”. Ha leáll a Golf-áramlat, akkor bekövetkezhet egy, az újabb drier korhoz hasonló lehűlés, amikor jéghegyek voltak Portugália partjainál is. De az is lehetséges, hogy egy időre csak lelassul a Golf-áramlat, aminek következtében csak kisebb jégkorszak köszönt ránk, amikor úgy váltják egymást kemény telek, nagy viharok és szárazságok, mint Európában 1300 és 1850 között. Ez a bő ötszáz év még kellemes volt az újabb drier korhoz képest, de ez is nagy éhínségeket hozott. Harmadik lehetőségként azzal lehet számolni, hogy az északi féltekére a 8200 évvel ezelőtti, száz évig tartó száraz, hideg és szeles időjáráshoz hasonló klíma tör rá, amely valahol középpont lesz az újabb drier kor és az 1300–1850 közötti kis-jégkorszak között. Ezt a 8200 évvel ezelőtti száz éves száraz hideget alighanem szintén a Golf-áramlat leállása idézte elő, miután egy ideig akkor is éppúgy emelkedett az átlagos hőmérséklet, mint az elmúlt ötven évben. Tegyük fel, hogy 2010-ben ez a harmadik lehetőség következik be, és próbáljuk kitalálni, mi fog történni 2020-ig.

Eleinte sokan azt gondolják majd, hogy az időjárás szokásos ingadozásáról van szó, és csak ki kell várni, hogy visszazökkenjen rendes kerékvágásába az éghajlat. 2020 körül azonban mindenki látja már, hogy valami nagy dolog történik. Addigra Észak-Amerika és Ázsia egyes régióiban 15, Európában pedig 14,5 Celsius fokkal csökken az átlaghőmérséklet. (Összehasonlításképpen: az utolsó jégkorszakban az Atlanti-óceán átlaghőmérséklete csak 9–12 Celsius fokkal volt alacsonyabb, mint ma). Nagy szárazságok sújtják majd a legfontosabb mezőgazdasági termőterületeket. Észak-Európa éves csapadékmennyisége közel 30 százalékkal csökken, éghajlata pedig nagyjából olyan lesz, mint Szibériáé. Ahogy a Golf-áramlat közeledik a teljes összeomlás felé, egyre gyakrabban dúlnak pusztító viharok. Az egyik áttörni Hollandiában a védőgátakat, s lakhatatlanná válnak olyan part menti városok, mint Hága. Kaliforniában elpusztulnak a Sacramento folyó deltájának védőgátjai és velük együtt az északról dél felé haladó vízvezeték-csövek is.

Az Egyesült Államoknak főleg a déli államait nagy szárazságok és a mostaniaknál átlagosan 15 százalékkal erősebb szelek sújtják, amelyek homokviharokat és erőziót okoznak. Amerika

azonban — változatos mezőgazdasági-éghajlati övezeteinek, gazdagságának, technológiai fejlettségének és bőséges erőforrásainak köszönhetően — a többi országnál jobban tud majd megbirkózni e problémákkal. Aminek visszája is lesz: mélyül a szakadék jómódúak és nincstelenek között, az amerikaellenesség meg fokozódik.

Erőforrásai őrzése végett az Egyesült Államokból erődítmény lesz. Megerősíti a határait az USA, hogy visszatartsa a Mexikó, Latin-Amerika és a Karib-szigetek felől jövő éhezőket. Mexikó és az Egyesült Államok között növekszik majd a feszültség, amikor az utóbbi felmondja majd azt az 1944. évi szerződést, amely szerint az USA vizet ad Mexikónak a Colorado folyóból. Növekvő energiaszükségletét Amerika kénytelen olyan eszközökkel biztosítani, amelyeknek nagy az ára mind politikai, mind gazdasági értelemben (atomerőművek alkalmazása és költséges szerződések közel-keleti államokkal), de végül is fenn tudja tartani magát Amerika katasztrófális veszteségek nélkül.

A hőmérséklet-csökkenés Európát sújtja a leginkább, ahol Skandináviából a hideg elől valószínűs népvándorlás indul délre. Dél-Európát Afrika szárazság sújtotta övezetei felől és máshonnan induló menekültek próbálják előzönlenni. Nyugat-Európa gazdagságának köszönhetően azonban megússza nagy katasztrófa nélkül Európa is a hirtelen éghajlatváltozást.

Fekvésénél és nagy kiterjedésénél fogva Ausztrália is meg tud birkózni a nehézségekkel — főleg az északi féltekét sújtja a Golf-áramlat leállása. Erős társadalmi kohéziójára támaszkodva a szűkösebb erőforrásokkal rendelkező Japán is átvészeli a katasztrófát, mégpedig úgy, hogy a japánok nagy részét a kormány rá tudja venni a viselkedésük megváltoztatására.

Rendkívül sebezhetővé válik azonban Kína, elsősorban hatalmas népessége és élelemszükséglete miatt. Kína helyzetét csak súlyosbítják az egyre inkább kiszámíthatatlan monszunok, amelyek pusztító árvizeket okoznak a szárazságok által lecsupaszított területeken. Hasonlóan nehéz helyzetbe kerülnek Ázsia és Kelet-Afrika más részei is. Banglades nagy része lakhatatlanná válik azért is, mert a tengerszint emelkedésével ihatatlanná válnak a szárazföldi vízkészletek. Olyan országok (India, Indonézia), ahol a lakosság sokfélesége miatt ma is gyakran törnek ki összecsapások, az állandó változások közepette csak nagy nehézségek árán tudják majd fenntartani országuk belső rendjét.

Az új jégkorszak háborúi. Ahogy múlik az idő, egyre sürgetőbbé válnak politikai intézkedések és lépések. A történelem azt tanítja, hogy a éh-

halál és támadás között lehet csak választani, akkor támadni szoktak az emberek. Képzeljük el, hogy a lakosságuk élelmezéséért küzdő kelet-európai országok, ásványi kincseiért és energiaforrásaiért, megtámadják Oroszországot, amely a csökkenő népessége miatt amúgy is egyre gyengül. Vagy azt, hogy Japán szemet vet a közeli orosz olaj- és földgáz-tartalékokra, amelyeknek birtokában ivóvizet nyerhet a tengervíz sótlanítása céljából, és működtetheti energiaigényes mezőgazdaságát. Vagy azt, hogy hajba kapnak menekülteken, határfolyókon, művelhető földterületeken olyan nukleáris hatalmak, mint Kína, India és Pakisztán. Vagy azt, hogy halászati és halászati-jogi konfliktusok miatt összecsapások kezdődnek Spanyolország és Portugália között — annál is inkább, mivel a vízhőmérséklet változása és a halpopulációk vándorlái miatt az egész világon tönkre mennek halászati területek.

Új szövetségi kapcsolatok is születnek a feszültségek növekedése miatt. Létre jöhet egy új észak-amerikai tömb úgy, hogy az Amerikakerdőhöz csatlakozik Kanada — de megtörténhet az is, hogy Kanada magának tartja meg bőséges vízi energia készletét, amivel feszültségeket visz az energiára éhes Egyesült Államokkal való kapcsolataiba. Szövetségre lépve, Észak- és Dél-Korea egy fejlett technológiájú, atomfegyverrel rendelkező politikai alakulattal hoz létre. Valóban egységes tömbbé válik Európa, hogy megbirkózzék a bevándorlás problémájával, és védekezni tudjon támadókkal szemben.

Elkerülhetetlenül szaporodni fognak az atomfegyverrel rendelkező államok. Az éghajlat lehűlése miatt nő a szükséglet a köolaj iránt, az olajkészletek pedig fogynak. Energia-ellátását sok ország atomenergiával próbálja javítani, ami gyorsítja az atomfegyverek terjedését. Atomfegyverrel szerelkezik fel Japán, Dél-Korea, Németország, valamint Irán, Egyiptom, Észak-Korea és Izrael. Készen áll majd az atombomba bevetésére Kína, India és Pakisztán is.

A változások könyörtelenül csökkentik, illetve felemésztik majd a föld eltartókéességét: a föld népességét fenntartó természeti erőforrásokat, társadalmi és gazdasági szervezeteket. Mivel túl gyorsan és túlságosan széles körben tör rá a földre a válság, aligha lehet tenni ellene valamit a technikai fejlődés és a piaci erők segítségével, amelyek az utóbbi 3–400 évben annyira megnövelték a föld eltartókéességét.

Ahogy zsugorodik bolygónk eltartókéessége, úgy tér vissza a bajok jól ismert megoldási módja, a háború — háború ennivalóért, vízért és energiaforrásokért. Körülbelül 1700-ig elfogadott és rendes viselkedésnek számítottak az

erőforrásokért vívott háborúk, amelyek elpusztították a felnőtt férfilakosság egynegyedét. Amikor ránk tör majd a hirtelen klímaváltozás, az emberi életet megint a háborúskodások határozzák majd meg.

Nehéz idők? A Pentagon szakértői szerint valahogy így fest majd a következő húsz év. Tehát mi, akik ma élünk, vagy megfagyunk, vagy éhen halunk, vagy háborúban pusztulunk el, gyorsan és nagy tömegben? Nem éppen szívdertítő gondolat — legalábbis a legtöbb mai ember számára, aki nem úgy gondolkodik, mint Pál apostol. Ő hitt a feltámadásban: „Tudjuk, hogy aki Jézust feltámasztotta, Jézussal minket is feltámaszt (...) A mostani pillanatnyi könnyű szenvedés a mennyei örök dicsőség túlaradó mértékét szerzi meg nekünk. Csak ne a láthatóra, hanem a láthatatlanra fordítsuk figyelmünket. Mert a látható mulandó, a láthatatlan azonban örök.” A kereszténységhez hasonlóan a platonizmus is feltételezett egy másik, ettől a világtól különböző transzcendens valóságot, az ideák világát, és az ember feladatát abban jelölte meg, hogy forduljon el a testi világtól, és igazi énjét, a halhatatlan lelkét tegye méltóvá a halálon túli boldog életre.

A mai emberek között viszont sokan vannak a materialisták, akik nem hisznek sem transzcendens valóságban, sem másvilágban, hanem az egyetlen, testi életükben szeretnének boldogok lenni: szeretnék jólétben, békében és biztonságban élvezni a világ által nyújtható örömeket, a testi kívánságok teljesítésétől kezdve a szellemi örömöktől és az önmegvalósításig. E materializmus és evlágiság nyilvánul meg abban is, hogy a modern emberek — ellentétben például az adventistákkal, akik várják a világ végét, Krisztus második eljövételét — általában nem szívesen gondolnak sem a halálra, sem a világ végére. A haldoklókat kórházba vitetik, hogy a halállal, az életük végességével akkor se kelljen szembesülniük, amikor egy közeli hozzátartozójuk haldoklik.

De korántsem nyilvánvaló, hogy a mai ember viszonyulása az élet nagy eseményéhez, a meghaláshoz — a halál elutasítása, elfojtása — morális értelemben jó, helyes vagy akár magától értődő lenne. Szókratész például — azért, hogy jólétben és biztonságban élvezhesse még egy pár évig az életet — bár tehetne volna, nem menekült el a halál elől. Amelyről egyébként is azt tanította, hogy az az élet legfontosabb eseménye, és az bölcs, aki egész életében a halálára készül. A *memento mori*-val (*emlékezzél, meg fogsz halni!*) nem elsősorban ijesztgetni akart öregeket és fiatalokat az egyház sem, és nem is az evlági

örömtől kívánta őket megfosztani, hanem a meghalásra, mint etikai feladatra hívta fel a figyelmet, és azt próbálta tudatosítani, hogy az érzékelhető, kézzelfogható valóságon kívül van egy másik valóság is, Istené, amely még fontosabb is az árnyékvilágnál.

De vajon kinek van igaza ezekben a kérdésekben? Platónnak? Szókratésznek? A kereszténységnek? Vagy plázákba járó polgártársainknak? És mit válaszoljunk a végső kérdésekre, ahogyan azokat például Kant fogalmazta meg: *mit tudhatok* (csak ez a világ létezik-e, vagy van egy másik, isteni valóság is); *mit kell tennem* (mi a jó és mi a rossz); és *mit remélhetek* (van-e örök üdvösség és kárhozat, vagy minden véget ér a halállal)?

Ezeket a nagy kérdéseket veti fel a klíma melegegése és a jégkorszak mint (küszöbön álló vagy távoli?) lehetőség, és sokféle magatartást tanúsíthatunk ezekkel kapcsolatosan. Reménykedhet valaki például abban, hogy amíg ő él, addig nem történik klímakatasztrófa, és XV. Lajos nyomán mondhatja az illető, hogy „*utánam a jégkorszak*”. Vagy gondolkodhatnak úgy, főleg gazdag országok polgárai, hogy másutt valószínűleg lesznek ugyan nagy bajok a világban, de őket — amerikaiakat, ausztrálokat vagy nyugat-európaiakat — ez sem kényszeríti arra, hogy változtassanak megszokott gondolkodás- és életmódjukon, és továbbra is gazdaszkodnak ahhoz a

hiedelmükhöz, hogy a boldogság nem más, mint kívánságaik minél sikeresebb kielégítése.

De lesznek talán majd Don Quijoték is, akik Buddha nyomán nem kritikátlanul tudomásul vett vágyaik (újabb autó, újabb magánrepülőgép, újabb fürdőmedence a családi ház kertjében stb.) beteljesülésében keresik a boldogságot, hanem a vágytalanság, a szükségletnélküliség útján próbálnak majd közeledni a *szamádhi* felé. Vagy a szent közömbösség szellemében ezt vallják majd Loyolai Szent Ignáccal: „Az ember arra van teremtve, hogy Istent, a mi Urunkat dicsérje, tisztelje, s szolgáljon neki, és ezáltal lelkét üdvöztse. (...) Szükséges ezért, hogy közömböseké tegyük magunkat minden teremtménnyel szemben. (...) Úgyannyira, hogy a magunk részéről ne akarjuk inkább az egészséget, mint a betegséget, a gazdagságot, mint a szegénységet, a tiszteletet, mint a gyalázatot, hosszú életet, mint a rövidet, és következetesen így minden másban; egyedül azt kívánva és választva, ami jobban elvezet bennünket a célba, amire teremtve vagyunk.”

Jöjjön vagy ne jöjjön bár új jégkorszak: aki nek ez a vezérelve, az Pál apostolhoz hasonlóan tud szűkölködni is, és tud bővelkedni is, és fagyoskodva is, izzadva is tudja szolgálni Isten nagyobb dicsőségét.

ENDREFFY ZOLTÁN

ÚJABB KIADVÁNYAINK:

Wolfgang Beinert: A katolikus dogmatika lexikona

Ára: 3.600,- Ft

Avery Dulles: Az egyház modelljei

Ára: 1.800,- Ft

Jean Vanier: Emberré lenni

Ára: 1.100,- Ft

ELŐKÉSZÜLETBEN:

**Bozsóky Pál – Lukács László:
Az elnyomatásból a szabadságba**

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban:
1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.; Telefon: 317-7246; 486-4443;
Fax: 486-4444; Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.

„TÜKÖR GYANÁNT...”

Margócsy István: *Hajóvonták találkozása*

Ha elfogadjuk, hogy egy könyv borítójának nemcsak figyelemfelkeltő vagy illusztráló szerepe van/lehet, hanem a kiadvány jellegére is utalni illik, akkor Margócsy Istvánnak a „mai magyar irodalomról” írt tanulmányait, kritikáit tartalmazó két kötetének borítójáról biztos elmondható, hogy példásan megfelel ezen utóbbi rendeltetésének (is). Az, hogy a két tervező (Farágy Ágnes és Neyer Éva) is „elmozdult” kép felhasználásával oldotta meg feladatát, egyaránt jelzésértékűnek tekinthető. Így mindkét borító utal arra, hogy a kötetekben (*Nagyon komoly játékok*, 1996., ill. az itt recenzáltban) sajátos látású, egyéni, mindenki másától különböző („elmozdult”) szemléletű dolgozatok találhatók. Olyan szövegek, amelyek egy/valamely létező műalkotással kapcsolatosak, de ez(ek)e szemlélőjük, értelmezőjük sajátos belső olvasat szerint éli át/meg: a dolgozatok magánvéleménynek tekinthetők, ekként olvasandók. Ugyanakkor Margócsy sohasem önmagát, hanem írásának tárgyát, a művet helyezi előtérbe, ami abból is látszik, hogy kritikáinak nem afféle jól hangzó, blikkfangos címeket keres, hanem az adott kötet címét veszi át — kifejezve így is a szerző és műve iránti tiszteletét. Ha viszont tanulmány formájában áttekintést ad, akkor az adott opus legfontosabb sajátosságára hívja fel már a címben az olvasó figyelmét: *Petri és az irónia*, vagy — Mándyról írva — *A kismesterség dicsérete*.

Ahogy az előző Margócsy-könyv fedelén látható munka címével (*Kettős elmozdulás*) utal az interpretátori belső optikára, hasonlóképpen a mostani — tárgyában azonos kritika- s tanulmánygyűjtemény — kötet borítójára választott alkotás (*A nagy utazás*) is jelképes. A *Hajóvonták találkozása* című kötet szerzője a mai magyar irodalomban tett utazásának élményeit teszi közszemlére, a jelző pedig úgy értendő, hogy először 1994 és 2002 között megjelent, s most kötetbe szerkesztett írásokat, amint ezt az *Előbeszéd* Kölcseytől válogatott kritikára vonatkozó idézetei, a fejezeteket bevezető mottók, az olvasótól elkészítő idézet és nem utolsósorban a szövegeken belüli gyakori 18–19. századi hivatkozások meg a szerző által kedvelt archaizáló szavak (*vélelem, panaszkodás, kelmeiség* stb.) tanúsítják, „a magyar irodalom egészének perspektívájából” kell szemlélni. A kritikus „az egyes műveket mindig úgy látja, mint egy nagy

egész játszmaszerű mozgásának pillanatnyi kimerevedését”, akkor is, ha történetesen véleménye szerint az író, kinek könyvéről éppen szó van (Kukorelly Endre: *TündérVölgy*), a „hagyomány alapkategóriáit szinte teljességükben figyelmen kívül hagyja”. Hogy a recenzálásra választott művek a kritikus számára sem akkor, amikor folyóiratbeli közlésre írja, sem később, amikor kötetbe rendezi őket, nem csupán önmagukban léteznek, azt majd két évszázada már Kölcsey tudta/leírta: „A kritika — idézi Margócsy —, ha céljának megfelelni akar, a literatúra egészét *tükör gyanánt* (kiemelés G. L.) tartozik visszaadni.” Ennek a szándéknak a jegyében készült a kötet líra- és tanulmány-fejezetét felvezető, áttekintő jellegű két alapos, okos tanulmánya (*Irodalomtörténeti vízió a költészet állapotáról*, ill. *A tilalmi beszédről*. Hozzászólás a kritika-vitához).

És ebben a kritika-tükörben egyszerre mutatkozik meg a háttérben levő magyar irodalmi hagyomány széles spektruma (Arany, Batsányi, Csokonai, Erdélyi, Gvadányi, Kármán, Kazinczy, Tolnai Lajos, Verseghy stb., stb. — hogy csak a régebbieket említsem), a világirodalom (Brecht, Goethe, Heine, Hölderlin, Novalis, Puskin stb.), és feltűnnek a kortársi analogonok (Kertész–Ötlik, Szilágyi Ákos–Tandori stb.) is, de természetesen legélesebb vonalakkal az adott mű műként fontos kontúrjait rajzolja meg Margócsy, kit mindenekelőtt az foglalkoztat, hogy az író könyve tanúsága szerint „milyen irodalmat produkált” számunkra, ahogy Forgács Zsuzsa *Talált nő* című könyvéről írt, az „irodalmon innen”-i vonatkozások (feminizmus) miatt lényegében elutasító bírálatában olvassuk.

Hogy kritikusként ezen elvnek megfelelően tudjon foglalkozni a művekkel, Margócsynak óhatatlanul sajátos igényei, szempontjai vannak. Ilyen elvárás, amely őt szakemberként foglalkoztatja, olvasóként izgatja elsősorban az elentmondások, a kettősségek, az összeférhetetlennek látszó jelenségek kezelése. Mint például Nádasdy Ádám kötetében (*A rend, amit csinálók*) tapasztalható „életközelség”-nek s a „ki nem mondható titoknak” együttes jelenléte. Hogy Rakovszky Zsuzsa verseskötetében (*Egyirányú utca*) miként él egymás mellett „a legapróbb mindennapi tapasztalat és a tiszta metafizika”, aminek a szerző „átütő költőiségének” eredményeként ezekben a versekben „élmény és gondolat, érzékiség és metafizika, kép és tanulság (...) nem választhatók el egymástól, kizárólag egymásban léteznek; az értelmezés képekben

születik meg, s a képek maguk hordozzák magukban az értelmezést". Hogy miként tudja Tandori „elmosni élet és költészet határait, egyszerre mind a két felől: hol az életet engedi, hívja, sőt kergeti be a költészetbe, hol a költői szövegeket vagy költői-nyelvi ötleteket engedi, bocsátja ki korlátjaik közül, hadd keressék helyüket a nyelv egyébkénti áradásában..." Vagy hogy Paulusában Térey miként játszik olyan szélsőségekkel, mint „nagyság” és „csekélység”, miként próbálja „ugyanazzal a gesztussal (...) megteremteni is, s ellehetetleníteni is, (...) művében összehozni a világnak (majdnem) minden lényegesnek (?) tűnő mozzanatát, melylyel a világnak folyamatos szét tartását és rendszerezhetetlenségét” fel lehet mutatni.

Hogy a kritikus/olvasó megismerje az összeegyeztethetetlennek látszó jelenségek, mozzanatok egységének létrehozását, legcélszerűbb, ha a művön belülre kerül, ha vizsgálódásainak tárgya kizárólag „a mű mint mű” lesz/marad. Ebbéli szándékát rendre az adott mű irányít(hat)ja, azzal, hogy ha összefoglaló, az életmű egészét vagy ennek egy nagyobb időszakaszát átfogó kiadványról van szó, akkor kiindulópontul általános jellemzést ad. Eörsi István majd fél évszázadot átfogó összegyűjtött verseiről (Szögek) írva előbb a szerző szüntelen „önértelmező” gesztusát említi, amit Eörsi kánonon kívülrakodottsága, ill. a költő azon vélekedése indukál, hogy szerinte irodalmunk sohasem is kedvelte az intellektuális/filozófiai jellegű megnyilatkozásokat. Tény, hogy Eörsi „legméltóság teljesebb és legkomolyabb igazságelvű és igazságosztó költői tartást a legféltetlenebb íróiával” ötvöző versei aktuális ellenzéki politikusságukkal elütöttek a lírai trendektől, de az is evidens, mutatja meg a kritikus, hogy ezekben a versekben nemegyszer „az elmesség válik egyeduralkodóvá”, és nincs bennük nyoma sem a személyiségválságnak, sem a nyelvfilozófiai dilemmáknak, amelyeket költészetünkre ő fölöttébb jellemzőnek tart, s irodalom-felfogásában különben sincs kitüntetett helye a költői fluidum nélküli direkt politizálásnak, amint az Eörsi-kritika mellett a Konrád- és a Kornis-kötetről (Kőóra; Kádár) írt szövegei is tanúsítják. Ezeket Forgács Zsuzsa prózakötetével (Talált nő) együtt az irodalomban irodalmat kereső Margócsy, joggal, a legkeményebb bírálattal illeti. Másféle közelítésű a szintén gyűjteményes Kovács András Ferenc-, ill. Orbán János Dénes-kötetről (Kompletórium; Párba a Grand Hotelben) írt recenzió. Abban a „vidám természetű poétá”-ra jellemző szerepjátszást irodalomtörténeti párhuzamokkal vezeti be, majd dicsérve/elmarasztalva bemutatja ennek „pazar és pazarló” KAF-

változatát, ebben pedig kiindulópontul az erdélyi lírától való elkülönöződést választva nyújt betekintést az OJD-i poézisbe. Olykor nem gyűjteményes kötet esetében is általános észrevételekből indul ki, mint például Tóth Krisztina Porhó című kötetéről írva a dalhagyomány megújításából, bár az ilyen jellegű kiadványok vonatkozásában inkább másféle kritikus közéleti jellemző. Nádasdy Ádám (A rend, ami csinálok) és Tandori Dezső (A Semmi Kéz) verses-, ill. Spiró György novelláskötete (Álmodtam neked) esetében a cím, a Závada Pál Milotájáról készült írásban az elhibázott szerkezet taglalásából bontakozik ki a sok részelemzésből formálódó kritika. A kötet két igazán nagyszabású, példás elemzése Kertész Imre Az angol lobogó című elbeszéléséről és Térey János Paulus című verses regényéről készült. Ez utóbbi akkor is formátumos tett, ha a recenzens recenzense ezt nem véli Margócsyhoz hasonlóan remekműnek, mivel zseniális megoldásai mellett a műfaji kötöttségek folytán olykor kényszermegoldásoktól sem mentes. A kritikus dicséretére váljké azonban, hogy bár örvend a Paulus remekmű-voltán (még ha nem is hiszem, hogy jelentősége, ahogy írja, a Toldiéhoz mérhető), van róla bíráló szava is.

Diskurzus címmel külön fejezetet kap a kötetben az elmélet. Az ide sorolt írások nemcsak egy-egy adott gyűjteményes (Csipesszel a lángot) vagy szerzői kiadványról (Albert Pál: Alkalmak; Dávidházi Péter: Per passivam resintentiam; Fehér Ferenc: Magatartások stb.) adnak pontos képet, olyan aktuális vonatkozásokra is kitérve, mint az „új teória és az új irodalom egymáshoz való viszonya”, hanem nemegyszer óhatatlanul találó önjellemző részleteket is tartalmaznak. Ilyen a kritika meghatározása: „intézményesült beszéd-játékban (...) a szinkron irodalmi élet új termékeit és jelenségeit, újdonságait akarja és értékhierarchia mentén, elsősorban az értékelés gesztusával elrendezni és interpretálni”. Ám ezt a feladatát csak akkor láthatja el hitelesen, ha nem azt mondja meg „melyik a jó, s melyik a rossz” könyv, hanem azt szemlélteti, „milyen olvasási stratégiával véli leginkább megközelíthetőnek az épp érintett művet”. Következésképpen: nincs egyetlen kritikus igazság, csak egymás mellett létező sokféle kritikus beszédmód van. Hogy stílusosan a kötet címéből indulva zárjam recenziómat: Margócsy István szerint a hajóvonták találkozása nem tilos, ahogy egykoron figyelmeztetőleg a rádióban hallhattuk, nem is csak lehetséges, megengedett, hanem egyenesen ajánlatos, sőt nélkülözhetetlen. (Palatinus Kiadó, Budapest, 2003)

GEROLD LÁSZLÓ

**PHILIP R. DAVIES – GEORGE
J. BROOKE – PHILLIP R. CALLAWAY:
A HOLT-TENGERI TEKERCSEK
VILÁGA**

Saját örömömre, de azért is, hogy diákjainnak olyan alapvető szakirodalmat tudjak végre a kezükbe adni, amely élvezetesen és hasznosan vezeti be őket a holt-tengeri tekercsek varázslatos világába magyar nyelven, évek óta vártam már egy könyvre valamelyik hazai kiadótól. A pécsi székhelyű Alexandra kiadó ezzel a publikációval messze felülmúlta várakozásaimat. Talán ez az oka annak, hogy ez a könyvismertetés elsősorban lelkes és pozitív meglátásokat tartalmaz.

Kezdjük mindjárt azzal, hogy egy a fenti kritériumnak megfelelő könyvet egyáltalán nem egyszerű vállalkozás megírni. Aki ilyesmibe vágja fejszéjét, annak egyszerre kell a qumrán-kutatás szerteágazó eredményeit mesteri fokon ismerni és átlátni, ezt közérthető, a szakmai zsargonban és a bőséges szakirodalomban nem tájékozott olvasó számára is befogadható nyelven továbbadni, és — ami szintén nagyon fontos szempont — a szöveget megfelelő szemléltető anyaggal is kísérni. E kötet szerzői mindhárom feltételnek messzemenően eleget tesznek.

Philip Davies-nek, a sheffield-i egyetem tanárának, aki a bibliatudomány mai *enfant terrible*-jei közé tartozik, 1977-es római disszertációja óta kutatásának egyik kiemelt részét képezi a holt-tengeri tekercsek vizsgálata. Ahogy a könyv ismertetője is jelzi, őt könyvet és megszámálhatatlan szaktanulmányt szentelt a témának, s — ellentétben egyéb kutatási területeivel — ezek nem csupán az általános konszenzusok meglehetősen felrugásaival és olykor különös, nehezen igazolható elméletek bevezetésével váltak széles körben ismertté, hanem kiegyensúlyozott anyagkezelésükkel és maradandó eredményeikkel is. A neves Sheffield Academic Press egyik szerkesztőjeként Davies nagy szolgálatot tesz mindmáig abban is, hogy a vonatkozó minőségi kutatás számára a publikálás lehetőségét biztosítja. A manchester-i George Brooke 1985-ös disszertációja szintén qumranológiai témában született, s a zsidó írásmagyarázat e szakavatott ismerője azóta is a tudományág vezető kutatói közé tartozik, nemcsak szövegértelmezéseivel, hanem azzal is, ahogy a qumráni töredékek rá bízott részét mesteri módon adta közre az Oxfordban megjelenő hivatatos szövegkiadás lapjain. Az amerikai Phillip

Callaway pedig, akinek szakmai karrierje szintén qumranológiai disszertációval indult el 1988-ban, elsősorban a töredékek történeti kontextusának vizsgálatában alkotott maradandót. A három szerző így a kutatás szinte valamennyi területét lefedi: szöveg — történet — hermeneutika, ami már önmagában izgalmas ajánlást jelent az olvasó számára.

A könyv először is: átfogó. Őt nagy témakörre bontva nyújt bevezetést a qumráni Közösség életébe és irodalmába. Először a tekercsek felfedezését mutatja be (16–35.), majd a tekercsek korával foglalkozik — ahogy a fejezet alcíme is mondja, alapos kortörténeti áttekintést nyújt *Babilontól Bar-Kochbáig* (38–65.). A könyv fő részét alkotó harmadik fejezet (*Feltárlnak a tekercsek*, 82–167.) először röviden bevezet bennünket a tekercsek készítésének módszereibe, eligazít a paleográfia kérdéseiben, majd olyan modern kérdéseket tárgyal, mint a carbon-14 kormeghatározás, illetve a töredékes szövegleletek rekonstrukálásának módjai. Ezután pedig barlangról-barlangra haladva, mindegyik jelentősebb szövegletről alapvető információkat, mi több, szövegrészleteket közöl. Negyediként magát a qumráni települést tárgyalja (168–193.), régészeti alapon, s itt jól mutatja be azt is, hogy jóllehet a helyszín régészeti vizsgálata szinte az első tekercsek 1947-ben történt napvilágra kerülése óta tart, még mindig nem zárult le teljesen: nem csupán azért, mert úgynevezett *final report* hiányában a kutatóknak nehéz közös kiindulási alapot találniuk, hanem azért is, mert mindmáig kerülnek elő új tárgyi emlékek (osztrakonok, pénzérmék, sírok), amelyek befolyásolhatják olykor egy-egy helység teljes funkciójának az értelmezését is. Ezek után a könyv ötödik nagy fejezete (*A tekercsek jelentése*, 194–205.) három alapvető kérdéskört tárgyal: elhelyezi a szövegeket a judaizmus, majd a kereszténység kontextusában, végül pedig választ kíván nyújtani arra, hogy ki írta a tekercseket, azaz mely korai zsidó csoportosulás könyvtárát képezhette ez a tekintélyes mennyiségű — jó részt előkerülésükig egyéb forrásból ismeretlen — vallásos szöveg.

Másodikként azt érdemes kiemelni, hogy a könyv — jóllehet szerzői közül nem egyre kifejezetten a konfrontatív hangvétel jellemző — meglepően kiegyensúlyozott. Ez különösen azoknál a részekenél nagy előny, ahol a tekercsek kiadását illető késlekedés okozta nagy tudományos skandalumot tárgyalják. De máshol

is, a szerzők szándéka láthatóan kifejezetten az általános bevezetés volt, s mindenhol a kutatás jellemző konszenzusait részesíti előnyben, s csak ezek ismertetése után veszi elő a konkurrens elméletek eredményeit.

A kötet továbbá informatív. A rendkívül nagy feldolgozott anyagmennyiséget úgy mutatja be, hogy az adott hely engedte kereteken belül minden egyes témakör minden lényeges problémáját bemutatja. Ennek során számos szemléltető térképet, alaprajzot, ábrát és listát közöl, valamint — és itt most már a könyv felhasználóbarát mivoltához érkezőnk el — kiváló minőségű és nagy mennyiségű fényképanyaggal segíti az elmondottak vizualizálását.

Amint az eddigiekből, úgy vélem, kitűnt, maga a kötet számomra mintaértékű tudományos és jó értelemben vett ismeretterjesztő alkotás. A kiadót köszönet illeti, hogy felvállalta magyar nyelvű megjelenítését. Ugyanakkor nem lehet elhallgatni, hogy szinte a legelső oldaltól kezdve a könyv végéig mégis bosszankodva olvastam. A könyv szép, ennél fogva drága. Az ára alapján azonban merhetünk arra következtetni, hogy a kiadó a gondos lektorálás és kontrollszerkesztés költségeit is hozzáadta a vásárló által fizetendő summához. Ennek ellenére a magyar kiadás bántóan hemzseg a hibáktól. Ezek egyrészt fordítói gondatlanságok, másrészt sajtóhibák. Ami az utóbbiakat illeti, aki valaha is kiadványt szerkesztett, az tudja, nyomdahiba nélküli könyv szinte nem létezik. Ugyanakkor a 29. oldal nem kevesebb, mint tíz sajtóhibája egy ilyen színvonalú könyvnél egyszerűen megengedhetetlen (és nem ez az egyetlen ilyen oldal a könyvben...). Ami a fordítást illeti, hely szűkében csak néhány dolgot emelnék ki. Az angolszász szakirodalomban manapság nagy divat az időszámítás korszakait a BCE (*before the common era*) és CE (*common era*) rövidítésekkel jelölni, hogy így elkerüljék a keresztény korszakolást idéző rövidítéseket, *politically correct* nyelvezetet használva tehát. A magyar fordító átveszi ezt a gyakorlatot, és k.k.e. („közös kor előtti”) és k.k. („közös kor”) rövidítéseket használva az angol terminusok tükörfordítását adja (a gyakorlatot a 8. oldalon kifejezetten meg is indokolja). Ez azonban szokatlan és nevelésig idioszinkratizmusává válik a könyvnek; csendben jegyzem meg, a magyar nyelvben van „politically correct” módja a korszakolásnak, ha valaki ragaszkodik ehhez: i.e. és i.sz. (Furcsa, hogy egyébként a fordítónak is nehezebb esik időnként ez a „korrektség”, hiszen a 38–39. oldalakon kétszer is az itthon megszokott rendszert használja [és nem i.e., hanem Kr.e. formában...]) Más: A fordító végig a katolikus nyelv-

használatban megszokott alakokkal adja vissza a bibliai neveket. Tehát Izajást használ, és nem Ézsaiást vagy Jesáját, Ozeást és nem Hóseást vagy Hóseát. Ugyanakkor azonban Ámós a 129. oldalon Amos, Elizeus pedig a 128-on Elisa. Egy könyvön belül kétféleképp megnevezni ugyanazt a személyt több, mint zavaró figyelemtelenség. Hasonlóképpen, mi a különbség „qumráni” és „qumránikus” között? Semmi: az angolban mindkettő *qumranic*, ami magyarul egyszerűen „qumráni”-nak fordítható; a nyakatekert „qumránikus” forma a 149. oldalon nyilván a fordító és a lektor pillanatnyi fáradtságának az eredménye(?). Csakúgy, mint az említett modern kutatók neveinek gyakori elírásai, valamint esetenként egy-egy képaláírásnak vagy hivatkozásnak le nem fordítása (pl. 105. és 199.).

Ez a szép és hasznos könyv ennél több figyelmet és gondosságot érdemelt volna meg magyarországi közreadóitól. (Ford. Endreffy Loránd; *Alexandra Kiadó*, Pécs, 2004)

XERAVITS GÉZA

MARIE-MADELEINE DE CEVINS: AZ EGYHÁZ A KÉSŐ-KÖZÉPKORI MAGYAR VÁROSOKBAN

A városi és a vidéki lakosság vallásossága különböző volt a nyugati kereszténységben. A városok ugyanis a 13. századtól kezdve olyan kis vallásos közösségeket hoztak létre, amelyekben jól megkülönböztethetőek az ott található egyházi intézmények változatossága — ez volt az alap gondolata Marie-Madeleine de Cevins 1995-ben, a Sorbonne-on megvédett doktori disszertációjának. Munkájának rövidített változatát a Szent István Társulat jelentette meg 2003-ban.

Vizsgálatának tárgya az 1320 és az 1490-es évek közé eső időszakasz. A történelmi Magyarország városai közül huszonöt települést elemez, mint például Buda, Eger, Sopron, Várad vagy Zágráb. A felhasznált források az egyházi hatóságok, a király és közegei által kiállított oklevelek, illetve a városi hatóságok által kibocsátott okiratok, legalábbis ami a meglehetően hiányos iratállományból kideríthető.

A kötet első részében a világi papságtól függő egyházi intézményeket (székesegyházak, plébániaegyházak, ispotályok stb.) és a szerzetesi intézményeket veszi sorra. A második rész arra tesz kísérletet, hogy meghatározza azokat a szálakat, amelyek egyesítették ezeket az intézményeket az őket körülvevő társadalommal. Kitér a birtokokra, az egyházi vagyona is. A harmadik, egyben utolsó fejezetben a polgárok vallási életével foglalkozik.

A vizsgált időszakban átlagosan két-három plébánia volt a városokban és a nagyobb mezővárosokban (Ez a szám jóval alatta marad a nyugat-európai városokénál, ahol gyakran tíztizenöt, vagy még több plébánia is volt a középkor utolsó századaiban). Ennek megfelelően az egy plébániához tartozó hívők száma sokkal magasabb, mint Nyugat-Európában. A püspöki városok szorosabb plébániahálózattal rendelkeztek, 1320-tól kezdve mindig több mint három plébániával (a legnagyobb szám Esztergomban figyelhető meg, egészen pontosan kilenc). 1320 körül átlagosan tizenöt, míg 1490 körül húsz-huszonöt pap szolgálhatott egy-egy plébánián, bár pontos adatokat a források hiányosságai miatt nehéz megállapítani.

Jelentős és a plébániatemplomoktól külön számolandó a koldulórendi kolostorok száma. Ezek jó részét a városok szélén építették fel. A vizsgált időszakban körülbelül tizenöt volt a szerzetesek átlagos létszáma a kolostorokban. A szerzetesek segítettek a papoknak a lelkipáloskodásban (*cura animarum*), bár főleg a plébániái szervezeten kívül végeztek lelkipásztori tevékenységet. Jelentős prédikációs tevékenységet is folytattak.

Hazánkban nyugati szomszédjainkhoz képest csak később, a 15. században alakultak ki a szegényeket és betegeket segítő intézmények; a század végén is átlagosan kevesebb, mint két kórház jutott egy városra. Szerény méretűek voltak: általában nem tudtak húsznál több embert fogadni. Ennél általában jobb helyzetben voltak a királyi, illetve püspöki városok. A betegek gondozásán kívül a szegények és a zarándokok ellátása is feladatuk közé tartozott.

Az egyház és a laikusok viszonya szintén különböző volt a városokban és a falvakban. Az utóbbinál a hívők inkább úgy tekintettek a plébánosra, mint a püspök vagy a földesúr emberére. A városokat ezzel szemben vallási téren hivatalosan is elismert, széles körű autonómia jellemezte. A vallási mentalitás azonban mindennél rokonítható volt: Jézus, Mária és a szentek tisztelete, továbbá a hagyományos vallási gyakorlatok az egész országban elterjedtek. A város illetve a falvak vallásosságának különbsége a reformáció korában mélyült el igazán. (Ford. Kiss Gergely; *Szent István Társulat*, Budapest, 2003)

KIS TÍMEA

A KATOLIKUS EGYHÁZ SVÁJCBAN

A Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága által kiadott „Ecclesia Sancta” sorozat legújabb, nyolcadik kötete a katolikus egyház svájci történetét mutatja be (a ko-

rábbi kiadványok témája a katolikus egyház Magyarországon, a Szovjetunióban, Lengyelországban, a balti országokban, Észak-Európában, illetve az Orosz Ortodox Egyház története volt). Jelen könyv a La Fondazione Ambrosiana Paolo VI által évente megrendezett „Európai hetek” rendezvénysorozat keretében Olaszországban, 1994-ben tartott tudományos szimpóziumon elhangzott előadások anyagának gyűjteménye, amit néhány újabb tanulmány is kiegészít.

Svájc történelme önmagában véve is rendkívül érdekes és rendhagyó, távolról sem tipikus a nemzetállami utat követő európai államok sorában. Az ország háromnyelvű kultúrája, illetve a felekezeti hagyományok sokszínűsége következtében a svájci egyházi élet is meglehetősen összetett. A könyv talán ezért sem enciklopédikus igénytelenséggel, deklarált célja egy későbbiekben megvalósítandó, átfogó jellegű munka előkészítése, valamint új szempontok felvetése. Így a kötetben igen különböző megközelítésmódokat és módszereket alapul vevő, a nemkonfesszionális történetírás jegyében született tanulmányokat: nagyobb korszakokat áttekintő, szintézisre törekvő írásokat és részletkérdéseket tárgyaló szövegeket olvashatunk.

Az első három nagy tanulmány szerzői (F. Morenzoni, G. Chiesi és N. Morard) a svájci evangelizáció történetét tekintik át a három nyelvterületen, a kezdetektől egészen a középkorig. M. R. Silini írása a nagy nyugati egyházszakadást követő politikai bonyodalmakat elemzi, V. Reinhardt pedig Flüei Szent Miklós szimbolikussá vált életútját végigkövetve közelít ugyanezen témához. Érthető módon több írás foglalkozik a reformáció időszakával, a svájci vallási és egyházi életet meghatározó legkülönfélébb irányzatokkal és viszonytársaságokkal, de olvashatunk az 1792-es utolsó vallásháborút követő politikai és vallási feszültségekről, valamint az 1830–1840-es évek politikai konfliktusainak konfesszionális túlfűtöttségéről (az úgynevezett *Kulturkampf*ról), majd a szervezett katolicizmus fénykoráról is. Többen elemzik a luzerni nunciatúra történetét, Svájc és az Apostoli Szentzség diplomáciai viszonyát. Összességében a tanulmányok elsősorban a válságos időszakokat vizsgálják, s e köztben kirajzolódnak a svájci egyháztörténet alapvető sajátosságai, például egyház és állam viszonya, a vallásosság beilleszkedése Svájc társadalmi, politikai és kulturális életébe.

Csak sajnálhatjuk, hogy az első világháború utáni időszak történetét, illetve a katolikus egyház mai svájci helyzetét már nem tárgyalják a szerzők. E helyett rövid történeti kronológiát és

a 20. századi svájci vallástörténet meghatározó alakjainak (például Balthasar, Barth, Bégün, Cullmann, Küng, Zundel) vázlatos életrajzát olvashatjuk a könyv végén. E hiányossága ellenére is fontos és figyelemreméltó, hiánypótló olvasmány, hiszen a svájci katolikus egyház történetében rejlő tanulságok és problémák a világegyház tanulságai és problémái. (Ford. Balássy András; Budapest, 2004)

MARTIN ATTILA

MAKKAI ÁDÁM VISSZATÉR

Makkai Ádám egyike azoknak, akik az 1956-os forradalom és szabadságharc után kényszerűen távozni Magyarországról. Jelenleg Chicagóban él, de mihelyt módja adódott, a honi magyar irodalom vérkeringésébe is bekapcsolódott. Tehetségét édesanyjától, a kitűnő Ignác Rózsától örökölte, látásmódja azonban teljesen egyéni, talán életének tapasztalatai tanították meg arra, hogy egyszerre lássa a jelenségek színét és visszaját, s olyan ábrázolásmódot kísérletezett ki, amely elhitheti a hihetlent: egy idő után otthonosan mozgunk az író által teremtett térfogatban, észre sem véve, hogy díszletei csak imitálják a valóságot. A mai magyar irodalomnak is vitathatatlan nyeresége Makkai Ádám jelenléte, könnyedsége és eleganciája, amellyel egy megszenvedett élet komor fordulatait is leplezi.

Két könyve is megjelent, mindkettő tehetségének és törekvéseinek más-más jellemzőjét mutatja. Az *Úristen! Engedj meghalni!* fikatív dokumentumgyűjtemény. Makkai Ádám nyilván figyelmesen követte nyomon azt a felfordulást, amelyet a hazai vállalkozó Barguzinban vezényelt expedíciója okozott azzal a feltételezéssel, hogy ott nyugszik Petőfi Sándor, aki nem esett el a segesvári ütközetben. Hosszas vajúdás után Makkai úgy érezte, megtalálta azt a kifejezőmódot, amely alkalmas a komikus fordulatokat sem nélkülöző történet megjelenítésére. A hangütés egy irodalmi forgatókönyv: *Petőfi Segesvárnál*, majd következnek — figyeljük a címet! — *Petőfi Sándor halála után írott költeményei*, előbb *A fehéregyházai füzet*, majd *A kaukázusi füzet*. Választhatta volna Makkai a stílusimitációt is, szerencsére nem tette, ez esetben az ál-Petőfik népes táborát szaporította volna. Ehelyett szándékosan lefokozott, ironikus és önironikus költemények sorát olvashatjuk, s épp e lefokozás ébreszthet rá a történet képtelenségére. A második rész Petőfi szibériai naplóját tartalmazza, s innentől kezdve mintha egy illuzionista mutatványának volnánk szemtanúi: versek, Petőfi

élete különféle szereplőinek naplójegyzetei és művei váltakoznak vibráló egymásutánban, olykor igazi stílusbravúr benyomását keltve. Petőfi még nem halhat meg: segítenie kell a „szent világszabadság” eljövételét.

Van ebben valami halvány figyelmeztetés is: hogy is állunk azzal a szabadsággal, amelyet ennyiféle módon kell megközelíteni, hogy halvány fogalmat alkossunk róla? S e kérdés átvézet Makkai Ádám másik könyvéhez. *Az erőhöz*, ehhez a szabálytalan önéletrajzhoz, amelyben versek, prózai leírások és kommentárok váltogatják egymást, s e vonzó együttesből bontakozik ki egy mélyen gondolkodó, a jelenségeket értelmezni próbáló egyéniség arcma, akit arra is megtanított a sorsa, hogy a diktatórikus rendszerek sem az egyéniséget, sem a gondolkodókat nem kedvelik.

Ravaszul felépített könyv: mintha az olvasó folytonos ellenőrzése alatt íródna, néha-néha még arra is felszólít az elbeszélő: írjunk együtt, tetszésünk szerint egészítsük ki szövegét. Sajnos a dolog nem ilyen egyszerű: nem tudunk szonettet írni, s hiányzik belőlünk az a szellemes önironia, amely mindvégig áthatja a művet. Talán ellentmondás, mégis azt kell mondanom: véreken komoly könyv ez, a sziporkák fényében fölsejlik egy korszak, egy életforma, amely itt más arcát mutatja, mint a történeti analízisekben, de ez az arc cséppet sem rokon-szenvesebb a másikkal, inkább még csüggesztőbb. (Árgus – C.E.T. Belvárosi Könyvkiadó, 2003)

RÓNAY LÁSZLÓ

HERENCSÁR ANDRÁS RAJZAI

Herencsár András rajzai általában nagyméretűek. Ez persze egyfelől relatív, másfelől nem biztos, hogy lényeges információ. De onnan nézve, hogy mihez képest nevezhetőek nagyoknak, a kérdés sokkal izgalmasabb lesz. Méretüknek ugyanis a rajtuk megjelenő motívumokhoz képest mondható. A rendszerint vékony, fekete tollal megrajzolt „képelemek” ugyanis nagyon aprók, egy-két centisek csupán. Távolról nézve nonfiguratív vonalháló kaotikus szövevénynek tűnik halmazuk, szőnyegszerűen borítva be a papír egyik-másik részét. Az icipici motívumok ugyanis nem csak kicsik, de nagyon sűrűn egymás mellett jelennek meg, sőt, sokszor áthatolnak egymáson, ugyan azt a papírszeletet birtokolják egyszerre többen is — békés egyetértésben, nem zavarva, hanem felerősítve egymás hatását.

Szövevényük, masszájuk rendszerint „kitöltő” elem, távolról szemügyre vehető, össze-

álló egységek anyagát képezik. Nagyobb ívű, könnyebben beazonosítható kontúrok között vibrálnak, de fontosságuk ettől nem csökken, nem válnak pusztá dekoratívemmé. Ez a komponálási mód csupán érdekes kettősséget teremt: az asszociatív, hihetetlen sűrűséggel burjánzó emberké, tárgyak, apró jelenetek, kitalált lények és sosem-látott tárgyak spontán szövedéke egy tudatosabb, kigondolt kompozícióba illeszkedik. Persze, megfelelő távolságból nézve az is összezsugorodhat... Innen tekintve a rajzokat, az az érzésünk támadhat, hogy a befelé haladás, valaminek a mélyére hatolás tulajdonképpen végtelen folyamat.

A lüktető anyag csak közel, igazán közel lépve fejthető meg, s úgy sem könnyen. Az apró lények, történetek ugyanis egymásba folynak, egymásból erednek (gyakran szó szerint is), egyik apró lény gesztusa a következőt előlegezi meg, abból nő tovább minden irányba. Nehezíti a fekete toll vonalainak kibogozását, hogy nincs kezdő és végpont (néhol van, de ott sem segít sokat, hogy iránya van a kis menetnek), és, hogy gyakran egymáson áttűnve jelennek meg az alakoskák, tárgyacskák, Vajda Lajos konstruktív szürrealista tematikába tartozó képeit idézve. (Az áttűnések és egymásból születések is jelzik, hogy e rajzokon minden átjárható, minden egy anyagból van, minden átalakulhat a másikká.) Bonyolítja a (befogadást) helyzetet, hogy amikor végre ráfókuszálunk egy-két apróságra, akkor az ő mozgásukból, gesztusaikból, tárgyaikból már önmagában egy „icipici” történet olvasható, fantáziálható „ki”, és akkor még meg sem néztük a többi részt. Néha mint ha a tollát sem emelné fel a rajzoló, s e vonalak kacskaringóin, szövevényein fut szemünk. Hihetetlenül tömény világot tár fel H. A. Sűrű, képlékeny, hömpölygő, önmagát tovább költő-teremtő új dimenziót. A rajzok expresszivitása (kis méretük ellenére a vonalak lendületesen meghúzottak), sűrű, „kusza” vonalhálózatai Kondor Béla és Kass János grafikáinak világát juttatják eszünkbe.

(A korai műveken jelen volt még a szín, ám az elemek tobzódása a színátmenetek alatt dekoratív vonal-kavalkáddá vált, révén, hogy „nem látszik” ki a szín mögül. Ez nem áll az egyik kiemelkedő rajzra, a *Red Monument*-re, ahol egy nagy kelyhű, biciklikerekre erősített piros virágon és mellette jelenik meg a vékony, fekete vonalas figurák egy sora. A korai fekete-fehér rajzokon a szövedékből arcok fehér foltjai világítottak ki, ez idővel teljesen megszűnt. Hogy, azt legjobban egy, a kiemelkedő arccal élő művekhez köthető 2002-es rajz tanúsítja. Arab férfiak sorát látjuk, fejkendőjük

egybekötött vonala hullámszik végig arcaik felett, testük az apró lények forgatagából áll, azaz ezzel foszlik szét.

A szőnyegszerűen áramló rajzok lüktetése szabályosabb is lehet, amikor egy apró motívum, hajó, vagy cseresznyemintás ejtőernyővel ugrók ismétlődnek rendületlenül, a kézzel rajzolt mivoltból adódóan mégis egyedien a rajzon.

H. A. humorára jellemző, ahogy a néhol használt szöveggel él. Az egyik rajzon két szó szerepel, a figurális részekhez hasonló kicsiben és ismétlődve. A kép alsó felén a FIELD (mező), felső részén pedig a SKY (ég) szó olvasható, s képezi egyúttal alapanyagát, hátterét a mezőnek és az égnek, önmagának.)

Az elemek önmagukat teremtik, s áramlanak szét a papíron azt az érzést keltve, hogy a végtelenségig tudnának növekedni, szőni saját mintájukat. Az idő és tér dimenzióinak kitágítása pedig tematikusan is megjelenik e műveken: az egyik rajzon, mely saját belső kerettel rendelkezik (középkori vízköpőkre emlékeztető emberi profilok sora, kiöltött, feltekeredő nyelvvel) egy icipici angyal és egy hozzá illő ördög vitájának kockáit láthatjuk. Minden jelenet külön kis történetet asszociáltat, vitájuk újabb és újabb álmásait. Változnak gesztusaik, már-már ott hagyják egymást, hátat fordítanak a másinak, de aztán a következő jelenetben újabb évrre találva rázzák öklüket, vagy állnak megadóan, türelmesen hallgatva éppen a másikat. A jelenelek azonos kockái és az, hogy a keret elem ismétléséből jön létre, éreztetik, hogy a sor bármeddig folytatható. A vita örök, tart, amíg világ a világ.

Egy másik mű kívülről induló, befelé tartó spirál mentén szövi a figurákat. Egy mandala — a világ képe, létrehozása a meditáció egyik eszköze. Ahogy a rajzok nézése bizonyos szempontból maga is az: a minden irányba ágazó ívek, egymásból kinövő történetek, mozdulatok vonalainak, kalligráfiájának közelről való követése átadja a ritmust, saját lüktetésének ütemére állunk rá, ahogy nézzük a mozdulatlan, mégis mozgó, vibráló világot. Létrehozásához hallatlan türelem kellett, és kérdés, hogy végül ki rajzolt valójában: a tollat tudatosan tartó kéz leleménye minden vonás, de az életre kívánckozó figurák láthatóan saját életet is élnek. Az elmerülés, amely létrehozásukhoz kellett, s a mélység, a szövetig való hatolás a készüléskor működésbe lépett, s a lüktetést a néző is átveszi, amikor közel lép, hogy felfejtse a szálakat. Amit csak így lehet, úgy, ahogy létrejöttek: teljes odaadással.

SOMOGYI ZSÓFLA

SOMMAIRE

Chrétienté et culture en Suisse de nos jours

- LEO KARRER: Le système du droit civil-canonique et la pratique pastorale en Suisse
- ISTVÁN DÉVÉNY: Esquisse de l'état actuel des Eglises chrétiennes de Suisse
- GÜNTHER VAN NORDEN: Les déclarations politiques de Karl Barth après la deuxième guerre mondiale
- THOMAS KRENSKI: Hans Urs von Balthasar en tant que pasteur
- Prose de Pierre Chiquet, André Vladimir Heiz et Markus Werner

INHALT

Christentum und Kultur in der heutigen Schweiz

- LEO KARRER: Staatskirchenrechtliches Gewand in der Schweiz und das pastorale Handeln
- ISTVÁN DÉVÉNY: Skizze über die jetzige Situation der christlichen Kirchen in der Schweiz
- GÜNTHER VAN NORDEN: Der politische Karl Barth nach dem Zweiten Weltkrieg
- THOMAS KRENSKI: Hans Urs von Balthasar als Seelsorger
- Prosa von Pierre Chiquet, André Vladimir Heiz und Markus Werner

CONTENTS

Christianity and Culture in Contemporary Switzerland

- LEO KARRER: State-Church Rights in Switzerland and Pastoral Activity
- ISTVÁN DÉVÉNY: About the Present Situation of Christian Churches in Switzerland
- GÜNTHER VAN NORDEN: Karl Barth as Politician after World War II.
- THOMAS KRENSKI: The Pastoral Activity of Hans Urs von Balthasar
- Prose by Pierre Chiquet, André Vladimir Heiz and Markus Werner

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztő: BENDE JÓZSEF Szerkesztőségi titkár és tördelő: KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ

Munkatársak: DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG (Egyháztörténet), GÖRFÖL TIBOR (Teológia), HAFNER ZOLTÁN (Szépirodalom),

ROCHLITZ KYRA (Mai meditációk)

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÖNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogramja támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia

Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma:

OTP. VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 1 évre 2.520,- Ft, fél évre 1.260,- Ft, negyed évre 630,- Ft. Egy szám ára 240,- Ft.

Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 50,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 240 Ft

VIGILIA

SZEMLE

PHILIP R. DAVIES–

GEORGE J. BROOKE–

PHILLIP R. CALLAWAY

MARIE-MADELEINE DE CEVINS

A holt-tengeri tekercsek világa

Az egyház a késő-középkori
magyar városokban

■ A Katolikus Egyház Svájcban

MAKKAI ÁDÁM Úristen! Engedj meghalni!; Az erő

■ Herencsár András rajzai

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Kis Tímea, Martin Attila, Rónay László,
Somogyi Zsófia és Xeravits Géza

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A II. Vatikáni zsinat forrásvidékénél
- „Az Ige testté lett...”
- Dolhai Lajos, Fried István,
Gánóczy Sándor, Pór Péter,
Rónay László és Tüskés Tibor tanulmánya
- Lábass Endre, Lászlóffy Aladár,
Makay Ida, Tandori Dezső, Tatár Sándor,
George Trakl és Vasadi Péter írása

ISSN 004260242-4

9 770042 602425